

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY
ÚSTAV ES KÝCH D JIN

Zákonodárcem na doživotí!
eští členové Panské sn movny íšské rady
mezi politikou a reprezentací (1879-1918)

A lawmaker for life.

Czech members of the Austrian House of Peers (1879-1918)
between politics and prestige.

(DIPLOMOVÁ PRÁCE)

2008

Tomáš W. PAVLÍ EK

Historické v dy, Historie – jednooborová, magisterská navazující
eské novov ké d jiny

Vedoucí práce: PhDr. Luboš Velek, PhD.

Prohlášení autora o p vodnosti práce

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatn s využitím uvedených pramen a literatury.

Tomáš W. Pavlík

V Praze dne 18. srpna 2008

OBSAH

P EDMLUVA (ESEJ O PAIRECH)	4
ÚVOD (POHLED AUTORA)	6
O PRVNÍ KOMO E PARLAMENTU (POHLED ZÁKONA)	
1) Konstitu ní a parlamentní vývoj v P edlitavsku od r. 1848	14
2) Vytvo ení „Herrenhausu“	23
3) Srovnání s horní komorou v Zalitavsku a jinými evropskými parlamenty	31
POLITIKA V HORNÍ KOMO E PARLAMENTU (POHLED STARÝCH ELIT)	
4) Jmenovací politika v praxi	35
5) Povolávání ob anských pair jako politická kompenzace (po roce 1891)	46
6) Kritéria zásluh kandidát (p ednášení návrh císa i)	51
O P EDLITAVSKÉ PANSKÉ SN MOVN (POHLED HORNÍ KOMORY DO ZRCADLA)	
7) Fungování Panské sn movny	56
8) Zákodárci na dožití podle forem lenství	61
KDO Z ECH SE STAL PAIREM? (ZEMSKÉ A NÁRODNÍ POHLEDY)	
9) Spole enská stratifikace len Panské sn movny	68
NOVOSTAVOVSKÉ ELITY (POHLED OB ANSKÝCH PAIR)	
10) Kariéry ob anských pair	74
ZÁKONODÁRCEM NA DOŽIVOTÍ? (KONSTRUKCE PAIRA A JEHO OBRAZ)	
11) Konceptuální pojetí sociální role paira	79
12) Identifikace se sociální rolí paira	83
13) Distanco od sociální role paira	85
14) Odmítnutí sociální role paira	89
POLITIZACE PANSKÉ SN MOVNY (JINÝ ÚHEL POHLEDU?)	
15) Volební reforma 1906/1907	91
STRATEGIE A POLITICKÁ KOMUNIKACE (POHLED JAZYKA)	
16) Sonda do politické komunikace knížete Františka Thuna	104
PRESTIŽ A ZAHÁLKA (P IV ENÁ VÍ KA)	
17) Stylizace jako prost edek ukázání ctností paira	113
VZTAH SPOLE NOSTI K OB ANSKÝM PAIR M (POHLED LIDU)	
18) Obraz paira v Národních listech	116
19) Od institucionalizace ke kultu osobnosti	119
ZÁV R	123
Resumé	126
Soupis pramen a literatury	127

P ÍLOHY:

Pom ry len Panské sn movny podle parlamentních soupis (1879-1917)

Soupis dožitních len Panské sn movny íšské rady z ech (jmenovaných v letech 1879-1912)

Biogramy ech – dožitních len Panské sn movny

Fejeton Jana Nerudy

P EDMLUVA (ESEJ O PAIRECH)

*Nebo t lo není jeden oud, ale mnozí...
Nebo kdyby byli všickni oudové jeden oud, kde by bylo t lo?*¹

Lidem 21. století se existence a fungování parlamentních institucí m že jevit jako cosi samoz ejmého i nepostradatelného zárove . Do as Velké francouzské revoluce z stávala pevninská ást Evropy u zemských sn m , generálních stav a m stských parlament jako reprezenta ních forem politické a sociální skupinové organizace. A p ece vznikaly jen v Evrop , stejn jako stavovské státy. A znovu jen v Okcidentu revoluce prom nila stavovské i absolutistické státy ve spole enství *lidu*, z n hož povstávají svobodní p íslušníci státu – ob ané. P ítom do „o íšování“ a „osvobozování“ lov ka se osvícenské myšlení odhodlalo i v t ch státech, které z stávaly nadále absolutistickými a v nichž reformy a výchova „státního lidu“ probíhaly shora.

*Ale nyní mnozí oudové jsou, však jedno t lo.
A tak nem ž oko íci ruce: Nepot ebí mi tebe,
anebo op t hlava nohám: Nepot ebuji vás.*

Ruku v ruce s tím postupovalo racionální hospodá ské uvažování, s jehož pomocí p edevším m š anstvo, ale i šlechta a inteligence obecn argumentovala pro získání svého v tšího vlivu. Co vše znamená pro rozvoj lidského ducha osobní svoboda, soukromý majetek, možnost vlastního rozhodování i podnikání? Osvícený šlechtic i pokrokový vzd lanec, který tyto ctnosti moderní doby, zahrnující „temný“ st edov k, p iznával (skoro) všem lidem, se cítil za výchovu a blaho lidu zodpov dný i p edur ený k jeho zastupování v shromážd ních.

Nýbrž mnohem více oudové, kte íž se zdadí nejmdejší v t le býtí, pot ební jsou.

Už v ran konstitu ních státech m žeme vnímat *lid* jako spole enský jev, který je zdrojem moci. Ústava zajiš uje lov ku politická práva, ale vládnoucí elita je rozestup uje podle p vodu, pohlaví, v ku, výše placených daní apod. Práv vztahy mezi starými, p írozen vládnoucími elitami na jedné stran a *lidem* (a novými elitami vzešlými z jeho prost edí) na druhé stran se zobrazují v dvoukomorovém modelu parlamentu.

V podunajské monarchii se v polovin 19. století p emýšlelo o n kolika možnostech složení horní komory. Podobn jako období let 1848-1867 procházelo konstitu ními experimenty, promíchaly se ideje o povaze, úkolech a ú asti Panské sn movny íšské rady na legislativ .

¹ Rozjímání nad *Biblií eskou šestidlnou* (1593), 1. Korintským, kap. 12, v. 14, 19-25. Biblií svatá, Kutná Hora 1940.

*A kteréž máme za nejmén ctihodné oudy v t le, ty v tší ctí p istíráme;
a nezdobní oudové naši hojn jší ozdobu mají, ozdobní pak oudové naši toho nepot ebují.*

Jmenování do první komory p edlitavského parlamentu znamenalo pro konkrétního jedince velké životní ocen ní. Jeho osobní zásluhy císa mohl ohodnotit i jiným vyznamenáním – prop j ením ádu, nobilitací apod. Jaký ú el tedy plnilo lenství v Panské sn movn ? Zde m li pracovat pro dobro *lidu* a držet ochranou ruku nad celým státem ti nejlepší jednotlivci. Skrze jmenování jim císa vyjád il svou d v ru a prop j il symbolickou i politickou moc. Avšak nejen odtud byla brána autorita *zákonodárc na doživotí*; jejich dosažené pozice byly zd vod ny vlastními životními zásluhami: úspě chy ve své profesi, rozvíjející se kariérou, respektem okolí, majetkovým zajišt ním a finan ní nezávislostí, dobrým rodinným p vodem a p im eným morálním, společenským i politickým chováním. Starobylé *ctnosti* byly p iod ny do moderního hávu a p iblíženy všem vrstvám společnosti. Ony i lenství v Panské sn movn potvrzovaly společenský statut a vytvá ely identity elit, starých i nových.

Mohla tehdy otázka doživotních pair p sobit motiva n na lov ka, který nabyt dojmu, že se mu rýsují možnosti dostat se mezi elitu? Pomyslelo se v bec, že u dalších generací *ctnosti* mohou projít spalovacím motorem p i rozjezdu na životní dráhy?

ÚVOD (POHLED AUTORA)

*Ale B h tak zp sobil t lo,
posledn jšmu dav hojn jší poctu, aby nebyla nesvornost v t le,
ale aby oudové jedni o druhé vespolek pe ovali.*

Problematika p edlitavské Panské sn movny íšské rady byla v st edoevropské historiografii posledních padesáti let velmi z ídka tematizována. Vzhledem k politickému, ale i sociálnímu a prestižnímu významu horní komory parlamentu vzbuzuje tento nezájem údiv až podez ení. Jako by p evládal dojem, že „sta í lordí“, kte í se z ídka obouvali do legislativní práce, nejsou pro politické d jiny d ležití.

Až po *doteku historické látky* se mn za aly zdát role len Panské sn movny íšské rady zajímav jší. P edtím p i n kolika marných hledáních relevantní odborné tematické literatury a historického pramene, *kte í tryskal dosti z ídka a omezen*, potvrzovalo se živé historické pov domí o p edlitavské Panské sn movn, podle n hož práce zákonodárc a politický a společenský vliv „Herrenhausu“ byly vykresleny ob as dokonce jako ned ležité. Projevovalo se to ve zplošt lém p ejímání ze starší literatury a pouhém uvád ní jmen povolaných pair.² Vznikal obraz první komory jako asového reliktu první společnosti, která už m la být dávno za zenitem.

V p ípad eských pair se jejich nová pozice *p istupující blíže k habsburskému tr nu* st etávala s oblíbenými p edstavami o vlastencích, kte í netouží po vlastním vyznamenání, ale pracují v zájmu svého národa. Aby nemuseli být „diskvalifikováni“ *z národního h íšt*, zd raz ovala se jména osobností, hlavn um lc, kte í se zasedání Panské sn movny nezú ast ovali. A tak za všechny m l postoj skladatele Dvo áka a socha e Myslbeka více p esv d it o oddanosti jejich um lecké tvorby národu. Jako vzorové m ítko pro ostatní pairy byl vzat postoj otce národa Palackého, prvního jmenovaného echa, jenž odmítl povýšení na paira, zabra ující mu v innosti v dolní komo e, zp sobem, podle kterého se brzy p etal na zasedání objevovat s "pochvalným" od vodn ním, že má málo asu na svou v deckou práci. Podle tohoto vzorce zako enilo v historickém pov domí vnímání ostatních eských pair jako omezování jejich možností pro službu národu. P itom sou ástí aristokratických ctností i prestiže selfmademan bývá sloužit ostatním úd m t la: pracovat pro celou společnost i rozhodovat o ní a vést, ob tovat ást vlastního pro druhé...

Touto hypotézou si dovolím vstupní zamyšlení uzav ít.

² asto bývají lenové Panské sn movny rozd lovány na *šlechtu* držící k esla d di n, *ob any* jmenované na doživotí se zmínkou o *církevních hodnostá ích* (virilistech) a *arcivévodch*. Pokusím se však poukázat, že takto vymezovat lenství je také pon kud matoucí.

Heuristika

Pramenná základna k tématu Panské snmovny je dosti omezená. V archivu dnešního rakouského parlamentu se nenacházejí žádné fondy i archivy jednotlivých frakcí, osobní složky pair apod.; v tšina materiál ze schůzí je pohodlnji dostupná ve stenografických protokolech. K otázce výběru kandidátů a diskusí ve vládě postrádáme po vídeňské archivní pohromě roku 1927 (požáru justičního paláce) především protokoly ministerské rady. Alespoň hnutí za volební reformu v letech 1905-1906 jsem se pokoušel zpracovávat ve zbylých torzech (tzv. *Brandakten*) v rakouském *Allgemeines Verwaltungsarchiv*.

Podle archivní rozluky SR s Rakouskem na začátku 20. let 20. století, provedené K. Kazbundou, jsem v Národním archivu v Praze hledal *bohemika* týkající se povolávání pairů. Nicméně ani sondy do fondu *Prezídia ministerské rady Vídeň* a *Prezídia českého místodržitelství* nepřinesly ovoce. Také aktový materiál fondu *Ministr-krajan Vídeň* nedává v době před povoláním nové skupiny doživotních pairů (tzv. *Pairschub*) žádné znaky. Akta týkající se navrhovaných kandidátů by snad mohla být v osobních pozůstatcích ministrů. Obligatorní roli v komunikaci s ministerským předsedou však při hledání kandidátů hrál příslušný zemský místodržitel (tady odkazují na fond *Prezidium české místodržitelství – tajné*). V otázce jmenování pairů zůstávají badatelům k dispozici ještě tzv. *přednesení císaře*, uložená ve Vídni v *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* v Kabinetním archivu (*Kabinetts Archiv*).

Přínosným zdrojem se stala pozůstatost ministerského předsedy M. W. Becka, uložená v *Allgemeines Verwaltungsarchiv* ve Vídni; především šlo o Beckovu přijatou korespondenci a karton 11 s vybranými materiály k volební reformě a návrhům na povolání nových pairů v roce 1907. Také materiály k znovu svolanému Herrenhausu za 1. světové války, jsou v tomtéž archivu, ve fondu *Ministerratspräsidium* výrazně zastoupeny. V obou případech (rok 1906 i 1916) je vidět, jak vláda pečlivě sledovala, kolik pairů za poslední období zemřelo, jaká je majetková situace navrhovaných kandidátů a k jaké frakci se pravděpodobně připojí.

V pozůstatosti Františka knížete Thun-Hohensteina (SOA Litoměřice-Děčín) jsem procházel velice bohatou korespondencí s členy Panské snmovny; cenné jsou i materiály Kruhu pravice. Vzájemná komunikace mezi V. Škardou a ministrem B. Pacákem (Archiv Národního muzea) vykazuje určité prvky mentorování i povzbuzování k energické práci, lobování za vládní ústupky české straně. Z pozůstatostí českých obanských pairů byl pro téma práce nejproduktivnější osobní fond K. Mattuše, z jehož korespondence je patrné, jaké v dělení postavení Mattuš zaujímal mezi českými pairy. U dalších vybraných osobností je vidět sporadické (J. Hlávka, T. Černý, A. O. Zeithammer), nebo skoro žádné (J. Vrchlický,

J. V. Myslbek) angažování v Panské sn movn . Avšak z jejich p íjaté korespondence je nápadné, jak eská vlastenecká spole nost oce ovala prestižní postavení paira.³

Literatura

Základní a nejbližší zvolenému tématu je studie rakouského historika G. Stourzhe *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer im österreichischen Herrenhause, 1861-1918*, otišt ná v roce 1965.⁴ Autor se rozpracováním i posunutím své disertace⁵ zabývá strukturou Panské sn movny a úlohou lenství na doživotí, ale pozornost v nuje p edevším politickým myšlenkám o první komo e v ústavním vývoji Rakouska od roku 1848, zám r m vlády s jmenovacím právem Koruny (i politickým motiv m p i povolávání nových len) až po omezení tohoto císa ova práva p i reform Panské sn movny v roce 1906. Nezabývá se však prom nami sociální hierarchie pair v pr b hu let. Cenný je p iložený soupis všech pair na doživotí, jmenovaných v letech 1861-1918, který však nepodává informaci ani o zemi p vodu, profesi, natož pak o národnosti i p íslušnosti k frakci.

Stourzh do jisté míry navazuje na knihu F. Lanjuse *Die erbliche Reichsratswürde in Österreich*, dopsanou v roce 1938 a vydanou kv li anšlusu Rakouska o rok pozd ji vlastním nákladem za finan ní podpory mnoha šlechtických pair bývalé Panské sn movny.⁶ Hrab Lanjus se za rakouskou monarchií a její aristokracií ohlíží se steskem, na druhou stranu je velmi skeptický k ústav , císa i i k instituci Panské sn movny, která zcela ztratila význam zastupitelského orgánu velkostatká ské šlechty a jejíž lenství (privilegium) se prý stalo pouze "exkluzivním vyznamenáním".

Vedle t chto dvou základních a jediných relevantních titul k tématu rakouského „Herrenhausu“ vznikla ješt u prof. Alphonse Lhotského disertace F. Faustmanna (nar. 1917 ve Štýrsku) o sociální politice rakouských biskup v Herrenhausu.⁷ Autor, který za války musel narukovat do Wehrmachtu, vycházel pouze ze stenografických protokol , dobového tisku a tišt ných pramen o vztahu státu a církve.⁸ Druhá, „inaugura ní“

³ Zmín né poz stalosti jsou uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze až na osobní fond Zeithammera, který se nachází v NA Praha.

⁴ Gerald STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer im österreichischen Herrenhause, 1861-1918*, Mitteilungen des Institutes für österreichischen Geschichtsforschung 73, 1965, s. 63-117.

⁵ Gerald STOURZH, *Die Entwicklung der ersten Kammer in der österreichischen Verfassung mit besonderer Berücksichtigung der Zeit von 1848 bis 1861*, Dissertation, Wien 1951.

⁶ Friedrich Graf LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde in Österreich*, Schloß Haindorf am Kamp/Langenlois 1939.

⁷ Fritz FAUSTMANN, *Die Sozialpolitik der österreichischen Bischöfe im Herrenhaus*, Dissertation, Wien 1949.

⁸ *Aktenstücke zur Geschichte des Verhältnisses zwischen Staat und Kirche im 19. Jhr.*, hg. von Kremer – Auenrode, Leipzig 1880. Disertace se v nuje problematice konkordátu, manželského práva, školství,

disertace pochází z pera víde ské evangeli ky E. Lorenzové (1921), která po p tim sí ním pracovním nasazení v íši (1940) studovala historii u profesor R. Lorenze (vedoucí), H. Srbika (oponent) a O. Brunnera. Zaobírá se Panskou sn movnou v letech 1907-1918 podle víde ského mezivále ného pojetí rakouských d jin; p esn podle p ístupu svých u ítel eší téma „Österreich“ jako otázku p írozen náležející do historického kontextu n mecké íše.⁹

Z další odborné literatury vybírám mn dostupné tituly, které jsem p í studiu využíval. Základní pom ckou pro rakouské ústavní d jiny je u ebnice W. Braunedera,¹⁰ od n hož pochází také studie o p edlitavském systému politických stran¹¹ a studie ve známých sbornících H. Schambecka.¹² S nimi do ur íté míry diskutuje B. Rottenbacher v problematice p enášení idejí konstitucionalismu na politické prost edí Rakouska 19. století, které za sebou nem lo takovou parlamentní tradici jako nap . Anglie.¹³ U tématu rakouského parlamentu se badatel neobejde bez dobových p íru ek G. Kolmera a S. Hahna¹⁴ a bez soupis len Panské sn movny (tzv. *Verzeichniss*).

V eské historiografii je zvolené téma skoro nezpracované. Velmi stroze se o Panské sn movn zmi ují u ebnice d jepisu.¹⁵ Tématem konstitucionalismu se sice zabývá sborník *Vývoj eské ústavnosti v letech 1618-1918*¹⁶, nicmén práv parlamentní období

konfesijním zákon m a innosti biskup v oblasti živností, vyst hovalectví, vyvazování lenních statk , v ze ství a sv ení svátk .

⁹ Emma LORENZ, *Das Herrenhaus des österreichischen Reichsrates in der Zeit von 1907 bis 1918*, Inaugural-Dissertation, Wien 1945. Práce byla odevzdána 15. ledna a obhájena 24. b ezna. Krom vnit ní politiky a sociálních otázek probíraných v Panské sn movn v letech 1907-1914 se v nuje postojí Herrenhausu k problému „Österreich“ a neoficiální innosti první komory v dob nesvolávání parlamentu (tzv. *Sistierung*) v letech 1914-1916 a po znovuoobnovení parlamentarismu. Zodpov dnost za „tragickou záhubu“ monarchie podle E. Lorenzové nesou práv eší. Její práce nep ekrá uje úrove kompilace ze stenografických protokol , dobového tisku, pam tí a literatury, i když je psána ítvým vypráv cím stylem.

¹⁰ Wilhelm BRAUNEDER, *Österreichische Verfassungsgeschichte*, Wien 2001.

¹¹ Wilhelm BRAUNEDER, *Parlamentarismus und Parteiensystem in der österreichisch-cisleithanischen Reichshälfte 1867-1918*, in: *Das Parteiwesen Österreich-Ungarns*, hg. v. Gabor Erdödy, Budapest 1987, s. 13-36.

¹² *Österreichs Parlamentarismus: Werden und System*, hrsg. v. Herbert Schambeck, Berlin 1986; *Parlamentarismus und öffentliches Recht in Österreich. Entwicklung und Gegenwartsprobleme*, hg. v. Herbert Schambeck, Berlin 1993. Tuto literaturu lze doplnit ješt o tituly Oswald KNAUER, *Das österreichische Parlament von 1848-1966*, Wien 1969; *Parlamentarismus in Österreich*, hg. v. Ernst Bruckmüller, Wien 2001.

¹³ Bernd ROTTENBACHER, *Das Februarpatent in der Praxis. Wahlpolitik, Wahlkämpfe und Wahlentscheidungen in den böhmischen Ländern der Habsburgermonarchie 1861-1871*, Frankfurt am Main 2001.

¹⁴ Gustav KOLMER, *Das Herrenhaus des österreichischen Reichsrates*, Wien – Leipzig 1907; *týž, Parlament und Verfassung in Österreich*, 8 Bände, Wien – Leipzig 1902-1914; *Reichsrathsalmanach für die Session 1891-1892*, hg. von Sigmund Hahn, Wien 1891.

¹⁵ Nap . *D jiny eskoslovenska II. 1648-1918*, red. Robert Kva ek, Praha 1990, s. 400 uvád jí, že v Panské sn movn zasedali eší politici (A. Pražák, F. L. Rieger, A. Bráf, K. Habietinek), podnikatelé (J. Hlávka, F. K ížík) a p edstavitelé v dy a kultury (J. Gebauer, J. Vrchlický, A. Dvo ák, J. V. Myslbek). Posledn jmenovaný zde však nikdy nezasedl.

¹⁶ *Vývoj eské ústavnosti v letech 1618-1918*, eds. Karel Malý, Ladislav Soukup, Praha 2006.

19. století nepřekonává klasické dobové práce o ústavním právu a parlamentarismu.¹⁷

S jmenováním pair jako vyznamenáním za zásluhy souvisejí nobilitace, poněkud více v české historiografii zpracovávané. Ve své široce pojaté práci *Nová šlechta Rakouského císařství* se J. Župani vnuje také Panské sněmovně. Nárok staré šlechty na dodržení lenství chápe jako jedno z jejích privilegií.¹⁸ To by mohlo naznačovat snahu A. Schmerlinga v roce 1861 o smír „starých“ a „nových“ elit. Myšlenka horní komory se však v rané konstituční Rakousku nerozvíjí primárně jako ohled na aristokracii (*Kam s ní?*), ale na reorganizaci panovníkovy Korunní rady, která je za poradním úřadem složená především z odborníků a zasloužilých osobností. Župani vykresluje vývoj doživotního lenství jako *privilegium šanského, ale zejména novošlechtického elementu*, který kompenzoval pokles aristokrat mezi doživotními pairy.¹⁹ Pokusíme se však ukázat, že rozhodovala de facto spíše vláda než panovník a že její motivace byly často daleky snaze po prestižní kompenzaci šlechty.

Metodologické inspirace

Než se pustím do konkretizace badatelského úkolu, alespoň nastíním *metodickou základnu*. Nevystačíme si s vykreslením Panské sněmovny jako *důležitý jev*; s faktografickým popisem 57 let parlamentní instituce. Je potřeba proniknout za fakta, k podstatě dle ní sledovat, jak se v první komoře odráží celá společnost a jak ji zpětně Panská sněmovna zároveň formuje.²⁰ Mezi oběma funguje *organická souvislost a obsahová spřízněnost*. Společnost ve svém *celostním, skladebním pojetí* proto přijímá i jednotlivce – paira, skrze kterého můžeme poznávat celou obec 845 pairů. Pokusím se tedy vyložit a hodnotit *sociální skutečnost* Panské sněmovny. Psát o všech 42 českých pairrech (příbližně, české šlechtice nepočítaje) by bylo nemožné, proto se pokusíme pracovat s výrazným jedincem jako *typem*; buď vybráním konkrétního představitele, nebo s *reálným důležitým neexistujícím představou*.²¹ Mezi českými pairy se pomocí tohoto "aparátu" pokusíme konstruovat typy

¹⁷ František VAVŘÍNEK, *Ústavní dějiny rakouské od r. 1848; Výklad dnešního státního zřízení království a země na radě českých zastoupených*, in: česká politika. Díl II. část 1. Ústava mocnářství rakousko-uherského, ed. Zd. V. Tobolka, Praha, Jan Laichter 1907, s. 2-130, 451-722; Bohumil BAXA, *Parlament a parlamentarismus. Díl I. Parlament; jeho vývoj, složení a funkce*, 2. vyd., Praha 1924.

¹⁸ Jan ŽUPANI, *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006, s. 245. Studie se velmi podrobně vnuje zpětně získávání šlechtictví; vymezuje první a druhou společnost, ale nepouští se do otázek, jaké bylo postavení nové elity v sociální hierarchii.

¹⁹ ŽUPANI, *Nová šlechta*, s. 247. Zjednodušené je také tvrzení, podle něhož legislativní práce neležela na důležitých pairrech, ale právě na doživotních odbornících. Přitom v komisích a mezi sebou často mnohé aristokraty nacházíme.

²⁰ Srov. Quentin SKINNER, *Language and social change*, in: *Meaning & Context*. Quentin Skinner & His Critics, ed. James Tully. Princeton, Polity Press & Princeton University Press 1988, s. 119-132.

²¹ František KUTNAR, *Sociální myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu. Trojí pohled na český obrozenecký lid jako pět věků k jeho duchovním dějinám*, Praha 1948, s. 7-8.

len Panské sn movny podle sociálních skupin a profesí.

P es pole d jin idejí se pak dostáváme k sledování *forem myšlení, cít ní a cht ní*; tak jak do ve ejného diskursu vkládali pairové. Integrací jejich identit do života parlamentní instituce p icházíme k vnímání Panské sn movny jako *sociáln psychického* (lépe psychologického) *jevu*. Nelze se vyhnout srovnání aristokracie s novými elitami už proto, že v p edstaveném *modelu* lenství v Panské sn movn dochází také k pohybu v sociální hierarchii jednotlivých vrstev. S tím je spojena otázka, zda nové elity také nabývaly prestiž jako kód a zda p ejímaly aristokratické ctnosti spojené s životním stylem.²² Pro zákonodárce na doživotí by m l být nezbytný ur itý souhrn volních vlastností uplat ovaných v rozhodování a politice vedení státu. Q. Skinner p ipomíná tradici Machiavelliho, když hovo í o duchu ob anství – *virtú* – jehož opakem je svévole ve státní politice – *fortuna*.²³

V otázce interpretace pramene se pokouším uchopit text pragmaticko-lingvistickým p ístupem, jako politickou komunikaci, s pohledem na osobní chování a citové prožívání lov ka. Z odv tví politické komunikace p ipomínám práci polské lingvistky J. Frás, která prezentuje typologii komunika ních akt v politických textech.²⁴ K problému stylizace v *teorii komunikace* je nutné p ipomenout, že e ník vytvá í takový obraz, o n mž myslí, že je s ním totožný, respektive obraz, kterým by na n j okolí m lo nahlížet.²⁵

Pokud je v práci použito ozna ení *lid*, chápu jej v inspiraci kutnarovskou tradicí a znamená *myšlenkový pohyb* spole nosti, resp. sociálních skupin venkova a m st, které vnímají vybranou elitu jako svoje p irozené autority. Tento vztah je v 2. pol. 19. století samoz ejm komplikován, p ípadn odmítán ur itou sociální skupinou, která však vzáp tí vkládá svou d v ru i politickou moc do rukou svých zastupitel , ímž jim znovu p iznává elitní postavení.

²² Srov. Petr MA A, *Sv t eské aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 11-29. Domnívám se, že jeho pojetí je do ur ité míry vhodné i pro prost edí Rakouského císa ství 2. poloviny 19. století.

²³ Quentin SKINNER, *Machiavelli on virtù and the maintenance of liberty*, in: Týž, *Machiavelli: A Very Short Introduction*, Oxford 2000, s. 160-185.

²⁴ Janina FRÁS, *Komunikacja polityczna. Wybrane zagadnienia gatunków i j zyka wypowiedzi*, Wrocław 2005. Autorka rozebírá metafory (politika jako válka, divadlo, sportovní hra, hra na nám stí, zábava i hazard) a zp sob tvo ení politických feminativ – gendrov vyrovnaných pojmenování.

²⁵ V eské odborné literatu e v tomto pojetí píše: Lucie SAICOVÁ ÍMALOVÁ, *Komunika ní strategie v dopisech Boženy N mcové*, Praha 2005. Se stylizací souvisí pojem tvá e (jak chci být nahlížen), sebe prezentace (p edvád ní se v pozitivěch), masky apod. D ležitým principem pro vybudování d v ry adresáta je zdvo ilost. Je možné ji formulovat pomocí šesti maxim: taktu, šlechetnosti, ocen ní, skromnosti, souhlasu a sympatie. Zdvo ile p sobí a asto se to objevuje v korespondenci, když narátor maximalizuje ocen ní adresáta a svoji skromnost.

Koncepce práce a předložení otázek

Předložení práce je možná psána spíše „vzletným“ (francouzským) stylem, ale právě vyprávění hraje v práci historika nezastupitelnou úlohu, pomáhá vnímat dějiny, a tímžem kdy být na újmu orientace ve struktuře práce. Pokusil jsem se proto definovat Panskou snmovnu říšské rady a její členy nkolika různými přístupy a (re)konstruovat různé úhly pohledu.²⁶

První rovinu představuje *pohled zákona* na ideu první komory, její zakotvení v ústavách a srovnání s jinými horními komorami (kapitoly 1, 2, 3). Pokládám si otázky, odkud přišla idea dvoukomorového zastupitelského sboru a jaké modely se staly inspirací pro Rakousko? Jak se lišily představy různých stran při koncipování ústav a jakou úlohu hrála Panská snmovna v politice? Měla jednu roli, nebo jich bylo více? Z jiného úhlu přichází *pohled starých elit* na strategie při povolávání nových pair, jejich sociální rozdělení a argumentování zásluhami v návrzích panovníkovi (kap. 4, 5, 6). Co vše probíhalo poza navrhováním a povoláváním nových pair? Jak byla nastavena kritéria úspěšné kariéry a kdo mohl výběr kandidátů ovlivňovat? Jinak a různě probíhal život v Herrenhausu a činnost pair, jak podkřívá *pohled horní komory do zrcadla* (kap. 7, 8). Jak vypadala poetika a rétorika zasedání? Dokázaly různé druhy členství determinovat politické chování pair? Které pracovní komise a jaké frakce vznikly? V deváté kapitole (*zemské a národní pohledy*) se pokouším odpovědět, kteří pairové pocházeli zech. Otázkou je, jak hodný různé interpretace lze vzít v úvahu vymezováním pojmu *eský pair*.²⁷ Lze ho samozřejmě vymezit sociálně – *pohledem ob anských pair* – ale dležitější i náročnější je sledování kariéry a proměn zaujímaných sociálních pozic (kap. 10).

Odtud se čtenář dostane k druhé části práce, která politickému poslání Panské snmovny pokouší vyrovnat pojetím pair jako osobností, kteří „dobyly“ jednu z nejvyšších *prestižních sociálních rolí*. Zajímavé je přemýšlet nad tím, koho si takový *eský* "selfmademan" bral za příklad pro motivaci k společenskému vzestupu? Podle čeho se tyto obrazy lišily a jak vlastně docházelo ke *konstrukci paira a jeho obrazu*? Kapitoly 11-14 tendují mezi politickým a neteoretickým a hledají různé varianty sociálních rolí paira a s tím spojených "poslaneckých" identit.

Patnáctá kapitola se potýká s *jiným úhlem pohledu* na způsob politizace veřejného

²⁶ KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost*, s. 9-10 je nazývá výměry, které se zaměřují na určitý význam. Jeho strukturalistický přístup k historické látce, svébytný v českém prostředí, se mi jeví stále jako inspirativní. Kutnar předpokládá prolínání jednotlivých složek (výměr) v dynamickém vývoji historického problému (kategorie času) a proměňování těchto výměr v jejich *hospodářsko-sociální a kulturně politické struktuře*. Podobně sledujeme jev Panské snmovny a jejich členy.

²⁷ V dobovém rakouském diskursu se hovoří o *pairech*; podobně v českém prostředí, kde se však objevují také anglické varianty *peer*, případně *pér* (především v tisku).

prostoru pí volební reformy, ale i na sledky politizace Panské sn movny. Pozornost je tu výše n zam ena na koncipování volební reformy a s ní souvisejícího hnutí v letech 1905-1907 (*Wahlreformbewegung*), dále na úrove politické komunikace, prom ny p ístupu k reform a zájm jednotlivých politických stran, vlasteneckých organizací, d lnického hnutí, vlády, císa e; a na postoj Panské sn movny a ech pí schvalování nového zákona. Mohlo schválení reformy, se za atými zuby n kterých hlasujících, ovlivnit jejich vztah ke konstitu nímu z ízení? Do jaké hloubky se vlastn vko enily ideje parlamentarismu? Následující kapitola na toto sice neodpoví, ale *pohledem jazyka* sleduje kvality politické komunikace na pozadí napjatých politických a národnostních vztah v P edlitavsku v p edve er 1. sv tové války (kapitola o ní je vypušt na pro její specifi nost).

I v tématech politických d jin se objevuje chování, které si více staví na prestiži než na výkonu rutinní práce. V kapitole 17. se pokouším hledat vysv tlení pro motivaci pair p ejmout tzv. šlechtickou zahálku. Do jaké hloubky mohlo jmenování pairem ovlivnit prom nu životního stylu? Jaké místo lze vymezit v 19. století pro prestiž? Poslední dv kapitoly (18+19) se zabývají politickou kulturou v *pohledu lidu* na Panskou sn movnu. Je možné hovo it o významu sociální role paira v rámci celé národní spole nosti? Byli pairové akceptováni jako autority? Co v tom bylo n kterým vrstvám možnou zábranou? Jak byl konstruován obraz paira-hrdiny?

Nebylo v mých možnostech zpracovat osudy všech eských pair a sledovat jejich podíl na innosti Panské sn movny. M že se tedy stát, že n který tená bude r zné jist d ležitá události postrádat. K takovému se nese prosba o pochopení; o správné pochopení zám ru práce.

Pod kování

Mé badatelské studium v eských a rakouských archivech a knihovnách v letech 2006-2007 bylo podpo eno studijním programem Erasmus a specifickým výzkumem FF UK.²⁸ Na tomto míst bych rád pod koval za vst ícnost pracovník m všech archiv a knihoven, jejichž služeb jsem využil. Za povolení ke studiu poz stalosti M. W. Becka d kuji dvornímu radovi dr. Johannu Christophu Allmayer-Beckovi z Vídn , adoptivnímu vnukovi tohoto ministerského p edsedy.

Za konzultace d kuji víde ským historik m prof. Ernstu Bruckmüllerovi, prof. Lotharu Höbeltovi, dr. Peteru Urbanitschovi a všem dalším koleg m, kte í m inspirovali. Up ímné díky bych rád vyjád il svým u itel m prof. Milanu Hlavakovi, dr. Luboši Velkovi a dr. Janu Randákovi; druhému jmenovanému hlavn za trp livé vedení práce a p átelskou motivaci. V neposlední ad pat í m j dík doc. Janu Galandauerovi za upozorn ní na n které prameny a za to, že se ujal oponentury.

Za diplomovou práci však nesu odpov dnost sám. Za možnost dokon it ji d kuji rodi m a p edevším svojí žen .

²⁸ Specifický výzkum . 224116/2007 pod názvem *Politická i reprezentativní instituce? Sociální a politická identita eských len Panské sn movny íšské rady (1879–1918)*.

**Motto: „Poslanec je orgánem státu,
je povolán sloužit všeobecným zájm m státního celku,
nikoli jen specielním zájm m svého voli stva,
nebo oné t ídy, jíž náleží.“²⁹**

O PRVNÍ KOMO E PARLAMENTU (POHLED ZÁKONA)

1) Konstitu ní a parlamentní vývoj v P edlitavsku po r. 1848

Zrození „konštituce“

V revoluci roku 1848/1849 dosp ly staré i nové politické elity do bodu shody, podle níž bylo nutné Rakousko konstitucionalizovat: vyvést ze stagnace a zreformovat státní správu, hospodá skou politiku a zavést svobodu tisku. Práv v tomto kontextu i v pr b hu peti ního hnutí víde ské buržoazie vydává panovník Ferdinand I. Dobrotivý (1793-1875) v ned li 12. b ezna 1848 *císa ský kabinetní list*, kterým povolává do Vídn leny a delegáty zemských stav , dobov p ízna né reprezentace *lidu*.³⁰

Paraleln došlo už v sobotu v Praze ke sch zi ob an ve Svatováclavských lázních, kte í aklama n zvolenému výboru sv íly moc k vytvo ení textu eské petice. Svou politickou taktiku však museli m nit a pod izovat zprávám o tom, jak se vyvíjela situace ve Vídni. V pond lí, kdy do m sta nad Dunajem p ícházelo zpravidla nejvíce lidí na trhy, zamíchala d ním revoluce a krvavé srážky vypuknuvší v Herrengasse, kde práv jednal dolnorakouský zemský sn m o svolání generálního sn mu všech zemí. Pro ultimativní požadavky ob an byla Metternichova vláda ob tována, kanclé odejit (uprchl do Anglie).³¹

M žeme v tom vid t volání po zm n z celé spole nosti, z jejích vnit ních prom n a nahromad ného nap tí.³² Jist , kon ila stará doba a „ as se rozlomil jako kus chleba“ (e eno s básníkem). Ale st ží lze p íjmout p edstavu, že p edevším zahrani ní revolu ní události jakoby polibkem probudily politické reprezentace v Rakousku z dlouhé letargie...

Konstitucionalismus je obecn chápán jako „taková forma vlády, v níž je moc absolutního panovníka omezena ústavou, konstitucí. To na jedné stran znamená, že panovník nebude pop en jako zosobn ní státní v le (monarchický princip), která se ale už

²⁹ VAV ÍNEK, *Výklad dnešního státního z ízení*, s. 593.

³⁰ Stefan MALFÈR, *Der Konstitutionalismus in der Habsburgermonarchie – siebzig Jahre Verfassungsdiskussion in „Cisleithanien“*, in: Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band VII/1. Die Verfassung und Parlamentarismus. 1. Teilband. Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften, hrsg. v. Helmut Rumpler und Peter Urbanitsch, Wien 2000, s. 13.

³¹ Helmut RUMPLER, *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*, in: Österreichische Geschichte 1804-1914, hrsg. v. Herwig Wolfram, Wien 1997, s. 277.

³² Souvztažn ní hospodá ského, politického a kulturního systému pokládá za p í inu prom n p edb eznové spole nosti také P. Horská v diskusi s p ístupem J. Štaifa. Srov. Ji í ŠTAIF, *Obez etná elita. eská spole nost mezi tradicí a revolucí 1830-1851*, Praha 2005 a recenze Pavly HORSKÉ in: D jiny – teorie – kritika 2, 2005, 2, s. 270.

nemusí shodovat (pod izovat se) osobní v li panovníka.“³³ Na pozadí portrétu *panovníka – absolutisty* se však v Rakousku zrcadlily obrazy státních ministr , kte í nemocného epileptika vlastn nechali portrétovat. Odrážel se tam i byrokraticko-policejní zp sob jejich vlády...

Nicmén volání po zm nách panovník, resp. jeho nová vláda, vedená Franzem hrab tem Kolowratem, neoslyšela. P íslib ústavy 15. b ezna (první konstitu ní patent) m l postavit pevný základ všemu d ní a svolat *íšské zastupitelstvo* v tradi ním duchu – jako sn m stavovských delegát – ale s rozší eným zastoupením m š anského stavu.³⁴

Protože každý stav si provedení ústavy p edstavoval odlišn , pov íla vláda ministra vnitra Franze svob. pána Pillersdorfa sestavením ústavní listiny podle belgického vzoru z roku 1830.³⁵ Muselo být stanoveno, komu p ípadnou pravomoci, které byly z panovníkovy absolutní sféry vy aty. V debatách se zvažovaly t i r zné modely, podle nichž by se zákonodárná moc sv íla a) pouze knížat m, b) knížat m a stávajícím stav m, c) svolanému konstitu nímu shromážd ní (vlada em bu potvrzenému, nebo nikoli), v emž m žeme do ur ité míry vid t inspiraci n meckým, anglickým a francouzským modelem parlamentu. První model m l v Rakousku hodn p íznivc , poslední model se promítl v p íslibu svolání ústavodárného shromážd ní a prost ední cestou se vydala vláda.³⁶

První myšlenky o bikameralismu

Kabinet, vedený te hrab tem Karlem Ludwigem Ficquelmontem, zvažoval také otázku císa ova jmenovacího práva pro horní komoru p íslibeného parlamentu a shodl se na virilistech (princové císa ského domu), d di ných lenech jmenovaných císa em a na lenech volených podle cenzu. Padl tak princip pouhé d di nosti zastávaný Ficquelmontem, proti n muž vystoupil 10. dubna 1848 v centrálním stavovském výboru ministerský rada Karl rytí z Kleyle (1812-1859): *Paírové podle anglického modelu „by byly v naší dob rozhodn p ehmatem“*.³⁷ Po porad Pillersdorfa s delegací stavovského výboru vláda 13. dubna ustoupila. Prom na tehdejšího politického diskursu, jak si povšiml

³³ „Konstitutionalismus ist jene Regierungsform, in der die Macht des absoluten Monarchen durch eine Verfassung, eine Konstitution, eingeschränkt ist. Das heißt einerseits, daß der Monarch als Personifizierung des Staatswillens unangefochten bleibt (monarchisches Prinzip), daß aber der Staatswille nicht mehr mit dem persönlichen Willen des Monarchen zusammenfällt.“ Cit. podle MALFÈR, *Der Konstitutionalismus*, s. 11.

³⁴ Otto URBAN, *eská spole nost 1848-1918*, Praha 1982, s. 25-26.

³⁵ RUMPLER, *Eine Chance für Mitteleuropa*, s. 279.

³⁶ MALFÈR, *Der Konstitutionalismus*, s. 16-19.

³⁷ „...wäre in unserer Zeit entschieden ein Mißgriff“. Cit. podle STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 64.

historik Gerald Stourzh, má velký význam pro jmenování členů Panské sněmovny v dalších konstitučních obdobích.³⁸

Touto událostí vstoupila otázka císařova jmenovacího práva (*das kaiserliche Ernennungsrecht*) do středního zájmu. Kleyle šel ještě dál: císař by měl jmenovat nejvýše 50 osobností (tedy čtvrtinu členů první komory) na doživotí a z okruhu lidí volitelných do první komory. Šlo by tedy o nejvýznamnější zemské velkostatkáře. Liberální Pillersdorff nechtěl ochránit jmenovací právo stavovským právem. Svůj význam při jmenování měl mít možnost vyznamenat zasloužilé muže z různých oblastí ve veřejném životě (čímž si vláda chtěla zajistit své důvěrníky). Navíc se záhy upustilo od pevného poměru mezi jmenovanými a zvolenými členy. Podle Ficquelmontova návrhu se první komora měla jmenovat Senát.³⁹

Místo uspokojení lidu ve Vídni vyvolala *Pillersdorffova ústava*, oktrojovaná 25. dubna 1848, odmítnutí a řadu pohoršení nad tím, jak jmenovací právo Koruny mohlo libovolným počtem nových párů přibíhat k 150 zvolených.⁴⁰ Hermann Jellinek burcoval 6. května v *Österreichische Allgemeinen Zeitung*, že „Senát je znovuzrozeným Metternichem, Metternichem v druhém vydání“.⁴¹

Pillersdorffova ústava neboli *Verfassung des österreichischen Kaiserstaates*

V českém prostředí byla *Pillersdorffova ústava*, odvolaná 16. května 1848, přijata lhůstojně. Českým politikům po přelomu 20. století se už jevila jako obojstranný historický právní českých zemí.⁴² Z dnešního pohledu odpovídá tato první ústava typu *raná konstituční ústava*. Chápe stát jako decentralizovanou státní jednotu, jako konstituční monarchii Rakousko (resp. hovořilo se o neuherských korunních zemích).

Soudní pravomoc je v císařově jménu vykonávána nezávislými soudy. Říšskou exekutivu řídí ministři, kteří jsou na špičce státní správy (podepisují panovníkova nařízení), odpovídají se sice parlamentu, ale jsou jmenováni resp. odvoláváni panovníkem, jemuž

³⁸ V českém prostředí bylo bikameralistické pojetí vneseno do záměru vytvořit dvoukomorový Ústavodárný český sněm. Srov. Luboš VELEK, *Český zemský sněm v letech 1848-1913. Jeho charakter a hlavní rysy*, Příloha časopisu Senát 3, 2004, s. 2.

³⁹ STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 64-65. V české literatuře je občas špatně uváděno, že dvoukomorový systém Pillersdorffovy ústavy měl zajistit „mocenské pozice šlechtickým velkostatkářům“ – srov. *Československé dějiny v datech*, red. Zdeněk Urban, Praha 1986, s. 271.

⁴⁰ Joseph Alexander Frh. von HELFERT, *Geschichte der österreichischen Revolution im Zusammenhang mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848-1849. Erster Band. Bis zur österreichischen Verfassung vom 25. April 1848*, Wien – Leipzig 1898, s. 476.

⁴¹ „Der Senat ist der wiederauferstandene Metternich, der Metternich in zweiter Auflage.“ Cit. podle STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 65.

⁴² Pillersdorffova ústava nese centralistické rysy. Všechny země chápe jako rovnocenné provincie. Nebyla vydána pro Uhry, Chorvatsko a italské země. Říšské zákony jsou nadřazené historickým právním jednotlivých zemí. Srov. VAVŘINEK, *Ústavní dějiny rakouské od r. 1848*, s. 12-13.

výkonná moc náleží. Ten si drží svrchovannou pozici také tím, že jmenuje i rozpouští parlament (ale do 90 dn musí svolat nový) a nemusí se podívat ani jeho případnému vyslovení nedvěry. O zákonodárnou moc se dělil s *říšským sněmem*, který rozhoduje o obsahu zákonných usnesení a panovník mu svým souhlasem propůjčuje normativní platnost zákona. Rakouský historik ústavních dějin Wilhelm Brauner už zde hledá rané konstituční prvky: vláda oktrojuje – vnucuje, nemusí spolupracovat se shromážděnými poslanci, má právo veta.

Postavení legislativy v ústavě bylo pojata nejvíce komplikovaně. Na příklad tradice kompetenci sněmu – každoroční povolování vybírat berni a doplňovat vojsko – měl stanovit pouze zákon. Až do květnové novely (16. 5.) chápala ústava *říšský sněm* jako protokonstituční systém dvoukomorového parlamentu, což dělilo legislativu na tři silová pole, přičemž obě komory nebyly panovníkovi rovné.⁴³

První ústava vyvolala nespokojenost a pocity zrady u všech stavů. S žádostí, aby se Koruna vzdala práva jmenování členů první komory, se na Pillersdorfa obrátil 5. května výbor vídeňských studentů, jehož druhým jednatelem byl jurista Josef Unger (1828-1913), pozdější ministr a významný aktivní politik jmenovaný na doživotí 20. ledna 1869). Velkým „ústupkem“ národní gardy a občanským spolkům vyšel vstíc císařský patent 8. května, který omezil císařovo jmenovací právo maximálním počtem 200 členů horní komory, do níž by bylo 150 poslanců zvolených. Je příznačné, jak první ústava prodala během několika týdnů 1848 posuny, které pak Rakousku zabraly 45 let – od únorové ústavy po tzv. *numerus clausus* roku 1906.⁴⁴

Kroměřížský sněm

Pro trvajícím odpor a vypuknutí květnové revoluce vydá císař 16. května 1848 *proklamaci*, podle které se ústavou bude zabývat *říšský sněm* zvolený přímo, jako ústavodárný, přičemž první komora se zruší.⁴⁵ *Ústavodárné národní shromáždění (Konstituierender Nationalversammlung)* bylo obesláno 383 zvolenými poslanci z neuherské části říše. Po slavnostním zahájení ve Vídni 22. července 1848 pracoval sněm „v radostném nadšení“ na vlastním jednacím řádu, zrušení poddanství za náhradu a nad otázkami základních občanských práv a svobod. Když však došlo ve Vídni za útkem října k povstání, byl sněm přenesen do Kroměříže, kde se jednání obnovilo 22. listopadu.⁴⁶

⁴³ Wilhelm BRAUNEDER, *Die Verfassungsentwicklung in Österreich 1848 bis 1918*, in: Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band VII/1, s. 84-105.

⁴⁴ STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 65-66.

⁴⁵ VAVŘÍNEK, *Ústavní dějiny*, s. 15.

⁴⁶ Otto URBAN, *Kroměřížský sněm 1848-1849*, Praha 1998, s. 18, 50.

Ústavní výbor podal návrh konstituce, která měla mít 160 paragrafů (o institucích říšské centrální moci pojednávaly §§ 40–101). Jenže svou vlastní ústavu už měla připravena také vláda a dvůr, a kolik ty spolu s generalitou byly nakloněny návratu ke konstelaci předobnového režimu. Ministerskému předsedovi Felixi knížeti Schwarzenbergovi (1800-1852) se však podařilo přesvědčit mladého panovníka Franza Josefa o nutnosti proreformních zásahů. Reformy, ústavu i patent o zaručených politických právech však vydala vláda (obojí 4. 3. 1849). Říšský sněm panovník rozpustil se zdůvodněním, že se utápí „v planém a nevhodném teoretizování“. Většina poslanců se o překvapivém císařském manifestu dozvěděla až 7. března ráno při příchodu k branám kroměřížského zámku obsazeného vojáky.⁴⁷ Celá generace osmatnáctníků si s sebou pro další politickou aktivitu nesla toto zklamání jako politickou lekci. Jejich nerealizované myšlenky žily dále. Mnozí z nich se pro ni ještě budou snažit pracovat...

Návrh ústavy z Kroměříže císaři práva a moc svěřuje. Panovník, který bude dále nastupovat z rodu habsbursko-lotrinského podle *Pragmatické sankce*, vládně výhradně, ale vládně „mocí ústavy“, na niž při nástupu přisáhá před říšským sněmem. Legislativa je v rukou císaře a říšského sněmu. Pro ni se optovalo s vysoce federalistickým vzorem podle Spojených států amerických a Švýcarska – na principu dvou komor, totiž zemí (*Länderkammer*) a lidu (*Volkskammer*). Třista šedesát poslanců druhé komory mělo být voleno přímo podle většinového principu a podle cenzury; poslanci první komory delegováni zemskými a krajskými sněmy.⁴⁸ Zpět říšský sněm dává zemím možnost vlastní ústavy, vlády a sněmu i sjezdu (v zemských věcech samostatně, ve společných podřízené, v celoreíšských nařízené kompetence).

Ústava také kodifikovala základní občanská práva a svobody. Vzhledem k našemu tématu je zajímavé *právo rovnosti všech občanů*: *Návrh prohlašuje, že stát neudluje ani neuznává šlechtictví všeho druhu. Ve ejné úřady a služby jsou přístupny všem občanům stejně. Jen osobní zásluha dává nárok na vyznamenání. Žádné vyznamenání není dědičné.*⁴⁹ Téma osobních zásluh o stát se v politickém diskursu později vracelo a stávalo se důležitou kategorií i motivací pro možné jmenování členem Panské sněmovny.

⁴⁷ URBAN, *Kroměřížský sněm*, s. 76, 79.

⁴⁸ BRAUNEDER, *Die Verfassungsentwicklung*, s. 119; detailně viz VAVŘÍNEK, *Ústavní dějiny*, s. 18-20. Poslanec nemohl být zároveň členem obou sněmoven. Panovník neměl mít právo absolutního veta (jen pro ty, které ústavní zákony ano), mohl zákonu odepřít sankci, a tím ho odložit. Druhé nesankcionování zákona by sněm rozpustilo, ale novému sněmu už císař nemohl odepřít sankci dotyčného zákona.

⁴⁹ Seznam základních osobních práv – považovaných za *přirozená, vrozená a nezcižitelná* – byl inspirován francouzskou *Deklarací lidských a občanských práv* (1789) a především *belgickou ústavou* (1831) a přebírá dalšími ústavami. Srov. VAVŘÍNEK, *Ústavní dějiny*, s. 25.

Paradoxní parlamentní setkávání

Stala se však zm na, kterou ústavodární poslanci nep edpokládali. Císa Ferdinand I. se patentem z 2. prosince 1848 sám vzdal tr nu, což samo o sob bylo aktem spíše absolutistické formy, a byl od žezla „odstaven“ proti své v li (což zase vypovídá o absolutismu jeho okolí). Podle Pragmatické sankce m l nastoupit jeho bratr arcivévoda František Karel (1802-1878), který však na nátlak císa ovny postoupil tr n svému synovi. V den Ferdinandovy abdikace už tedy rovnou nastoupil František Josef, domnívaje se, že není vázaný p ipravovanou ústavou i íšským sn mem.⁵⁰ Naopak jal se jeho innost zkoumat a vetovat. Ani Schwarzenbergova vláda Felixe knížete Schwarzenberga nehodlala poslanc m v Krom íži dále ustupovat, a proto se rozhodla je rozpustit.

Když byl *Ústavodárný sn m* 7. b ezna 1849 vojskem rozehán a velitel Johann Karl de Huyn (1812-1889) „dal jasn najevo, že nep ipustí žádnou další sch zi sn movny“, postavili se n kte í poslanci do opozice a svolali protestní sch zku. Kdo by si „v b eznu 1848 pomyslel, že eský liberální m š an Rieger bude spisovat spole n s Pillersdorfem [...] protestní prohlášení proti Bachovi!“⁵¹ A koho by tenkrát napadlo, že Rieger (který se marn domáhal vstupu do paláce) a hrab Huyn (který ho uzav el) budou spolu pozd ji zasedat v jedné Panské sn movn ?

Nové posílení absolutismu *Rakouského císa ství*, i neoabsolutismus?

Po rozpuštění Krom ížského sn mu byla stejným manifestem, resp. *oktrojovanou ústavou* (4. 3. 1849) obhájena její nutnost; pot eba nové celo íšské ústavy, vztahující se už i na Uhry. D di né postavení Habsburk bylo dáno jak Pragmatickou sankcí, tak *Císa ským rakouským rodinným ádem*,⁵² což potl a ilo svrchovanost íšského sn mu. Šlo o zásadní zm ny. Císa drží nejvyšší moc, má v legislativ absolutní veto, smí vydávat *na ízení z nouze* (*íšští minist i* je sn mu pouze vysv tlují). Jako poradní orgán Koruny a íšské exekutivy byla z ízena *íšská rada*, jejíž leny jmenoval sám císa . Stavovské sn my byly zrušeny, íše rozd lena na korunní zem s p íslušnými zemskými sn my se zúženými pravomocemi, p ipravovala se nová zemská z ízení.⁵³

V *b eznové ústav* p ejímal jeden z jejích tv rc ministr vnitra Franz hrab Stadion-Warthausen (1806-1853) dvoukomorový parlament podobný variant z Krom íže. Horní

⁵⁰ Otto URBAN, *František Josef I.*, Praha 1999, s. 38-39.

⁵¹ URBAN, *eská spole nost*, s. 79. Srov. také Robert SAK, *Rieger. Konzervativec nebo liberál?*, Praha 2003, s. 103.

⁵² *Kaiserlich Oesterreichische Familien-Statut vom 3. Februar 1839.*

⁵³ Podrobn ji viz VAV ÍNEK, *Ústavní d jiny*, s. 27-37. Pro Království eské vydáno 30. 12. 1849. To se netýkalo Uherského království a Chorvatsko-Slovanského království, které si z ásti m ly podržet d ív jší ústavní z ízení.

komora (*Oberhaus*) měla být áste n volena každým zemským sn mem z nejvyšších plátč daní zem a k tomu obeslána dv ma poslanci (byla tedy z ásti federálním shromážd ním delegát). Tento fakt zvýhod oval malé korunní zem na úkor v tších, p edevším Uherského království. Ani zde tedy ještě neplatil „jmenovací“, nebo d di ný princip.⁵⁴

Dolní komora (*Unterhaus*) měla být volena „ústn a veřejn “ a podle da ového i majetkového cenzu.⁵⁵ K volbám na základ Stadionovy ústavy nikdy nedošlo. Bachova zemská z ízení neza ala skute n platit, nemohly prob hnout volby do parlamentu. Až do dubna 1851 se totiž statut íšské rady opíral o b eznovou ústavu, která ji chápala jako orgán z izovaný panovníkem a ministerskou radou. Patero nejvyšších *kabinetních list z* 20. srpna 1851 ji však degradovalo z konstitu ního orgánu na pouhou *Korunní radu*.⁵⁶ *Silvestrovské patenty* pak navrátily panovníkovi (a vlád) absolutistickou moc, zrušily platnost ústavy, a pop ely tím reprezenta ní posláním legislativních orgán .⁵⁷

Císa se svým rádcem, státním ministrem Scharzenbergem a jemu oddaným ministrem Alexandrem svobodným pánem Bachem cht li stvo it nový moderní stát, který by si znovu vydobyl velmocenské postavení, integroval všechny korunní zem a omezil moc šlechtických stav . Politickému programu *konstruktivního absolutismu shora* z stal mladý císa v rný i po ne ekaném úmrtí svého rádce Schwarzenberga 5. dubna 1852. N kolik ob anských politik a ústavodárných poslanc využilo šanci podílet se na vytvá ení byrokratického aparátu: nap . v dce centra Josef Lasser a moravský poslanec Kajetán Mayer (pozd ji oba nobilitováni).⁵⁸

Na tomto meziústavním období lze vid t, jak Rakouskému císa ství chyblá vlastní konstitu ní, legitimizující tradice. Ústavodárným poslanc m nezbyvalo než se inspirovat zahrani ními modely. Státní byrokratická inteligence prokázala nadhled a tv r í schopnost k ochran státu (vypo ádání se s revolucí i stavy) i k modernizaci íše podle svého p esv d ení. Mladý ambiciózní císa se v státních procedurách neorientoval ještě nejlépe, svými radami ho p esv d il kanclé Schwarzenberg, jak držet moc v rukou. N které

⁵⁴ STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 66. Ministr Stadion prý bral ohledy na konstitu ní doktrínu, ministrprezident Schwarzenberg na sv j p kný obraz.

⁵⁵ BRAUNEDER, *Die Verfassungsentwicklung*, s. 126. Oberhaus neboli komora zemí jmenovala polovinu len *Nejvyššího soudního a kasa ního dvora*, první polovinu len tohoto soudu výjime ného postavení dosazoval císa . Detaily složení íšské rady podle *b eznové ústavy* upravoval statut z 13. 4. 1851: Panovník m že íšskou radu rozši ovat povoláváním mimo ádných, do asných *íšských rad* . Funkci prezidenta íšské rady zastával v letech 1851-1855 Karl Friedrich svob. pán Kübeck von Kübau (1780-1855).

⁵⁶ Tamtéž, *Die Verfassungsentwicklung*, s. 136.

⁵⁷ V prosinci 1850 sice bylo na ízeno p ípravit statut pro íšskou radu (patent 13. 4. 1851), z ízenou však jako poradní orgán, pod ízený císa i, koordinovaný vládou. V této *Rad Koruny* zasedli nejvyšší zástupci byrokracie a armády, vesm s aristokraté. Srov. VAV ÍNEK, *Ústavní d jiny*, s. 46-47.

⁵⁸ URBAN, *eská spole nost*, s. 112.

události, hlavně prohrané války, daly císaři i další lekce, na jejichž základě se reformoval a reformoval. Byly však oblasti, kde se nepoučil, anebo by to takto nikdy nepříznil...

Znovuobnovení ústavnosti? aneb Konstituční kompilování shora

Teprve po prohraných válkách (1859) si nejvyšší „úředníci“ státu uvědomili prohry také v oblasti diplomacie, administrativy a financí. Především hospodářství mělo být kontrolováno zástupci zemských sněmů. Je možné souhlasit s Františkem Vavínkem v tom, že poradní říšská rada udržela v sobě jako jediná jistou kontinuitu beznové ústavy, přestože přitom realizace nutných reforem naznačuje, že byla císařem a vládou vnímána ryze pragmaticky. Ale pokud mají státní dluh spolu s zástupci zemí, resp. zemských sněmů, stává se nutnost „stvoření“ jakéhosi celoreíšského kolegia evidentní. To však ještě nemusí znamenat konstituční i parlamentní způsob politické úvahy ze strany svolavatelů!⁵⁹ Spíše pokračovalo experimentování s ústavou.

Patentem 5. března 1860 byla svolána tzv. rozmnožená i posílená říšská rada (*der Verstärkte Reichsrat*), v níž doživotně zasedli členové dosavadní poradní *Korunní rady* – arcibiskupové, vyšší církevní hodnostáři a „muži, kteří se v naší civilní a občanské službě, nebo jiným způsobem vyznamenali“.⁶⁰ A zasedli zde i úředníci zemských sněmů, a ještě neexistujících. Prozatím tedy císař jejich „zástupce“ jmenoval. Orgán sestával z 12 členů říšských rad (*Reichsrat*) a několika mimořádných: doživotních (jeden kardinál, pět tajných rad, čtyři generálové) a dočasných (38 zástupců korunních zemí jmenovaných císařem).⁶¹

Těch 38 volených rad přeznamenává formu pozdější poslancecké sněmovny, která až do roku 1873 byla volena (obesílána) zemskými sněmy. První tři kategorie anticipují Panskou sněmovnu, ale zároveň připomínají starý Metternichův projekt z roku 1817, podle něhož měli císařem jmenovaní říšští radové vyvažovat delegace zemských stavů.⁶²

Šedesátiletá instituce měla pouze poradní funkci, ale měla zasedat pravidelně, resp. být svolávána císařem periodicky. Tezi o císařově neparlamentním chápání říšské rady lze doložit i oktrojovaným jednacími řádem a vyloučením diet. Byla prostě kompilována jako reprezentativní, ale stále jen poradní orgán. Kromě zmíněného jmenování zasloužilých osobností je zajímavé, že zástupci zemí vnímali sami sebe jako

⁵⁹ VAVÍNKA, *Ústavní dějiny*, s. 54-55.

⁶⁰ „[...] einige Männer, welche sich in Unserem Zivil- und Militärdienste oder in anderer Weise ausgezeichnet haben.“. Cit. podle STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 67.

⁶¹ Oněch 38 zemských zástupců představovalo nad 22 výše postavenými členy, z nichž bylo 12 členů říšských rad a 10 doživotních na základě příslušenství (arcibiskupové Habsburského domu), zastávaného úřadu (církevní hodnostáři) a mužů vynikajících v civilní i vojenské oblasti. Zde se poprvé uskutečnil princip *povolání za zásluhy*. Srov. BRAUNEDER, *Die Verfassungsentwicklung*, s. 146, VAVÍNKA, *Ústavní dějiny*, s. 56.

⁶² STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 67.

individuálně povolané osoby a podle toho pronášeli vlastní názory.⁶³ Posílená říšská rada byla vlastně jakousi smíšenou – kompilací Korunní rady, Senátu a Komory zemí.⁶⁴

Císař sice říšské radě dovolil zkoumání státního rozpočtu na r. 1861, ale zejména tím nemyslel zrušení absolutistické formy. Radové měli pomoci hledat řešení, byli to víceméně „jeho muži“. Rozpočtový výbor zhodnotil ekonomiku posledních deseti let a řešení podmiňoval nápravou politických poměrů. Ve zpodobení řešení už se federalisticko-autonomistická většina (zejména uherská, česká, polská a jiná aristokracie) rozcházela s centralistickou menšinou (vysoká byrokracie a neměcký státní stav).⁶⁵

⁶³ URBAN, *František Josef I.*, s. 107-108. Říšským radám však byla výslovně odepřena práva zákonodárství. Veřejnost byla ze zasedání vyloučena a radové měli povinnost zachovávat tajemství.

⁶⁴ BRAUNEDER, *Die Verfassungsentwicklung*, s. 149.

⁶⁵ VAVŘÍNEK, *Ústavní dějiny*, s. 58-63. Je nutné podotknout, že ani jeden směr nebyl programově orientován ke konstitucionalismu. Politickým myšlením federalistů byla spíše *nauka o historicko-politických individualitách* každé země – viz například József Eötvös – a *historismus* jako životní styl i filozofický směr. Centralisté stáli na právu jednoty říše.

2) Vytvoření „Herrenhausu“

Schmerlingova ústava

Často se uvádí, že *újnovým diplomem* (20. 10. 1860) se do Rakouska „vrací“ konstituční myšlení, které však vzápětí vláda *únorovkou* pohřbila do předem vykopaného neoabsolutismu.⁶⁶ Měli bychom jedním dechem dodat, že císař vydal tuto ústavní listinu na základě Pragmatické sankce (zajištění dědičného držení žezla Habsburky) a „z úplnosti své monarchické moci“ (evidentně absolutistický krok – z vlastní vůle).

Listina platila jednotně pro celé císařství. Panovník v ní zavazoval sebe i potomky vykonávat zákonodárnou moc spolu se zemskými sněmy (s širokými legislativními kompetencemi) a společnou jednokomorovou říšskou radou (její počet stanovuje císař). František Josef ji nevnímal jako reprezentační orgán. Jemu i vládě šlo spíše o přetvoření dosavadního poradního sboru na „ústavní zákonodárné kolegium“ tak, aby dokázala kontrolovat a vládnout. Braunederovo pojetí konstitucionalismu se problematizuje faktem, že „loajální“ vládnoucí politické elity už panovníkovi tak pevně oddány nebyly. Jejich postoj (*Verfassungstreue*) byl spíše rétorikou o věrnosti listině vydané Jeho Veličenstvem.

K *říšským radám*, jmenovaným přímo panovníkem, měli zemské sněmy navrhnout další, z nichž si císař vybere sto takových, které pak jmenuje. Zemské sněmy tak měly pouze „právo prezentace“.⁶⁷ Podle *újnového diplomu* parlament postrádal dolní komoru – Komoru lidu. Celkově byl diplom psán v historizujícím, tradicionalistickém duchu, ale historická práva jednotlivých zemí opomíjel, přesto otevíral reálnou cestu k integraci mnohonárodnostní říše. Vypracováním nové ústavy byl pověřen státní ministr Anton rytíř Schmerling (1805-1893).⁶⁸

Únorová ústava, opatřovaná (patentem 26. 2. 1861) se k *újnovému diplomu* hlásí, ale přináší hodně nového, pro naše potřeby uveďme *základní zákon o zastupitelstvu říše*. Říšská rada měla být dvoukomorová. Horní sněmovna je vůbec poprvé plánována jako samostatná parlamentní instituce, vylučující jakýkoliv vliv vlády nebo volbu členů – měli být dědiční, nebo jmenovaní (neměla být pouhým poradním císařským orgánem, ani kolegiem zástupců zemských sněmů).

Dolní komora se skládala z 343 členů a byla obesílaná poslanci, které volily zemské sněmy podle zájmových kurií. Tím se stala opravdu reprezentačním parlamentním

⁶⁶ Podobně ji vnímá BRAUNEDER, *Österreichische Verfassungsgeschichte*, s. 141.

⁶⁷ BRAUNEDER, *Die Verfassungsentwicklung*, s. 148-151; VAVŘÍNEK, *Ústavní dějiny*, s. 68-69, 74-76. Dokonce počet *rad* jmenovaných přímo panovníkem nebyl omezen. Vláda by si tak mohla lehce zařadit svou většinu. Objem záležitostí v spolukompetenci říšské rady byl vyjmenován, úžeji než v březnové ústavě 1849; neuherské záležitosti měla projednávat jakási „užší“ říšská rada – dualistický prvek – ale nebyla právně zakotvena, rozhodovaly by zemské sněmy, neuherské záležitosti podléhaly císařskému oktroji.

⁶⁸ ROTTENBACHER, *Das Februarpatent in der Praxis*, s. 30.

orgánem. Tento politický systém snižoval význam zemských sněmů, ale zvýhodňoval pozemkovou aristokracii, která našla své zastoupení vlastními kurii v dolní a dříve v horní komoře.⁶⁹

Doplme výklad únorové ústavy ještě o vztahy mezi panovníkem a parlamentem. Souhlas k říšským zákonům dává panovník a obě komory. Parlament kontroluje státní dluh, může stanovovat státní rozpočet, ale nemůže povolovat daně. Jmenuje předsednictvo obou komor, jejichž jednání je oktroyováno. Tady si ale dolní komora vymínila ústupek vlády. Pozdější jednání (podle zákona 31. 7. 1861) stanovoval usnášeníschopný počet – v dolní komoře 100 poslanců, v horní 40 pairů. Podle § 13 mohla vláda v případě, kdy říšská rada nezasedá, vydat v případě nutnosti a neodkladnosti *na úzení z nouze* bez odpovědnosti parlamentu (třeba i dodatečně). Zvláštní císařský patent (26. 2. 1861) pro takové chvíle dosazoval za parlament *Státní radu* z povolaných vysokých úředníků jednotlivých oborů správy.⁷⁰

Říšská rada se zrodila se zvláštní dvojí identitou. *Širší říšská rada* měla na starosti celou říšskou záležitost, vymezené taxativně; na *Užší říšské radě* nezasedali poslanci z Uher a projednávali se zde pouze „předlitavské“ záležitosti. Jenže uherský, chorvatský a sedmihradský sněm první zasedání neobeslal, takže se de facto sešla Užší říšská rada (postrádající navíc zástupce *Království lombardsko-benátského*). Schvalovala i nepřisloužející záležitosti – celou říšskou finanční rozpočet. V důsledku ústavního sporu s Uhrami padla v roce 1865 po čtyřech letech Schmerlingova vláda, resp. kabinet arcivévody Rainera. Revize ústavy se všem jevila i hodila jako nutná.⁷¹

Vládní debaty o jmenovacím právu Koruny

Podívejme se zpět na zajímavé vládní debaty o první komoře v prubhu února 1861. Je potřeba představit, že s vytvořením komory pairů podle anglického vzoru přišel právník Hans von Perthaler (1816-1862), jeden z duchovních otců *únorové ústavy*. Stát, v kterém žijí „starobylé rody, mocné díky velkým pozemkům a nezávislé díky svému bohatství, *potřebuje sněmovnu lordů*.“ Oberhaus podle ústavy 1849 byl jen špatnou napodobeninou severoamerického Senátu.⁷² Rakouské císařství by tedy mělo přenést část politické moci na

⁶⁹ BRAUNEDER, *Die Verfassungsentwicklung*, s. 151-153. Avšak autor uvádí chybný počet poslanců dolní komory 345. Srov. VAVŘINEK, *Ústavní dějiny*, s. 99-104. Pokud by se poměry zemských sněmů zkomplikovaly, mohli být poslanci říšské rady voleni přímo.

⁷⁰ VAVŘINEK, *Ústavní dějiny*, s. 109-112, 117-118. O imunitě a dietách ústava nehovořila. Obojí bylo zavedeno zákonem o poslaneckých dietách 7. 6. 1861 a zákonem o poslanecké imunitě 3. 10. 1861.

⁷¹ URBAN, *František Josef I.*, s. 110-111.

⁷² Perthaler, ovlivněný interpretací anglického ústavního vývoje od pruského právníka a politika Rudolfa Gneista (1816-1895), píše ve svých *Neun Briefe über Verfassungsreform* (1860): „In einem Staat, welcher althistorische, durch großen Grundbesitz mächtige durch Reichtum überhaupt unabhängige Geschlechter

aristokracii (podobně jako v Anglii kombinací rodového majetku a státního úřadu). I když stěžejní význam měli nést „dodílní magnáti iše“, neměli v první komoře chybět zasloužilé osobnosti. Schmerling se však více soustředil směrem k neohraničenému jmenovacímu právu Koruny. Na rozdíl od Perthalera argumentoval 10. února 1861 v ministerské konferenci tím, že by muselo být dosaženo toho, aby párové byli opravdovými kapacitami tak jako v Anglii – prospěšnými pro vedení státu, aby si v případě určitých záležitostí mohla vláda opatřit v první komoře v tšinu.⁷³ Pak by ani nemuseli být jmenováni doživotní párové. Ale v Rakousku to prý ještě chvíli potrvá, než takové kapacity vyrostou, hodnotil tehdejší politické elity Schmerling. Horní komora by podle něj ztratila na významu, kdyby do ní nebyly povolány „vynikající mužové z různých životních postavení“.⁷⁴

Gerald Stourzh rozebírá zajímavou debatu v ministerské konferenci dne 10. února o nebezpečí povolání dodílné pairy. Jaké by to přineslo konsekvence? Fakticky za slovy diskuse probíhal boj za neomezené jmenovací právo Koruny (*unbeschränkter Ernennungsrecht der Krone*). Ministrprezident Johann hrab Rechberg (1806-1899) poukazoval na oslabené pozice vlády ve Francii a Prusku zavedením dodílného lenství. Ministr bez portfeuille Anton hrab Szecsén (1819-1896) a policejní editel Karl von Mecséry de Tsoor (1804-1886) navrhovali vymezit poměr doživotních a dodílných lenů 1:3. Schmerling však namítl, že to by právě narazilo na potíže: mohlo by docházet k narušování legislativního procesu v důsledku „nesvéprávnosti, vysokého věku a nemocem“ dodílných lenů. Zavedením numeru clausu si vláda nemá nepotřebně vytvářet komplikace v budoucnu.⁷⁵ Na postupu vlády v otázce jmenování sledujeme podobné strategie, jakými vláda nastavovala volební řády.⁷⁶

hat [...] kann das Oberhaus unmöglich etwas anders sein als ein Haus der Großen des Reiches. Man muß, was schwer ist, als Gewicht gelten lassen. [...] Mit einem Wort, wir brauchen ein **Haus der Lords** [zvýraznil TWP]. Anstatt dessen ist das Oberhaus vom Jahre 1849 eine schlechte Nachbildung des nordamerikanischen Senats.“ Cit. podle STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 67.

⁷³ Pouze knížete Karla Auersperga označil Schmerling za výjimku, která správně (tedy liberálně) politicky uvažuje.

⁷⁴ „Alle, die mit den österreichischen Zuständen vertraut waren, mußten nach der leider nicht bedeutenden Bildung, die gerade die hervorragendsten Adelsfamilien in Österreich bekannterweise besaßen, das Herrenhaus wohl kaum eine erhebliche Bedeutung erlangt haben würde, wenn nicht ausgezeichnete Männer aus anderen Lebensstellungen dafür berufen würden.“ *Österreichs Weg zur konstitutionellen Monarchie. Aus der Sicht des Staatsministers Anton von Schmerling*, hg. von Lothar Höbelt, Wien 1993.

⁷⁵ *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. Abteilung V: Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, Band 1 (7. Februar 1861 – 30. April 1861)*, ed. Horst Brettner-Messler, Wien 1977. Po 25 letech za Taaffovy vlády zmínil Schmerling názor.

⁷⁶ ROTTENBACHER, *Das Februarpatent in der Praxis*, s. 26. Domnívám se, že postoj k jmenování pairy, který se vláda jevil jako její logická kompetence, ji dokázal utvrdit ve stylu vlády na izování jakožto prostředku své legitimní moci.

„Stvo ení“ Panské sn movny

Na formulaci nové instituce se také podílel komitét složený z právník Josefa Kalchberga, Hanse Perthalera, Josefa Lassera a Ignáze Plenera jmenovaných Schmerlingem. Vedle plnoletých princ císa ského domu, d di ných pair a len na základ vyšší církevní hodnosti (*hohe Kirchenwürde*) si císa vyhradil právo „povolat za doživotní leny horní komory vynikající muže, kte í se zasloužili o církev nebo stát, o v du nebo um ní“.⁷⁷

Ozna ení komor jako „Herrenhaus“ a „Abgeordnetenhaus“ zm nil sám panovník *císa ským rozhodnutím* 22. února 1861 (inspiroval se pruskou ústavou z 30. 5. 1855). Do té doby v tšina ministr používala pojmy „Ober- und Unterhaus“, starostavovskysmýšlející kruhy hovo ily o první a druhé (resp. volené) komo e.⁷⁸

Schmerling vytvo il z *Panské sn movny* zajímavý „samorost“ obsahující prvky skute né komory pair (Pairskammer) a zárove komory *notábl* (Notabelnkammer) závislé na milosti p íslušné vlády. Identitu této parlamentní instituce ur ovaly dv zdánliv protich dné úlohy: být stavovskou reprezentací velkostatká ské aristokracie a p itom prodlouženou rukou Koruny v íšském zastupitelstvu. Bylo z ejmé, že Schmerling chápal druhou funkci jako zásadní, první m la pomoci šlecht lépe strávit budovaný centralismus a liberalismus.⁷⁹ Nabízí se však i jiná role. Od Panské sn movny mohlo být o ekáváno zajišt ní stability íše a v tom smyslu p enesená „starost“ panovníka na *ty nejlepší*.

František Josef I. nebyl v bec nadšený konstitu ním systémem zastupitelských sbor . Je známo, že do nové budovy parlamentu, otev ené roku 1883, nikdy nevstoupil. Nicmén myšlenkou dvoukomorové instituce a p edevším Panskou sn movnou, jejíž název (Herrenhaus) sám vytvo il, ho Schmerling zaujal. Císa mu zachoval d v ru, protože si od komory d di ných pair mohl slibovat garanci konzervativních princip a stabilitu íše. To mu pomohlo áste n strávit jinak velmi liberální vyzn ní ústavy.

Mohli jsme si také všimnout, že kabinet pojímal parlament í konstitucionalismus dost odlišn od p edstav šlechtických i ob anských politických elit. Toto zjišt ní nám ukazuje na zajímav napjaté politické klima. R zné strany používaly stejné pojmy (ústava, parlamentarismus aj.), ale dávaly jim dosti protich dné role. Myslím si, že politici pohybující se v takovém prost edí jsou motivováni k obezetn jší politické komunikaci. Musí dávat v tší pozor na rozkódování oficiálních politických projev (V em se vláda

⁷⁷ „[...] ausgezeichnete Männer, welche sind um Kirche oder Staat, um Wissenschaft oder Kunst verdient gemacht haben, als lebenslängliche Mitglieder in das Oberhaus zu berufen.“ Cit. podle STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 70. V kone né zn ní bylo zm n no po adí církve a státu; místo Oberhausu použit termín „Herrenhaus“.

⁷⁸ Tamtéž, s. 68.

⁷⁹ Tamtéž, s. 70. Uvádí, že jako „Mischform“ ji nepojal jen Schmerling, ale nap . i politik Josef svob. pán Kalchegger (1801-1882), jinak velký p íznivce federalistické první komory v duchu krom ížského návrhu ústavy.

chce pouze zalíbit?).⁸⁰ V roce 1861 ožívala paměť na kterých poslanců na historický moment v květnu 1848, kdy různé sociální skupiny zareagovaly revolucí na vyhlášenou Pillersdorfovou ústavu. Při debatách r. 1861 o neomezeném jmenovacím právu Koruny do horní komory to měla vláda na zeteli. Stvořením Panské snmovny se jí podařilo udělat velký krok k pokusu o vytváření nové identity *multinacionálního rakušanství* k zajištění svébytnosti státu.⁸¹

Dualismus a nová ústava – „prosincovka“

Podle prosincové ústavy (21. 12. 1867) se zákonodárná moc celé monarchie dělila mezi dvě instituce: předlitavskou *říšskou radu* a Uherský sněm. Takto vnímalo *vyrovňovací články* Předlitavsko. Ovšem Uhry vnímaly dualismus jako dobrovolné, dočasné složení dvou samostatných států a popíraly jakoukoliv společnou, celoříšskou legislativu. Postavení obou dvoukomorových parlamentů bylo vbec nerovné. Na druhou stranu posilování uherského parlamentu dalo předlitavským poslancům do ruky argumentační materiál k vyrovnání obou parlamentů.

Oblast působnosti celoříšských delegací vymezoval zákon a nešlo o zákonodárný konstituční orgán. Byly chápány jako dva zvláštní *parlamentní* výbory, samostatně rozhodující a kontrolující i společně ministerstva. Do *delegace říšské rady* volila každoročně Panská snmovna 20 svých členů, poslanecká 40 (podle zemských skupin – za Čechy a Tyč). Do *delegace uherské* volila Snmovna magnátů 20 členů, dolní snmovna 40 (z toho 4 poslanci a 1 magnát museli být Chorvaty). Každý rok svolával císař stávkou do Vídně a Pešti (případně do hlavního města jiné korunní země) obě delegace, které jednaly odděleně a mezi sebou korespondenčně.⁸²

Podle ústavy je předlitavská říšská rada svolávána císařem ke společnému zastoupení království a zemí (Čechy, Dalmácie, Halič, Rakousy Dolní a Horní, Solnohradsko, Štýrsko, Korutany, Krajina, Bukovina, Morava, Slezsko, Tyč, Vorarlbersko, Istriie, Gorice s Gradiškou a Terst).⁸³ Parlament pracuje periodicky, má být svoláván každoročně. Obě komory se nemohou usnášet společně, zasedají odděleně, ale souasně. Říšská rada je bezprostředním orgánem. Jeho kompetence plynou z ústavy, zrovna tak jako kompetence panovníkovy, jemuž parlament není podřízen. Ústava dává

⁸⁰ Srov. FRAS, *Komunikacja polityczna...*

⁸¹ Srov. Jiří KOŘALKA, *Češi v habsburské říši a Evropě 1815-1914. Sociálně historické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996, s. 19-28.

⁸² František FIEDLER, *Dualismus rakousko-uherský z roku 1867*, in: *Česká politika*. Díl II. část 1. Ústava mocnářství rakousko-uherského, vyd. Zdeněk V. Tobolka, Praha 1907, s. 208-209.

⁸³ VAVŘINEK, *Výklad dnešního státního zřízení*, s. 474.

parlamentu status reprezentativního orgánu (reprezentujícího zájmy *státního lidu*).⁸⁴

Císař i p íslušelo jmenování dožitvích a d d i ných len Panské sn movny, rovn ž jmenování p edsedy a místop edsedy. N které šlechtické rody musely rozhodnout, zda dají p ednost rakouskému Herrenhausu, nebo uherskému Magnatenhausu, což záviselo také na volb jednoho státního ob anství.

lenství sn movny panské jen neplaceným ú adem estným.

*Poslanci, kte í nebydlí v sídle parlamentu, obdrží ješt náhradu náklad cesty do Vídn í zpáte ní. Dle výslovného ustanovení zákonného nesmí se žádný len sn movny t chto obnos vzdátí.*⁸⁵

Slib *poslušnosti a v rnosti císa ři, nezlomné zachování zákon a sv domité pln ní povinností* skládali na za átku sezóny pouze nov povolaní párové do rukou jmenovaného p edsedy. V p ípad , že by p edseda byl také novým lenem, p íjal jeho slib p ímo císa ři.⁸⁶ Tato praxe, odlišná od Poslanecké sn movny, kde bylo p edsednictvo voleno, znovu ukazuje zám r vlády skonstruovat Panskou sn movnu jako loajální orgán, jako ústavní pojistku.⁸⁷

Každý zákonodárce požíval *imunitu v povolání* i mimo n j, po dobu zasedání íšské rady; jejich hlasování i politické projevy musely být svobodné. lenství v Panské sn movn bylo chápáno jako estný, a proto nijak placený ú ad. Podle p ítomnosti na zasedání parlamentu ve Vídni náležely zákonodárci diety, a to i ve dnech, kdy se nejednalo, dokud však nebylo zasedací období (*sesse*) zakon eno, nebo odro eno.⁸⁸

Oblasti kompetencí íšské rady vymezila ústava § 11 *zákona o zastupitelstvu íše* sice taxativn , ale šlo o dosti široký vý et záležitostí:

- a) správní resp. áste n exekutivní akty jako schvalování formálních zákon a dohled na pln ní stávajícího právního ádu: schvalování ur itých státních i mezinárodních smluv, branná vojenská povinnost, úprava státního rozpo tu,
- b) legislativní akty: usnášení o zavedení nových poplatk a novém zda ování, zákonodárství o *monopolech a regalíích*; záležitosti p edlitavské ásti íše: finance, mince, obchod, clo, komunikace, živnostenství, univerzity, zásady organizace soudních a správních ú ad ; práva státního ob anství, pas , ob anské svobody (slova, náboženského vyznání, spol ování, shromaž ování, tisku aj.); úpravy trestního práva, procesního ízení, zm ny *státních základních zákon* atd.

⁸⁴ Tamtéž, s. 561, 563, 567. Srov. Hans Peter HYE, *Das politische System in der Habsburgermonarchie*, Praha 1998, s. 116-144.

⁸⁵ VAV ÍNEK, *Výklad dnešního státního z ízení*, s. 603. Nejedná se tedy obecn o *bezplatnou dopravu vlaky I. t ídy*, jak uvádí ŽUPANI , *Nová šlechta*, s. 248.

⁸⁶ VAV ÍNEK, *Výklad dnešního státního z ízení*, s. 538, 568.

⁸⁷ K podobný záv r m dochází p í výkladu formování pruského dvoukomorového parlamentu Hartwin SPENKUCH, „*Pairs und Impairs*“. *Von der Ersten Kammer zum Herrenhaus (1849-1872). Argumente, Positionen, Entscheidungen*, in: Adel und Bürgertum in Deutschland, hg. v. Heinz Reif, Berlin 2000, s. 173-206.

⁸⁸ V tom lze vid t inspiraci starým anglickým parlamentním privilegiem. Srov. VAV ÍNEK, *Výklad dnešního státního z ízení*, s. 595.

Je zajímavé, že podle uvedeného byly pak v Panské snmovn vyhledávání odborníci z jednotlivých oblastí. *Prosincová ústava* 1867 jasn vymežila, resp. omezila kompetence říšské rady (viz *zákon o zastupitelstvu říše* . 141/1867 . z. ze dne 21. 12. 1867), čímž všechny ostatní legislativní záležitosti sv ěila do kompetence zemských snm .⁸⁹ V tom zastávala prosincová ústava *federalistický princip*. Na druhou stranu exekutivy, která nebyla říšské rad vymežena, se vláda ěsto chopila na úkor zemských snm . Pokud parlament obstruoval nebo stál v opozici, mohla vláda stejn vybírat dan . Tím se v bec *povolování berní a rozpo tu* stalo spíše záležitostí reprezentace a politické komunikace: parlament tak mohl vyjad ovat svou d v ru vlády .⁹⁰

Ob snmovny říšské rady byly rovnocenné – zákon musel projít ob ma.⁹¹ Po et poslanc dolní komory byl stanoven na 203 len . František Vav ínek ve svém výkladu ústavy pojal roli Panské snmovny z pohledu ob anského politika citlivého na závislé postavení parlamentní instituce v ěi vlády . Kriticky komentoval tehdejší praxi:

*Mezi jmenovanými leny panské snmovny zajiřtuje vláda mandáty t ědám sob oddaným, jako vojsku a vysoké byrokracii, nebo poskytuje tu mandáty on m t ědám, které p ěšly o své zastoupení na bývalých sn mech stavovských, jako pozemkové aristokracii velkostatká ské.*⁹²

Vymezení kompetencí Panské snmovny

Odp rci bikameralismu kritizovali zbyte né prodluřování legislativního procesu a oddálení horní komory od dolní, která alespo na základ voleb ukazuje aktuální výraz ve ejného mín ění.⁹³ V podtextu tohoto institucionálního argumentu však zní otázka, jak zvládli proti Panské snmovn prosadit vlastní, sm ělý politický program?

Panská snmovna nemohla být rozpuřt na. To však nebylo d vodem, pro by se tam nevyvíjely politické názory a programy, jak argumentoval ěský státov dec František Vav ínek (1877-1944). Zd vodn ění nacházíme v povolání pair na dořivotí. lenové parlamentu mohli obsadit k eslo jen v jedné komo e. Povoláním do Panské snmovny zároveň pomíjel jejich mandát v Poslanecké snmovn . Ústava p ěipouřt la vzájemný styk mezi komorami jen písemn prost ednictvím p edsed , nebo ústn prost ednictvím vyslanc . P ěi hlasování o zm ěn ě říšské ústavy platilo v Panské snmovn také ustanovení o schvalování kvalifikovanou dvout etinovou v třinou, ale sta ěila tu p ěítomnost pouze 40

⁸⁹ Ladislav SOUKUP, *Zemský snm ěský v 19. století*, in: *Vývoj ěské ústavnosti v letech 1618-1918*, vyd. Karel Malý, Ladislav Soukup, Praha 2006, s. 383.

⁹⁰ VAV ÍNEK, *Výklad dneřního státního z ězení*, s. 574-583.

⁹¹ ŽUPANI , *Nová řlechta*, s. 248 dokonce uvádí: *Velká ěst p edloh ěi novelizaěí ob anského zákoníku ěi zákona o správním soudu* byla p edložena nejprve Panské snmovn .

⁹² VAV ÍNEK, *Výklad dneřního státního z ězení*, s. 585.

⁹³ Tamtěž, s. 586-587.

pair . Po rozpuštění Poslanecké snmovny však Panská snmovna nemže pokračovat v práci, pozastavuje činnost.⁹⁴

Jednací řád Herrenhausu umožňoval ustavení snmovny ve výbor – *komitét*, čímž se jednání změnilo v tajné; místnost museli opustit i členové vlády. Na které komise a výbory v panské snmovně byly stálý charakter.⁹⁵ Podle ústavy bylo postavení obou komor rovné, nicméně u návrhů zákonů v záležitostech financí a rekrutace měla dolní komora primární hlas. Panská snmovna ovšem musela zvládat legislativní tempo dolní komory (což však při obstrukcích nebyl takový problém). Náročnost legislativní práce možná měla vláda na zřeteli při navrhování nových pairů.⁹⁶ Nové členy císař i navrhoval ministerský předseda, který od roku 1867 s Jeho Velikostí spolupodepisoval *císařský list*, za nějž nově jmenovaný pair zaplatil 250 zlatých.⁹⁷

„Poslanec je orgánem státu, je povolán sloužit všeobecným zájmům státního celku, nikoli jen speciálním zájmům svého voličstva, nebo oněti lidy, jíž náleží.“⁹⁸

Člen jakékoliv snmovny říšské rady nesl postavení *státního orgánu*. Znamenalo to pro něj *prezenční povinnost* účastnit se schůzí. Panské snmovně však chyběly sankce proti absentujícím pairům, forma dovolené nebyla víceméně praktikována. Neúčast na schůzích neohrozila členství paira v horní komoře. Dokonce nesložením vstupní slibu neztrácel svůj mandát.⁹⁹ Vavřínek dodává, že na rozdíl od dolní komory neplatila v Panské snmovně přednost císařského svolávacího patentu před jinými služebními rozkazy.¹⁰⁰

Dále ústava vymezuje poslance od toho, aby nereprezentoval svou konkrétní zemi. Poslanec zastupuje veškerý předlitavský *státní lid*. (Samozřejmě že voliči určitého okresu vnímali poslance jako svého vyslance, proto se na něj obraceli s peticemi. S takto formulovanou rolí se klidně ztotožňoval i samotný poslanec!) I tento fakt svědčí o proměnách v parlamentárním diskursu a o rostoucím vlivu ani ne tak novostavovských, jako obanských elit.

Pair se členství nemohl vzdát. Z ústavy není jasné, jestli panovník měl ze závažných důvodů zbavit členství paira, kterého sám jmenoval. Nikdy k tomu nedošlo, ale zřejmě by císař i nikdo nemohl nic namítat. Panovník je podle ústavy nejvyšším státním orgánem.¹⁰¹

⁹⁴ Tamtéž, s. 566, 587, 611, 626, 629.

⁹⁵ Například komise justiční, finanční, pro politické záležitosti. Tamtéž, s. 616, 623.

⁹⁶ Srov. dříve na tento moment u STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 87.

⁹⁷ ŽUPANI, *Nová šlechta*, s. 246.

⁹⁸ VAVŘÍNEK, *Výklad dnešního státního zřízení*, s. 593.

⁹⁹ Pairové bez složené přísahy byli v seznamech členů rozdělených do frakcí uváděni v samostatném sloupci.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 590-592.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 603, 607, 527.

3) Srovnání s horní komorou v Zalitavsku a jinými evropskými parlamenty

Uherský parlament

„[...]jak ondyno starý Košut trefn podotknul, jest uherský parlament pomocí bezmyšlénkové svojí vládní v tšiny pouhá schvalovací mašina, kteráž ve všem všudy pracuje tak, jak mašinista Tisza „hraje“ pákami.“¹⁰²

Historické postavení *Uherského sn mu* na úrovni shodné s králem potvrzovaly tzv. *zákonné lánky*. Uherský sn m byl již od r. 1608 dvoukomorový, tvo ený *tabulí magnát* (preláti, íšští baroni) a *tabulí stav* (poslanci nižší šlechty – voleni v komitátech – a královských m st – ta p ipušt na r. 1402).¹⁰³

Snaha m st o lepší zastoupení na sn mu vyvrcholila ve 40. letech 19. století. Sn m se v r. 1848 prom nil v íšský a stal reprezentantem celého „uherského“ národa. Na sch zi 3. b ezna 1848 Lajos Kossuth (1802-1894) prosadil reformu volebního ádu na základ reprezentace. Volit mohli muži starší 20 let: a) vlastníci domu i pozemku v královských m stech i obcích v hodnot minimáln za 300 zl., b) emeslníci, obchodníci, továrníci s vlastní živností, c) muži s p íjmem 100 zl. ze jm ní. Josef Jan Svátek ve své brožu e s povzdechem vypo ítává další:

*Bez ohledu na tyto požadavky p iznáno bylo právo volební léka m, um lc m, profesor m, len m uherských u ených spole ností, fará m, kaplan m, vesnickým notá m a u itel m, jakož i m š an m.*¹⁰⁴

Vý et sociálních skupin podle profesí nabízel staro echu Svátkovi model politické geometrie, který by už na za átku 20. století byl pro eské honorace vhodný. Všeobecného práva v P edlitavsku se naopak obával. Komparativní tezí, že v Uhrách stavovské roz len ní zrušili dávno, dodával na p esv d ivosti vlastním politickým návrh m.

B hem revoluce 1848/1849 se Uherskému království poda ilo v právní kontinuit navázat na stavovský sn m a obhájit do ur ité míry autonomní postavení. Císa schválil jejich ústavu a Ma a i otev eli 5. ervence 1848 nový *Uherský sn m* už v Pešti. Po roztržce Batthyányovy vlády s Vídní povstala Kossuthova vláda, která odrazila Jela i ovo vojsko. Delegation *Uherského sn mu* se snažila navázat kontakt s *íšským sn mem* ve Vídni, což však zamezily hlasy slovanských poslanc .¹⁰⁵

¹⁰² Národní listy 19, 1879, 253 (23. 10), s. 1.

¹⁰³ Karel KADLEC, *Uherská a chorvatská ústava v hlavních rtách*, in: eská politika. Díl II. ást 1. Ústava mocná ství rakousko-uherského, ed. Zd. V. Tobolka, Praha 1907, s. 311-312. V soudobé ma arské terminologii šlo o sn movnu velmož (*förendiház*) a sn movnu zástupc (*képviselöház*).

¹⁰⁴ Josef Jan SVÁTEK, *Do nových proud ! Vývoj volebního práva u nás a r zné jeho soustavy v cizin* , Praha 1906, s. 37.

¹⁰⁵ Václav VEBER – Milan HLAVA KA – Petr VOREL – Miloslav POLÍVKA – Martin WIHODA – Zden k M ÍNSKÝ, *D jiny Rakouska*, Praha 2002, s. 408.

Uherský „Magnatenhaus“

Masové nepokoje na přelomu let 1860-1861 (tzv. malá revoluce) vyjadřovaly nespokojenost uherské šlechty a inteligence s říjnovým diplomem. Uherský zastupitelský sněm se v dubnu 1861 rozhodl neobeslat říšskou radu a umírněný Deák podal císaři petici. Po jejím zamítnutí 22. srpna císař sněm rozpustil, 5. listopadu byla zrušena uherská autonomie. Po jeho obnovení roku 1865 byl s Vídní vyjednána Gyulou Andrássem v lednu a únoru 1867 kompromis. Zákonem 12/1867 . z. (šlo o 69 článků vyrovnání) byla vytvořena i horní komora Uherského parlamentu.¹⁰⁶

Horní komoru (*Magnatenhaus*) tvořili do r. 1885 tzv. *išští baroni* – nejvyšší zemští a dvorští úředníci, *preláti* – katolictví a eřtí nesjednocení, *magnáti* – vysoká aristokracie, *vrchní županové* a *delegáti chorvatského sněmu*. Uherský král, jenž zastával roli apoštola – ochránce *koruny svatého Štěpána*, mohl podle zákonného článku 7 z roku 1885 jmenovat 50 doživotních členů *Sněmovny magnátů* a kromě toho na kterém rodu mohl lid dít i lenství. Stratifikaci členů citují podle K. Kadlece:

*Jsou tedy tyto i druhy členů panské sněmovny: 1. členové dítiny, 2. osoby zastávající jistou hodnost nebo úřad, 3. členové doživotní, jmenovaní panovníkem, 4. delegáti volení chorvatsko-slavonským sněmem.*¹⁰⁷

Ve *Sněmovně magnátů dítin* zasedali *zletilí princové panující rodiny, zletilí členové rodin vyšší šlechty*,¹⁰⁸ *uherská státní občané*, jimž panovník „světil křeslo“ dítin a zároveň je nobilitoval.¹⁰⁹ Virilisty podle úřadu představovali *světití a církevní hodnostáři*.¹¹⁰ Reprezentanté protestantských konfesí nabyli lenství až r. 1885, z nacionálních důvodů. Do té doby přisobila absence zástupců maarských evangelíků anomální ve srovnání s lenstvím nemaarských pravoslavných. *Doživotní členy* jmenoval na návrhy ministerské rady král za „zásluhy o vlast a k povznesení autority panské sněmovny“. Konečně chorvatsko-slavonský sněm vysílal do horní komory i volené delegáty. *Sněmovna magnátů* byla dvakrát reorganizována (1868, 1885) a v roce 1895

¹⁰⁶ László KONTLER, *Dějiny Maarska*, Praha 2001, 249-253.

¹⁰⁷ KADLEC, *Uherská a chorvatská ústava*, s. 304, 312.

¹⁰⁸ Šlo o rodiny, které v horní komoře seděly před r. 1885, nebo platily ze svých statků daně minimálně 6000 K. Mezi vyšší šlechtu patřila knížata, hrabata a baroni.

¹⁰⁹ To platilo pro povýšení do knížecího, hraběcího nebo baronského stupně.

¹¹⁰ Církevní hodnostáři: římsko- a eckokatolictví preláti (ostřihomský arcibiskup – primas uherský, ostatní arcibiskupové, diecézní biskupové, srbsko-blehradský a kninský biskup, svatomartinský arciepiškopádu sv. Benedikta, jazovský probošopádu premonstrátoř, vranský pševor – záhřbské probošopství), preláti ecké východní církve (srbský patriarcha, rumunský metropolita, diecézní biskupové), po těchto biskupech reformované i augšpurské konfese, i vrchní kurátoři reformované konfese, i inspektoři augšpurské konfese, předseda unitářského vyznání (též nejstarší podle úřadu). Světití hodnostáři: išští baroni, přešpurský župan, dva strážcové koruny, rjecký guvernér, předseda a místopředseda královské kurie, předseda a místopředseda správního soudního dvora, předseda budapešské královské tabule. Detaily viz KADLEC, *Uherská a chorvatská ústava*, s. 314-315.

doplň na na 396 členů. Počet dolní komory byl stanoven na 453.¹¹¹

Pro porovnání s předlitavským parlamentem připomínám doplnění, že při reorganizaci roku 1885 byl počet doživotně jmenovaných stanoven na 30 magnátů. V průběhu dalších let mohl král jmenovat nejvýše 5 nových, ale pouze do celkového počtu 50 doživotních magnátů. V praxi však po úmrtí doživotně jmenovaných magnátů nebyli jmenováni noví. Počet těchto párů tak plynule ubýval.¹¹² Organizační struktura první komory v Uhrách zůstávala pozůstatkem předmoderní doby, starostavovské společnosti. Její poslanci zaujali kesla osobnostní, s důležitou platností, podle pohlaví, urozenosti, úřadu. Zákodárci „na doživotí“ pocházeli z jedné nebo dvou generací uherské elity. Byli nejmenováni v několika málo letech po r. 1885. Ocenění celoživotní kariéry tak dosáhla generace uherských a chorvatských osobností narozená ve 40.-80. letech 19. století. V Uhrách se vytvořil specifický „numerus klausus“ i sociální role pára na doživotí.

Další evropské modely bikameralismu

Už jsme zmínili, že panovník se nechal inspirovat u pruského Herrenhausu. Šlechta v Rakousku měla povdomí i značné sympatie k anglickému parlamentu. Tam se obě komory postupně během vývoje sblížovaly. Tzv. *Upper House* vznikl z předvodního *consilium magnum* korunních vazalů – privilegované aristokracie (proto později nazván *House of Lords*), tzv. *Lower House* jako shromáždění zástupců hrabství a měst (*House of Commons*) naopak fungoval jako volená komora.¹¹³

Ve Španělsku se král dělil o legislativu s *kortesy* podle ústavy z 30. června 1876. Kortesové zasedali v dolní komoře (*Kongres poslanců* – 431 členů) a horní (*Senát* – 360 členů, polovina musela být volena). Senát tedy zahrnoval senátory volené korporacemi, jmenované králem doživotně a senátory podle funkce a pohlaví – arcibiskupové, generálkapitánové, admirál, grandé (podle ročního příjmu 60 000 peset) a dospělí synové krále a následníka trůnu. V Itálii byly ústavou z 4. března 1848 stanoveny dvě komory: senát (*Camera vitalizia*) jmenovaný králem a sněmovna o 508 poslancích (*Camera dei deputati*) volených přímo. Avšak tento model neinspiroval Rakouské císařství i z jiných důvodů. Podobně Francie, která měla pouze jednokomorový parlament.

Belgie jako konstituční monarchie opíjela svou ústavu o francouzskou z 3. září 1791. Muži volili do poslanecké sněmovny i senátu, navíc mohli získat až tři doplňovací hlasy

¹¹¹ SVÁTEK, *Do nových proudů*, s. 38.

¹¹² KADLEC, *Uherská a chorvatská ústava*, s. 315.

¹¹³ Srov. Robert BLAKE, *The Development of the British Parliamentary System 1861-1901*, in: Deutscher und Britischer Parlamentarismus – British and German Parliamentarism, hg. von Adolf M. Birke – Kurt Kluxen, München/New York/London/Paris 1985, s. 107-116. Na začátku 20. století měla *Sněmovna lordů* 595 členů, *Sněmovna obecných* 670 členů.

podle majetku a vzdání. Podle belgické ústavy z 28. června 1866 tvořily říšský sněm komory zemí (*Landsting*) a lidu (*Folkething*). Počet členů první byl 66, z toho dvanáct jmenoval král doživotně, ostatní byli voleni nepřímo – podle cenzu a proporcionalní soustavy. Do poslanecké sněmovny (114 členů) se volilo přímo a všeobecně. Norsko mělo jednokomorový *Storting* – 114 poslanců volených nepřímo, všemi. Ve Švédsku byli podle zákona z 22. 6. 1866 voleni poslanci do první komory říšského sněmu nepřímo: 150 členů – majitelé pozemků určité velikosti a plátcové určité sumy daní. Do dolní komory bylo voleno 230 poslanců přímo.

V USA na začátku 20. století „sedlo“ v *Senátu* 90 členů, ve *Sněmovně reprezentantů* 386 mužů volených přímo, všeobecně (podle zákona z r. 1903). Ve státech Colorado, Utah, Idaho, Wyoming volily dokonce ženy.¹¹⁴ Severoamerický model však budil spíše nedvěru první a druhé společnosti v Rakousku.

¹¹⁴ SVÁTEK, *Do nových proudů*, s. 42-45.

POLITIKA V HORNÍ KOMORĚ PARLAMENTU (POHLED STARÝCH ELIT)

4) Jmenovací politika v praxi

Císařovo právo jmenovat doživotní členy Panské sněmovny bylo formulováno dost abstraktně, což znamenalo, že vláda při politických úvahách brala ohled na to, z jaké korunní země a národnosti kandidát pochází a k jaké partajní frakci by se připojil (**princip *Parteiengruppierung* a politizace komory ve prospěch vlády**). Jinými kritérii se dělil výběr kandidátů z různých okruhů společnosti.¹¹⁵

Povolání prvních párů (18. dubna 1861)

Už Schmerlingova vláda se při projednávání návrhu kandidátů 15. dubna 1861 odchýlila od litery zákona.¹¹⁶ Navrhovala různé „třídy“ (*Sparten*) i rubriky (*Rubriken*) v tomto pořadí:

- 1) kandidáti ze znamenitých dědiného rodu (*aus hervorragenden Adelsgeschlechtern*), kteří nesplňovali kritérium *dědiného poslance*,
- 2) kandidáti pro vynikající zásluhu (*wegen ausgezeichneten Verdienste*) o stát a církev,
- 3) kandidáti pro vynikající zásluhu o umění a vědu,
- 4) kandidáti pro vynikající zásluhu o hospodářství a průmysl (*Handel und Industrie*).

Přestože Schmerling hájil **zásadu** povolání do Herrenhausu z rozvíjených šlechtických rodů vždy jen jednoho páru, představitelů rodu a správce fideikomisu, **aby nedošlo k zaplavení komory šlechtici** – postupovala vláda v praxi jinak. Z 39 jmenovaných párů na celý život náležela 29 bylo vyšší šlechtická hodnota (dílem pocházely z dědičně zastoupených rodů, dílem z těch rodů, které nedržely tak velký světský velkostatek). Toto zjištění nám pomůže s otázkou, co se od párů očekávalo. Jmenování aristokratů budou jistě rozumně považovat o stabilitu státu...

Představy ministerského předsedy a císaře se rozcházely. Císař chápal svolání parlamentu jako malý ústupek ve smyslu poradního sboru, což dokládá povolání 12 opravdových „starých lordů“ – bývalých říšských rad z let 1851-1860.¹¹⁷ František Josef I.

¹¹⁵ Jména nových párů uvádím s těmi tituly a hodnostmi, které jim náležely v době povolání do Panské sněmovny.

¹¹⁶ *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. Abteilung V. Band 1*, s. 278-282.

¹¹⁷ Byla to knížata Franz Liechtenstein, Karl Vinzenz Auersperg, hrabata August Degenfeld-Schonburg, Franz Haller von Hallerke, Franz Hartig, Leo Thun-Hohenstein a Leopold Wolkenstein-Trostburg a svobodní páni Andreas Baumgartner, Philipp Krauss, Thaddäus Peithner Lichtenfels a Konstantin Reyer. Viz LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 183. Jejich průměrný věk byl asi 62 let a polovina z nich se narodila ještě v 18. století. To není ještě tak „starobní“ zastoupení. Šlo o lidi ve vyzrálém a zřejmě stále aktivním věku.

možná chápal první komoru spíše jako prostou vyjádření pocty zasloužilým. Mladý císař v bec postupoval v prímém rozporu s ústavou, když v den povolání prvních pair vydal *Nejvyšší na ízení* (zve ejn né pak 22. dubna v ú edních víde ských novinách), jímž *státnímu ministrowi* arcivévodu Rainerovi sd lil, že si vyhrazuje právo p edejít otázce zastoupení *Svých království Uherského, Chorvatského, Slavonského a velkoknížectví Sedmihradského na íšské rad*. Tyto zem z Panské sn movny „vylou il“ na základ Nejvyššího vlastnoru ního listu (*Allerhöchste Handschreiben*) vydaného 26. února t. r. uherskému dvornímu kanclé ovi, prezidentovi uherské dvorské kancelá e a prezidentovi provizorního chorvatsko-slavonského dvorního dikasteria.¹¹⁸

Anton Schmerling se snažil seznam všech p vodn vybraných osobností zredukovat. Pozd ji si st žoval, jak každý z ministr navrhoval svoje kandidáty. Císa ovi „kon “ mohl st ží zamítnout, tak alespo z p ti kandidát v oblasti hospodá ství a pr myslu navrhl pouze dva: barona Anselma Salomona Rotschilda (1803-1874) a velkoobchodníka z Terstu Konstantina Reyera (1801-1875).¹¹⁹

Debata mezi ministry vznikla kv li jmenování Adolfa Theodora Haase, evangelického superintendenta pro Hali a Bukovinu, kterého cht l Schmerling p i nutných škrtech z prvního seznamu vynechat. Minist i vnitra a policie Lasser a Mecséry a hrab protestantského vyznání Degenfeld (ministr války) argumentovali, že jmenováním nejstaršího, všeobecn váženého superintendanta se u protestantského obyvatelstva vyvolá ten nejlepší dojem. Tuto **taktiku vyvolat dojem zastoupení ur ítého národa nebo sociální skupiny** Schmerling v tomto p ípad zamítl s tím, že Herrenhaus nep ípouští p íbírání všech složek spole nosti a že sociální statut evangelických duchovních se nevyrovná katolickým biskup m, ukazuje na jeho realistický p ístup k politice.¹²⁰ Ministerská rada mu z ejm nerozum la a p ehlasovala ho, ímž vznikl **princip zastoupení evangelického obyvatelstva**.¹²¹

¹¹⁸ „Lieber Herr Vetter Erzherzog Rainer. Indem Ich heute die in dem anruhenden Verzeichnisse angeführten erblichen Mitglieder des Herrenhauses des Reichsrates ernenne und Meinem Staatsminister die bezüglichlichen Aufträge erteile, behalte Ich Mir vor, sobald die Frage der Vertretung Meiner Königreiche Ungarn, Kroatien, Slavonien und des Großfürstentumes Siebenbürgen im Reichsrate im Sinne Meiner an den ungarischen Hofkanzler, den Präsidenten der ungarischen Hofkanzlei, dann an den Präsidenten des provisorischen kroatisch-slavonischen Hofdikasteriums unterm 26. 2. 1. J. Erlassenen Handschreibens endgiltig geregelt sein wird, mit ernennungen der Mitglieder des Herrenhauses aus diesen Ländern vorzugehen.“ Cit. podle LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 50-51.

¹¹⁹ *Österreichs Weg zur [...] Schmerling*, s. 87.

¹²⁰ „[...] indem es sicher den besten Eindruck bei der protestantischen Bevölkerung hervorbringen würde [...] die evangelische Geistlichkeit in ihrer sozialen Stellung doch nicht mit den katholischen Bischöfen äquipariert werden könne.“ *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. Abteilung V, Band 1*, Wien 1977, s. 280.

¹²¹ Od roku 1875 do roku 1918 byli pravideln povolávání prezidenti víde ské Vrchní církevní rady augšpurského a helvetského vyznání: Konrad svob. pán Schmidt von Altenheim (1875), dr. Hermann Pfaff (1887), dr. Wolfgang Haase (1914), vnuk zmín ného A. T. Haase. Roku 1905 byl povolán jeho syn

Celkově bylo v roce 1861 povoláno 18 biskupů, 54 dočasných a 40 doživotních členů. V dalších letech hledala vláda argumenty v přínosné činnosti kandidáta na příslušném zemském sněmu. Zohledněna byla také příměrnost jeho politické aktivity a provládní orientace.¹²²

Brzy se také vžila praxe jmenovat prezidenty obchodních a živnostenských komor. V čele první, Simon rytíř z Wintersteinu z vídeňské komory, jmenovaný roku 1869, pak patřil k neaktivnějším členům v komisích a delegacích. Z nich připomejme dva povolané prezidenty z pražské – Josefa Wohanka (1899) i Antonína Divnáka (1907) – a jednoho z liberecké komory – dra. Aloise Neumanna (1905). V roce 1907 byl navržen také pražský právnický mládežník, mladochlebec León Bondy (1860-1923).

Umělec v horní komoře

*Svým pyšným nevaživým tónem,
mne netrefíte, není nejť zší.
V Herrenhausu tím posledním jsem,
ale v Herrengasse už první.*¹²³

Pairové vyznačující se uměleckou oblastí své působnosti se mohli stát okrasou Panské sněmovny. Ovšemže básníci, spisovatelé, sochaři i skladatelé působili více jen jako dekorace než integrující součást první komory. Svědčí o tom postoj básníka Eligia svob. pána Münch-Bellinghausena (pod pseudonymem Friedrich Halm) i básníka Franze Grillparzera (ten byl zároveň editorem dvorského komorního archivu). Tetím umělec jmenovaný roku 1861, Anton hrab Auersperg (1806-1876) se stal v Panské sněmovně velmi aktivním – a to rád a rád. Anastasius Grün (básník v pseudonymu) patřil také k neagresivnějším zastáncům liberalismu. Jeho aktivitu později ve svých pamětech kritizoval dokonce Schmerling, který ho v roce 1861 z politicky prospěšných důvodů navrhl.¹²⁴

Mezi pairy-umělci později nalézáme sochaře Kaspara rytíře Zumbusche,¹²⁵ spisovatele Ferdinanda von Saara,¹²⁶ Ladislava rytíře Loziškiego¹²⁷, Rudolfa hrab

dr. Theodor Haase jako evang. superintendent a. v. pro Moravu a Slezsko a 1863 dr. Georg Binder jako evang. superintendent a. v. pro Sedmihradsko.

¹²² Viz prosazení hraběte Guido Thuna v roce 1872, a koli pro císaře nepředstavoval kapacitu, nebo například v roce 1872 nemohl být místodržitel hrabě Josepha Baworowského navržen dříve zvažovaný hrab Ludwig Wodzicki kvůli aktuální prezentaci svých federalistických postojů. STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 76.

¹²³ Epigram Franze Grillparzera *Im Oberhaus* přeložený ze STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 79, pozn. 62: „Euer hochmütig feindseliger Ton / Trifft mich nicht aufs schwerste / Im Herrenhaus bin ich die letzte Person / Aber schon in der Herrengasse die erste.“

¹²⁴ Srov. *Österreichs Weg zur [...] Schmerling*.

¹²⁵ Jmenován 13. 4. 1901 jako emeritní profesor vídeňské Akademie výtvarných umění, žil v letech 1830-1915, přistoupil k ústavovnické frakci.

¹²⁶ Rakouský spisovatel žijící v letech 1833-1906, povolán 15. 12. 1902.

¹²⁷ Statkář (1843-1913) ze Lvova, jmenován 15. 12. 1902, přistoupil ke skupině pravice.

Czernina-Morzina¹²⁸ a t i echy: A. Dvo áka, J. Vrchlického a J. V. Myslbeka. Ovšem „literární schopnost“ (*literarisch betätigt*) neboli publika ní innost se sledovala i u kandidát z oblasti v dy (nap . u Albína Bráfa v roce 1905).

V dci a profesio i

V tší roli pro legislativní práci hrála oblast v dy. Jako první byl roku roku 1861 jmenován František Palacký, za rok následován víde ským slavistou Franem rytí em Mikloši em (1813-1891), který je cen n za vytvo ení srovnávací morfologie a gramatiky slovanských jazyk (p edevším za *Vergleichende Formenlehre der slawischen Sprachen* z roku 1856 si získal ocen ní).¹²⁹ Krom humanitních v dc pravideln dostávali „svá místa“ reprezentanté víde ské medicínské školy, prezidenti Akademie v d a zvláštní skupinu tvo ili národohospodá i a právníci. Ti stáli mezi výukou i v dou, na jejímž základ byli povoláni, a politickou i ú ední službou (asto pozd ji zastávali ministerské posty). Profesor pražské univerzity Josef Unger, povoláný v roce 1869 do Panské sn movny ve svých 41 letech (dva roky p ed pozváním do Auerspergova kabinetu) je p íkladem para s rychlou kariérou, ale i dokladem o ekávání, které od n j vlada m la.

Absolventi práv se v 19. století t šili pov sti odborník na právo, státní správu (státov du) a hospodá ství a stát si byl v dom jejich nezastupitelnosti. Zárove byla jejich poslanecká innost i státní služba vnímána jako politická práce nepostrádající nároky profesionalizace.¹³⁰ Historici a filologové nás mezi v dci-pairy nep ekvapují. Jsou výrazem živého historismu a jazykové plurality v habsburské monarchii. Jako odborníci m li v tomto problému státu pomáhat. Za zajímavé dále pokládáme jmenování léka , p estože u nich bylo p edem jasné, že se budou moci spíše z ídka vzdalovat od svých pacient k legislativní innosti. Vysv tlení tu nabízí velký rozvoj medicíny od poloviny 19. století. Hlavn v N mecku akcelerovala koherence v deckých objev a nových disciplin.¹³¹ Rakouský stát to samoz ejm st ží dohán l, nicmén práv víde ská škola se t šila jeho velké podpo e (nejen prestižním ocen ním jmenovat profesory do Panské

¹²⁸ Komo í (1855-1927) a správce fideikomisu v Marschendorfu, jmenován 16. 8. 1905, na n hož 26. 2. 1912 p ešlo d di né k eslo.

¹²⁹ Mezi dalšími humanitními v dci, jimž nemohl chyb t titul doktora, nalézáme slavisty (Vatroslav Jagi – 1891, J. Gebauer – 1905), filozofy (Theodor Gomperz, Ernst Mach – oba 1901) a historiky – profesory víde ského *Institutu für österreichischen Geschichtsforschung* (Alfred rytí Arneht – 1869, Theodor rytí Sickel – 1889, Arnold rytí Luschin von Ebengreuth – 1905) i pražské univerzity (K. Höfler – 1872, W. W. Tomek – 1885, J. Goll – 1909).

¹³⁰ Luboš VELEK, *Zrození politika – Karla Kramá e léta u ednická. K problému profesionalizace politiky v habsburské monarchii*, Sborník Národního muzea v Praze, ada A – Historie, 61, 2007, 3-4, s. 15-26, 79-84.

¹³¹ P edevším patologie, sérologie, imunologie, mikrobiologie, farmakologie. Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁ KOVÁ, *D jiny léka ství v eských zemích*, Praha 2004, s. 141-142.

sn movny).¹³²

Jmenování univerzitních profesorů hrálo roli ve vysokoškolské politice. Velkou část profesorů povolanych z vídeňské univerzity se vláda snažila vyvažovat pomocí ohledy na ostatní univerzity.¹³³

Význam slavistiky pro parlamentní instituci

Užití nádech idejí rakouského federalismu mohlo nést povolání slavistů do Panské sn movny. Slovanští i němečtí intelektuálové reflektovali obsazení stolice vídeňské slavistiky. Po dvou jihoslovanských jazykovědcích – profesorů Franu Miklošovi (vedl katedru v letech 1849-1886) a jeho nástupci Vratoslavu Jagovi (v letech 1886-1908), který byl do Panské sn movny povolán 2. 4. 1891, tedy ani ne měsíc po úmrtí Slovince Mikloše, bylo zřejmé, že po odchodu Chorvata Jagovi (1838-1923) do penze v roce 1908 by měl nastoupit profesor jiné národnosti. O očekáváních Němců psal Karlu Mattušovi český balkanista ve Vídni prof. Konstantin Jirek (1854-1918), také „horký“ kandidát, který si však stěžoval na své časové zaneprázdnění:

*I císařská akademie v době mnoho času; zatáhli mn do – sedmi stálých komisí. K tomu se od zimy družím říká otázka následnictví po odchodu našeho velezasloužilého kolegy Jagovi. Naši Němci by přece nejraději chtěli za nástupce na katedru, kterou po 60 let (1848-1908) zastávali dva Jihoslované, Mikloš a Jago – slavistu Němce.*¹³⁴

Vedle Čechů a Poláků bylo do Panské sn movny povoláno velmi málo Slovanů. Z Ukrajinců (*Ruthenen*) šlo o lékaře Jana Horbaczewského (1854-1942, jmen. 14. 6. 1907), který však byl v roce 1883 povolán z Vídně jako profesor české lékařské fakulty. Skoro chybí zastoupení Slovinců – jmenujme alespoň slovinského právníka Antonína hraběte Pace (1851-1923, jmen. 27. 12. 1909) a biskupa v Terstu dr. Andreje Karlina (1857-1933, jmen. 19. 5. 1917).

Princip odmítnutí profesory významáním, známy už v liberální éře i za Taaffeho vlády, se ještě zvýšil na přelomu století, přitom však neztrácel svůj politický rozměr. Většina profesorů se samozřejmě politicky angažovala. Proporce mezi frakcemi Panské sn movny se časem ustálily a květy, resp. „svévolnému“ naddimenzování jedné frakce v praxi moc nedocházelo. V Taaffovské praxi jmenovat zejména české a polské

¹³² Byli to: Karl Rokitský (1867, navržen s kolegou Antonem Hyrtlem už v roce 1861), Theodor Billroth (1887), E. Albert (1895), Hermann Nothnagel (1902), Anton svob. pán Eiselsberg (1917), Julius von Hocheneck (1917).

¹³³ Jmenování do Panské sn movny lze srovnat s privilegiem pražské a vídeňské univerzity udílet (nejen akademické) tituly, řádky i šlechtictví. Srov. Reinhard BINDER-KRIEGELSTEIN, *Österreichisches Adelsrecht 1868-1918/19*, Frankfurt am Main/Berlin/Bern/Bruxelles/New York/Oxford/Wien 2000, s. 60-64.

¹³⁴ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence přijatá, dopis K. Jireka 19. 7. 1908.

profesory z Prahy a Krakova¹³⁵ se pokračovaly i nadále: v roce 1901 byli povoláni Jaroslav Vrchlický a Stanisław Smolka, roku 1905 Albín Bráf a Jan Gebauer, po dvou letech Jaroslav Hlava a Kazimierz Morawski a v roce 1909 Jaroslav Goll).¹³⁶

Taaffe chtěl roku 1885 **odmítnutím za pátelský postoj k vládě** a tehle m profesora církevního práva Friedricha Maassena (1823-1900), který jako rektor vídeňské univerzity hlasoval 1882 na dolnorakouském sněmu pro zřízení české národní školy ve Vídni. Na to nemehtí studenti reagovali demonstracemi.¹³⁷

Vliv vlády na císaře

Jeho Velikinstvo pouze mlo dojem, že je záhodno si položit otázku, co znamenitého hrab Waldstein vykonal.¹³⁸

Jména kandidátů, navrhovaných především ministr-prezidentem, byla diskutována na zasedání ministerské rady za predsednictví císaře. Samotné navržením šlechticů na posty dožitovních pairů nebylo pro Jeho Velikinstvo dostačujícím argumentem. Například na schůzi 9. prosince 1872 nebylo nikterak spokojeno se seznamem 13 kandidátů, z toho devíti šlechticů.¹³⁹ Pokládal otázku, čím jsou tak vynikající? Kritice podrobil hlavně vysloužilého generálmajora Josepha hrab Waldsteina, který se mu nezdál takovou kapacitou. To podnítilo ministr-prezidenta knížete Adolfa Auersperga k replice, v níž císař i objasoval, že problém hledání kandidátů je spojen s úvahami, jak aktivní a pínosní bytito lidé byli pro první komoru. Politoval, že mnohé dříve jmenované kapacity vbec nebo zídka zaujímají svá místa a nebývají ochotny přijímat jmenování do parlamentních komisí. Za určitých vytkl **princip v rnosti sv eným povinnostem (Pflichttreue)**. František Josef v tomto ustoupil: jestliže ministři nemají výhrady, nebude už nic namítat.¹⁴⁰

¹³⁵ V roce 1879 byl povolán lékař a antropolog Józef Majer (1808-1899), první prezident akademie v d v Krakov (1873-1890); v roce 1881 Antonín Randa (1834-1914) a historik a politik Josef Szujski (1835-1883), v roce 1885 Wácslaw Wladiwoj Tomek (1818-1905) a literární historik Stanisław Tarnowski (1837-1917), účastník lednového povstání 1863 1891, v znený v Olomouci; a konečně roku 1891 expert na římské právo Fryderyk rytíř Zoll (1834-1917).

¹³⁶ Polský historik S. Smolka (1854-1924) byl synem slavného advokáta a politika Franciszka Smolky; tv rce polské klasické filologické školy Morawski (1852-1925) zastával v letech 1906-1907 funkci rektora Jagelonské univerzity v Krakov . (V roce 1922 kandidoval proti S. Wojciechowskiemu na prezidenta.)

¹³⁷ STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 82. Návrhu oponoval ministr kultury a vyuování baron Conrad, který ho označil za v dce encyklopedické hodnoty, který navíc t ikrát zmínil své vyznání: konvertitu pocházejícího z protestantského Výmaru, nesouhlasící dlouho s dogmatem o papežské neomylnosti (proto chvíli známý jako starokatolík).

¹³⁸ „[...] es sei ihm ‚nur um den Eindruck zu thun, da man sich fragen werde, was Graf Waldstein Hervorragends gethan habe‘.“ Tamtéž, s. 76.

¹³⁹ Tamtéž, s. 75. Císař akceptoval generála jezdeckta prince Friedricha Liechtensteina, haličského hrabte Wilhelma Siemie ski-Lewického, dalmatského hrabte Savina Giorgi a českého ústavovrného velkostatkáře Franze svob. pána Mladotu.

¹⁴⁰ Paradoxně se Waldstein v roce 1895 objevil na vládním seznamu práv tch pairů, kteří se objevují zídka i vbec. Tamtéž, s. 76. Avšak je třeba poznamenat, že císař neustupoval vládě rád a pokaždé. Například ve vládní debatě 6. září 1885 se postavil proti dvěma navrženým prezidentům vojenského soudu – Döpfnerovi a Knebelovi. Ml p edstavu, že by samotnou armádu lépe reprezentovali jiní. Nakonec byl ke

Ješt d íve, 28. listopadu 1872 vznikla v ministerské rad zajímavá diskuse nad jmenováním pražského historika Konstantina rytí e Höflera (1811-1897). Toho navrhl ministr spravedlnosti Julius von Glaser kv li taktnímu po ínání Höflera ve funkci univerzitního rektora v minulém roce – v eském zemském sn mu p sobil jako stoupenec umírn né frakce ústavov rné strany, ímž byl vystaven mnohostrannému oso ování.¹⁴¹ Ministrprezident Auersperg ocenil jeho innost sn movního zpravodaje ve školních záležitostech, ministr kultu a vyu ování Stremayr ho vid l jako nejvhodn jší osobu kv li p irozené rivalit mezi univerzitami. Námitky nem l ani císa ve sch zi 9. prosince, které p edsedal a kde projevil nesouhlas s jinými kandidáty.

Avšak Josef Unger, který Höflerovi nebyl ve ejn naklon n, za al se v í n mu vyjad ovat s mnoha e nickými ozdobami. Sice si Höfler získal zasloužené uznání, p esto není ve sv t u enc považován za kapacitu prvního ádu. [Unger] sice prý nedává žádnou váhu tomu, že Höfler není narozený v Rakousku, zvlášt když se po dvaceti letech pobytu zcela asimiloval, p esto se mu zdá, že Höfler, jehož zná ze svého pražského období, „nepat í práv k t m absolutn spolehlivým“.¹⁴²

Císa se tedy vyptával na další pražské profesory p icházející v úvahu, na ež ministr obchodu Banhans navrhl profesora léka ské fakulty Antona Jaksche.¹⁴³ Auersperg však pochyboval, že by tento v dec m l **as jezdit do Vídn a zapojit se do práce komisí.** Panovník rozhodl z stat u Höflera. Ani v jeho p ípad se o ekávání nenaplnila, v roce 1895 byl po ítán k t m, kte í se objevují z ídka í v bec. Na Ungerov argumentaci m žeme sledovat komunika ní strategie, jimiž hodlal zabránit jmenování Höflera: zná ho osobn , ale zd raz uje, co mu nevy ítá, a se to obecn nabízí; argumentuje hodnocením v deckého sv ta; využívá císa ova principu jmenovat opravdové kapacity. Ve skute nosti nám to dokládá, jak ministr ovládající dob e rétoriku, mohl u císa e prosadit vlastní cíle.

Na téže sch zi ministerské rady vznikla ješt neshoda v p ípad znovu projednávaného opata kláštera v Kremži dr. Augustina Reslhubera, navrženého Taaffem pro jeho v decké zásluhy už v lednu 1869.¹⁴⁴ Za argumentem opatova v deckého a

generál m baronu Gabrielu Rodichovi a hrab ti Johannu Huynovi p íbrán další kandidát – Anton rytí Beck, otec pozd jšího ministrprezidenta Maxe Wladimira Becka. Tamtéž, s. 88-89.

¹⁴¹ KO ALKA, *eši v habsburské íši*, s. 54, také zmi uje jeho pro eské sympatie myšlené p edevším kulturn , s odstupem od eské politické aktivity.

¹⁴² „Nun aber begann Josef Unger, der Höfler offensichtlich nicht gewogen war, mit manchem rhetorischen Beiwerk gegen Höfler Stellung zu nehmen. Zwar habe Höfler verdiente Anerkennung gefunden, doch sei er in der Gelehrtenwelt nicht als eine Kapazität ersten Ranges anzusehen. Zwar lege er auf den Umstand ken Gewicht, daß Höfler nich in Österreich geboren sei, zumal er nach zwanzigjährigem Aufenthalt ganz eingebürgert sei, doch scheine ihm, daß Höfler, den er aus seiner Prager Zeit kenne, ‚nicht gerade zu den absolut Verlässlichen gehöre‘.“ STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 81.

¹⁴³ Anton rytí Jaksch von Wartenhorst (1810-1887), eský N mec, od roku 1846 profesorem 2., poté 1. léka ské fakulty v Praze, kde jako první lé il podle výsledk patologických vyšet ení; inný v odborné literatu e.

¹⁴⁴ V roce 1869 bylo t eba brát ohledy na napjatý vztah katolických biskup k Panské sn movn , kte í se jí

školského pínosu minist i skrývali jeho sympatie k liberální vlád . Nakonec však František Josef nem l námitky proti jmenování prvního opata pod podmínkou, že se tím nevytvo í precedens.¹⁴⁵

Politizace církevního prost edí

I p es císa ovo rozhodující vyslovené stanovisko p išlo již v listopadu 1875 **povolání opat** víde ského kláštera Schottenstift a premonstrátského kláštera v Teplé, v dalším roce benediktinského kláštera v Melku a roku 1877 povolání nástupce kremžského opata Reslhubera, ímž se precedens naplnil dvojnásobn . P edstavení kláštera v Kremži budou jmenování pravideln , stanou se z nich v podstat virilisté. Z dalších klášter byli p íležitostn jmenování benediktini z Rajhradu a Broumova, cisterciáci z Wilheringu, Heiligenkreuzu a Vyššího Brodu, augustiniáni z Klosterneuburgu, Herzogenburgu a Starobrna.

V P edlitavsku tak dochází k ur ité politizaci církevního prost edí. Na základ volební reformy 1895 mohli volit do parlamentu v b eznu 1897 také jednotliví mniši, v páté volební kurii. Když ministr kultu a vyu ování Paul svob. pán Gautsch von Frankenthurn (1851-1918, sám povoláný do Herrenhausu 12. ledna 1895) zjistil od pražského místodržícího Karla hrab te Coudenhouve d v rnou informaci, že mniši tepelského kláštera volili kandidáta nacionálních Všen mec Karla Iro, stáhla Badenihovláda návrh jmenovat tam jšího opata Alfreda Clementso do Panské sn movny. Místodržícího se situací seznámil okresní hejtman z Teplé dopisem 26. dubna 1898.¹⁴⁶

To ješt nemuselo znamenat jakýsi postih p edstaveného kláštera, který nebyl „vyznamenán“. Vláda se obávala této radikální protistátn zam ené strany, která v b eznových volbách získala p t mandát , z toho ty i v echách.¹⁴⁷ Povolání opata

vyhýbali. Jmenování Reslhubera by episkopát mohl chápat jako demonstra ní krok proti sob . Situace se však zm nila po zrušení konkordátu, který liberální vláda Vatikánu vypov d la v roce 1870 se zámlnkou vyhlášeného dogmatu o papežské neomylnosti. Avšak stotožnit se s ním m la problém í v tšina rakouského kléru ovlivn ná myšlenkami *güntherianismu*. Srov. Jaroslav KADLEC, *P ehled eských církevních d jin* 2, Praha 1991, s. 207, 229-230.

¹⁴⁵ STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 77-78.

¹⁴⁶ „In politischer Beziehung ist Abt P. Alfred Ambros Clementso *persönlich* wol nicht bvesonders hervorgetreten, Er ist deutscher Abstammung und als gebürtiger Egere deutschnational gelinnt. Vermöge seines Standes ist er klerikal, welcher Umstand ihn mit der Marienbader Stadtvertretung und Bevölkerung im vorigen Jahre in Conflict versetzt hat. Nicht unerwähnt darf ich lassen, daß die Ordensgeistlichkeit bei der vorjährigen Reichsrathswahl für die Landgemeinden für den Reichsrathsabgeordneten Iro Partei ergriffen haben und offen für diesen Candidaten eingetreten sind. Nachdem ungeachtet meiner beim Abte vergebrachten Vorstellung eine Änderung in der Haltung der vom Stift und Abte abhängigen Ordensgeistlichkeit nicht wahrzunehmen war, so muß ich wenigstens eine stillschweigende Billigung dieses extrem nationalem Vorgehem annehmen.“ NA, f. Prezídium eské místodržitelství – tajné, inv. . 2046, Bericht in Befolgung des hohen Grafes vom 16. April 1898 Z. 6175 über die persönlichen Verhältnisse etc. des Abets P. Alfred Ambros Clementso.

¹⁴⁷ O vzestupu Všen mecké strany viz URBAN, *eská spole nost*, s. 457-458.

z Teplé by v aktuálním politickém klimatu mohlo spíše znít jako akceptování velezrádce a antisemity Georga Schönerera v Poslanecké snmovně a jeho horlivých přívrženců na Chebsku a v Sudetech. Znovuzvolení velezrádce zbaveného šlechtictví, s trestem pro tletého pozastavení politických práv (za výpady proti následníkovi tronu v r. 1888) pobuřovalo více než jeho protieské výpady za Badeniho krize.¹⁴⁸ Lze položit otázku, jestli Schönererovi velkonmecké aktivity v 70. letech mohly zabránit případnému povolání jeho otce Mathiase do Panské snmovny?¹⁴⁹

V případě povolávání představených klášterů na doživotí do Panské snmovny lze sledovat, jak se do kategorie „vyznamenání za zásluhy o církvi“ proniká vnímání role opata jako „reprezentanta duchovní obce v ústředí“. Podobně lze rozumět praxi jmenování **biskupů leny Panské snmovny na doživotí**, která se v diecézích bez knížecí hodnosti (virilistě) objevuje až po přelomu století.¹⁵⁰

Státní zájem o hospodářství

V roce 1872 při hledání kandidátů podkryl ministr obchodu dr. Anton von Banhans principy hledání kandidátů z oblasti hospodářství. Místo obou prezidentů obchodních komor – Parenta z Terstu a Dormitzera z Prahy – kteří předložili teoreticky v úvahu, navrhl ministr továrníka Schmidta z české Lípy, Franze barona Liebiega – reprezentanta staré liberecké textilky – a Antona rytíře Fischera z Ankern – dřívejšího majitele železáren v dolnorakouském St. Aegydi. Avšak první byl moc neznámý, druhý moc mladý a třetí ne moc významný. Ministerský předseda Auersperg mínil, že při povolávání je nutné **vyhnout se poškození oprávněných, jejichž momentální situace jmenování neumožňuje**. Navíc vláda si nemohla dovolit vzít poslance z dolní komory – textilního průmyslníka a německého mecenáše Friedricha Leitenbergera – v době, kdy čeští říšskou radu neobesílali. I tak však byl zastáván **princip nenapomáhat poslancům dolní komory „zestarat“**. Novopeřený ministr financí baron Sisino de Pretis naopak mínil, že má být uplatováno **právo absolutní nezbytnosti oblasti práce průmyslníka pro stát**.¹⁵¹ Obecně však platila zásada zavázat si velkopřůmyslníky a využít je pro povznesení

¹⁴⁸ Brigitte HAMANNOVÁ, *Rudolf, korunní princ a rebel*, Praha 1993, s. 315-318.

¹⁴⁹ O rychlé kariéře železničního podnikatele Mathiase Schönerera (1807-1881), majitele první továrny na výrobu lokomotiv v Rakousku, který dokázal diplomaticky udržovat dobré vztahy jak s „finančním“ Anselmem Salomonem svob. pánem Rotschildem (jmen. 1861), tak s železničním stavitelem Simonem svob. pánem Sinou (jmen. 1874) a sám byl 17. 8. 1860 vyznamenán řádem Železné koruny III. třídy a udělením rytířského titulu, viz ŽUPANI, *Nová šlechta*, s. 371-372.

¹⁵⁰ Roku 1901 byl jmenován vídeňský svatý biskup dr. Hermann Zschokke, 1902 budovický biskup dr. Martin Štáha, 1917 litoměřický Josef Gross, královéhradecký dr. Josef Doubrava a biskup dr. Andreas Karlin z Terstu.

¹⁵¹ STOURZH, s. *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, 83-85. Dormitzer nebyl povolán, protože v roce 1872 byl poslancem dolní komory, Parente se kvůli vlastnímu osobnímu zákroku a chování dostal mimo úvahu.

státního hospodá ství. Jmenování dožitním párem bylo jednou z velmi vhodných strategií.

Státníci a ú edníci

*P inášeli s sebou to, co císa a jeho vláda v Panské sn movn nejnútn jí pot ebovali: zkušenost, sílu k práci, spolehlivost.*¹⁵²

Kandidáti s vynikajícími zásluhami o stát byli vyhledáváni jak z politické, tak finan ní a soudní správy. P edstavují vlastn jádro všech páir jmenovaných na dožití. P edevším první dv citované vlastnosti – zkušenost a pracovitost – se stávaly rozhodujícími v po áte ní é e parlamentarismu. Povolat schopné lidi. **Vytvá ením prodloužené ruky Koruny** m li napl ovat Schmerlingovu p edstavu o ú elu Herrenhausu. Ovšem **pot eba ochotných, práce schopných a kvalifikovaných páir** z stávala v zorném poli vlády i nadále (p ipome me nutné hledání len do komisí Panské sn movny a do rakousko-uherských delegací).

Vd nými „páiry–ú edníky“ se stávali p edevším právníci a prezidenti Nejvyššího ú etního kontrolního ú adu a od roku 1867 Nejvyššího ú etního dvora.¹⁵³ Jako velmi prosp šný byl v roce 1881 Taaffem hodnocen Josef Alexander von Helfert.¹⁵⁴ P ed t mito „páiry–ú edníky“ si prestižn jší pozice podrželi lidé ode dvora, armádní generálové a zpravidla jeden admirál jako zástupce vále ného lo stva.

Velký po et páir z ad bývalých ministr charakterizuje ur itou **formu politické penze**. Také skoro všichni císa ovi ministr-prezidenti bývali pravideln po odvolání povýšení na dožití do Panské sn movny, pokud v ní už nezasedali p ed nástupem do funkce, nebo d di n . Nejmenovanými v tšinou z stali ministerští p edsedové vyvolávající všeobecnou neoblíbu; jiným d vodem bývala legislativní p ekážka: výkon ur ité státní nebo dvorské funkce.¹⁵⁵

Vedle státních ú edník byli jmenováni také n kte í víde ští starostové (Zelinka, Felder, Weiskirchner) a zasloužilí poslanci dolní komory, p edevším její prezidenti. Tato **praxe povolávání starších státník** se v Rakousko-Uhersku stala p irozenou až po

¹⁵² „Sie brachten mit, was der Kaiser und seine Regierung am dringendsten im Herrenhaus benötigten: Erfahrung, Arbeitskraft und Verlässlichkeit.“ Tamtéž, s. 86.

¹⁵³ *Oberste Rechnungs- Kontrollbehörde*, vzešlý z p em ny generálního ú etního direktoria roku 1854, byl totiž nahrazen *Oberste Rechnungshofem*, pod ízeným císa í.

¹⁵⁴ STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 87.

¹⁵⁵ LANJUS, *Die erbliche Reichratswürde*, s. 200-204. Nebyli povoláni Felix Schwarzenberg (zem el 1852), Alexander Bach a Karl Buol (neoblíba kv li absolutistické é e), Kazimierz Badeni (kv li náhlému odvolání a neoblíbe), Manfred Clary-Aldringen (legislativní p ekážka: služba ve státní exekutiv – byl štýrským místodržícím), Ernst Seidler (legislativní p ekážka: po odvolání jmenován editelem císa ovy kabinetní kancelá e) a p edposlední ministrprezident Maximilian Hussarek (neuskute n no z d vodu asového b hu událostí; demise 27. 10. 1918).

n kolika parlamentních volebních obdobích.¹⁵⁶ Také v důsledku volební reformy 1906/1907 byli mnozí **dosavadní poslanci kompenzováni** povoláním za pairy.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Takto byli povoláni Franz Hein (1869), Moritz Kaiserfeld (1871), Franz Smolka (1893), Johann Chlumecký (1897), Theodor Kathrein (1907), David Abrahamowicz (1912), Robert Pattai (1917). Taktické bylo odsunutí dr. Leopolda Artha rytíře Hasnera do Panské sněmovny předsedou vlády Beustem pro jeho negativní postoj k rakousko-uherskému vyrovnání (jmenován 5. 5. 1867). Jinak zareagoval v roce 1885 F. Smolka, když se dozvěděl o záměru „povýšení“ vládou, která ho shledávala slabým a mdlým. Na protest energicky kandidoval v letních volbách do dolní komory. Při vládních debatách v září 1885 bylo z jeho návržení na konec upuštěno (podle principu nenapomáhat poslancům „zestarat“). STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 86. Srov. Gustav BAHR, *Leopold von Hasner*, Dissertation, Wien 1947.

¹⁵⁷ Viz seznamy možných kandidátů. Österreichisches Staatsarchiv (OeStA) Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Nachlass Max Wladimir Beck, Karton 11 (Reichsrat), Candidaten für Lebenslängliche.

5) Povolávání obanských pair jako politická kompenzace (po roce 1891)

Samotný fakt, že na který oban byl za svoje zásluhy povolán za doživotního lena Panské snmovny, byl znamením jednoho z nejvyšších možných ocenění monarchie. Nobilitace, diplomy a řády také zvyšovaly prestiž oceněných – patrně srovnatelně – ale byly udlovány ve větší míře, který navíc v průběhu 2. poloviny 19. století vzrůstal. Povolání do Panské snmovny otevíralo možnost veřejné politické činnosti na nejvyšší úrovni.

Nijak neubereme z hodnotnosti této sociální role, když se podíváme na další návrhy a průběh jmenování (*Ernennung*, nebo také *Berufung ins Herrenhause*). Před samotným přednesením žádosti ministerského předsedy císaři předcházela komunikace mezi členy ministerské rady a místodržícími. Místodržitel i zemský prezident nejprve podal zprávu o navržených kandidátech, případně sám navrhoval, poté musela kandidáty schválit ministerská rada. Po návrhu (*Antrag/Vortrag*) ministrprezidenta císař jmenoval Nejvyšším rozhodnutím (*Allerhöchste Entschliebung*) a téhož dne vydal Nejvyšší vlastnoručný list (*A. H. Handschreiben*), které od roku 1867 spolupodepisoval také ministerský předseda. Před předáním vyhotoveného císařského diplomu o *Nejvyšším propůjčení hodnosti* (*A. H. Verleihung*) novému párovi zkontroloval ministr vnitra prostřednictvím příslušného místodržitele (*Landeschef*) všechny náležitosti a písemně pára pozval k převzetí diplomu se zaplacením kancelářského poplatku 250 zl.¹⁵⁸

Výběr kandidátů a proměna v roce 1895

Po radikálních projevech mladých v Poslanecké snmovně v dubnu 1894 nemohli čeští opoziční reprezentanti očekávat od vlády Alfreda knížete Windischgrätze jakékoliv ohledy při navrhování nových pairů. Tato provodná protitaaffovská koalice složená z konzervativců, německých liberálů a Polského klubu nemohla dlouho vydržet. Stěžně hledala společnou řeč.¹⁵⁹

Víme, že pro sestavení „kandidátky“ nových pairů Windischgrätzova vláda už použila (na rozdíl od ústavy i praxe roku 1861) poměrně jiného rozčlenění sociálních skupin, které už vycházelo více z ministerské praxe:

- 1) vojenská hodnost a postavení u dvora (*Militärs und Hofchargen*),
- 2) státníci (*Staatsmänner*),
- 3) členové příslušných duchovních rytířských řádů, opatři klášterů, prezident evangelické Vrchní církevní rady (*Geistlichen Ritter-Orden angehörige Mitglieder, Stiftsaebte, Präsident des evangelischen Oberkirchenrathes*),
- 4) vědci a umělci (*Männer der Wissenschaft und Kunst*),

¹⁵⁸ Formulované znění diplomu s variantami pro všechny druhy členů viz LANJUS, *Die erbliche Reichratswürde*, s. 54-56.

¹⁵⁹ Srov. URBAN, *Česká společnost*, s. 434, 439.

- 5) pr Myslníci a bankéři (*Industrielle und Finanzmänner*),
- 6) členové na doživotí podle sociální pozice, nebo pozemkového majetku, nebo podle zvláštního stavovského postavení (*Mitglieder auf Lebensdauer „nach ihrer socialen Stellung oder Grundbesitz oder sonst nach besonderer Standeswürde“*).¹⁶⁰

Pozice lidí ode dvora a armády byla vyslovená upřednostněná, nicméně v praxi se jako dležitější (a jasnější) ukázalo odměňování dalších skupin.¹⁶¹ Následovala (v roce 1895 už rozdělená) kategorie *zasloužilých o stát a církev*. Stejně pojaté zůstaly skupiny v době pr Myslníků. Zajímavé je, že stavovským reprezentantům připadla poslední třída; v případě stavovských hodností spíše zastěšující dvorské tituly, avšak u majitelů pozemků (*Gutsbesitzer*) došlo v porovnání s rokem 1861 k určitěmu upozadění šlechty.

čtvrtá a pátá skupina byla ještě na začátku roku 1895 zastoupena v nevyváženém poměru: v tehdejší Panské sněmovně připadlo 21 členů a umělců na „pouhých“ devět lidí z oblasti ekonomiky. Windischgrätzova vláda tak našla dobrý argument pro srovnatelné navržení těchto vídeňských profesorů (Eduard Albert, Karl rytíř Czyhlarz a Hermann svob. pán Widerhofer) a těchto „hospodářů“ – vídeňského pr Myslníka Philippa rytíře Schoellera, prezidenta hospodářského spolku v Krakově Franze hraběte Mycielského a editorech ústřední banky Zdislava Marchwického. Tak se začala na přelomu století zmíněný deficit dohánět, odráží se v tom vzrůstající význam pr Myslu rakouského hospodářství a vyvrcholil v roce 1917 povoláním sedmi pr Myslníků se zásluhami o válečné hospodářství.¹⁶²

čím blíže Vídni, tím spíše bude pracovat...

Vykašlete se jím na to; p ijde to jindy z jejich iniciativy. (Eim Albertovi)¹⁶³

Příznačné je, že v roce 1895 nebyl povolán žádný umělec (ani představitel církve). Panská sněmovna tedy potřebovala aktivní členy! Při diskusi o nových kandidátech si totiž vláda na schůzích 5. a 9. ledna 1895 nechala předložit seznam lidí, kteří se „objevují zídka nebo vbec“.¹⁶⁴ Ministrprezident si stěžoval, že první komora opakovaně „trpěla nápadným

¹⁶⁰ STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 73, poznámka . 42.

¹⁶¹ I v tomto případě si můžeme povšimnout rozdílů mezi sociální stratifikací, v níž je prestiž vyjadřována slovy, a politickou strategií, kterou se ubíralo rozhodování vlády. Tomu by mohl odpovídat *zpětný pohyb* v pojmové rovině sociálních kategorií od jazyka k politickým nárokům a jednáním podle R. Kosellecka. Srov. Jaroslav IRA, *D jiny politických pojmů : nové roviny, nové přístupy a nové otázky*, *D jiny – teorie – kritika* 1, 2004, 2, s. 217.

¹⁶² Srov. STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 85. Mezi nimi se objeví také ing. Karl svobodný pán Skoda (1878-1929), generální editel Škodových závodů v Plzni.

¹⁶³ Po Taaffově zamítnutí jmenovat Alberta páirem. Helena KOKEŠOVÁ, *Gustav Eim. Životopisná studie a edice korespondence*, Praha 1999, G. Eim E. Albertovi 26. 2. 1891.

¹⁶⁴ „[...] die selten oder niemals erscheinen“. STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 76.

nedostatkem skutečně spolupracujících členů.¹⁶⁵ Druhým důvodem, pro komora nebyla často usnášení schopná, se mohl stát poměrně velký počet zemských členů. Podle soupisu z 12. března 1894 sice do Panské sněmovny náleželo 213 členů (69 dědičných, 18 biskupů a 126 doživotních); z toho však do konce roku ještě osm doživotních přešel z zemské.¹⁶⁶ Vzhledem k tomu, že početná skupina přešlých (21) byla naposledy jmenována 31. října 1892 (o rok později byli jmenováni pouze dva), oslabilo Panskou sněmovnu také úmrtí osmi členů v průběhu roku 1893.¹⁶⁷

Převažující počet státních úředníků, dvorních hodnostářů a „ekonomů“ mezi zemskými lordy mohl také sehrát roli v novém výběru kandidátů. Dne 12. ledna 1895 císař jmenoval 24 nových párů: pět lidí od dvora, dva z armády, sedm státníků, čtyři (velko)statkáře a šest už zmíněných profesorů a „hospodářů“. Politickou motivaci koalice jmenovat kandidáty takticky (ve svůj prospěch) můžeme vidět ve vyrovnaném rozestoupení v třech nových párech do tří frakcí Herrenhausu.¹⁶⁸ Jednotlivé předlitavské národy měli uspokojit i převod párů, vyvážen z různých zemí. Pokud nepočítáme sedm lidí s úzkou vazbou na dvůr, bylo povoláno pět párů z Dolních Rakous, čtyři z Čech a pět z Haliče (což mohlo potvrdit pozici Polského klubu ve vládě).¹⁶⁹

V Čechách byli párově vnímáni různě. České Němce zastupoval ústavovný statkář z Malé Skály Ludwig Oppenheimer (1843-1909), naopak konzervativní pravici komoří Jan svobodný pán Dobrženský z Dobřenic (1841-1919).¹⁷⁰ K *Mittelpartei* přistoupil plukovník, později velkostatkář František hrabě Clam-Gallas (1854-1930). Někteří noví párové zaujali v parlamentu skutečně sedadla po zemských lenech, v místech frakcí, k nimž přistoupili. Zmíněný komoří Clam-Gallas zasedl na čísle 196 po Friedrichu Juliu Schülerovi, editeli *Semmeringbahn*.

¹⁶⁵ „[...] an einem auffallenden Mangel an wirklich mitarbeitenden Mitgliedern zu leiden gehabt.“ Tamtéž, s. 87.

¹⁶⁶ *Verzeichnis der Mitglieder des Herrenhauses*. XI. Session. Wien 1894. Po vydání soupisu zemské: plukovník Alphons hrabě Mensdorff-Pouilly (nar. 1810), říšský soudce Anton svob. pán Hye-Glunec (1807), tajný rada Cajetan svob. pán Felder (1814), guvernér k. k. Soukromé rakouské zemské banky Ludwig hrabě Wodzicki (1834), tajný rada a zemský maršálek v Haliči Johann hrabě Tarnowski (1835), generální editel soukromé Jižní dráhy Friedrich Julius Schüler (1832), tajný rada a zemský maršálek v Dolních Rakousích Christian hrabě Kinsky (1822) a profesor práva Adolf Exner (1841).

¹⁶⁷ V roce 1893 zemské: zemský hejtman v Bukovině Alexander svob. pán Wassilko-Serecki (nar. 1827), prezident Vrchního soudního a kasařského dvora (a bývalý ministrprezident) Anton rytíř Schmerling (1805), bankéř Moriz svob. pán Königswarter (1837), hrabata Alois Serényi (1812), komoří Franz Coudenhove (1825), prezident Lvovsko-ernovické dráhy Johann Krasicki (1837), komoří (a major) Theobald ernín z Chudenic (1836) a Sigmund svob. pán Romaszkan (1825).

¹⁶⁸ Pouze bývalý velvyslanec v Paříži hrabě Anton Wolkenstein-Trostburg (1832-1913) nesložil v době parlamentní přísahy. Šel ve šlépějích svého otce Leopolda, jmenovaného roku 1861.

¹⁶⁹ *Verzeichnis der Mitglieder des Herrenhauses*. XI. Session. Wien 1895. Kromě toho dva ze Štýrska a jeden z Korutan.

¹⁷⁰ Tzv. „Johann Dobrženský“, povýšený 1906 do hraběcího rodu, byl 26. 2. 1912 povolán mezi dědičné páry.

Povolání vídeňský chirurg českého původu Eduard Albert (1841-1900), kterému připadlo sedadlo v roce 1890 po zemském hejtmanu v Bukovině baronu Alexandru Wassilkov-Sereckém, představoval pro českou politickou reprezentaci nadstranickou osobnost právě v době, kdy 37 mladých stálo v parlamentní opozici a staroší drželi pouhé dva mandáty. Zároveň však byl v Albertovi jmenován profesor vídeňské univerzity, od něhož mohla vláda očekávat aktivnější účast ve sněmovně podobně jako od dalších pairů zdržujících se často ve Vídni. Z dalšího úhlu lze říci, že povoláním za paira se Albert konečně dostal do politiky, kterou pozorně sledoval; zvažoval dokonce svoji kandidaturu do Poslanecké sněmovny. V horní komoře se poměrně angažoval, několikrát promluvil; například v roce 1897 o zrušení kolejného, za což mu děkoval J. Goll.¹⁷¹

O jeho jmenování pairem usiloval už v roce 1891 jeho přítel Gustav Eim u ministra Pražáka. Taaffe to však zamítl, obávajíc se reakce šlechty na Albertovu činnost s realisty. „Když pak Gautsch prý na Vaši *politickou* činnost ukazoval, že Taaffe odparíroval to, že nejste politik. Kdož ví, jak to bylo na vlas [...]“ sděluje Eim Albertovi.¹⁷²

Povolání českých umělců a uenců jako politická kompenzace?

*Jak to? Co bych tam pohledával? (Antonín Dvořák)*¹⁷³

Ministerský předseda Ernest von Koerber (1850-1919) se snažil odblokovat parlament a prolomit mladou českou obstrukci v Poslanecké sněmovně vyjednáváním, ústupky a sliby. Součástí strategie smířlivé politiky bylo zřízení Galerie moderního umění v Praze a povolání dalších českých –občanů do Panské sněmovny. Svůj vliv zde rozhodně sehrály rady a návrhy ministra bez portfeje Antonína Rezka (1853-1909).¹⁷⁴

Mezi osm nových pairů jmenovaných 13. dubna 1901 náleželi dva češi: Antonín Dvořák a Emil Frída. Při jejich výběru se motivací nestala odmítnutí státní službu, politická aktivita, odbornost a kalkulace s prospěšností pro výbory Panské sněmovny. Pro básníka Vrchlického a skladatele Dvořáka znamenalo členství vzrůst kulturního kapitálu; zřejmě oba správně pochopili, že se po nich legislativní práce nevyžaduje. Jejich povoláním vláda dávala najevo ocenění kvality českého umění, od něhož si mohla slibovat nejen úspěch dohody o trvalém odblokování sněmovny mladými poslanci, ale i pozitivní pohled českých voličů, kteří přestávaly mít k obstrukčnímu parlamentu i k vládě důvěru. Jmenování dvou světově známých českých umělců velmi zapůsobilo na mladého Karla Adámka. Z jeho dopisu Bedřichu Pacákovi 15. dubna 1901 je znatelné,

¹⁷¹ Helena KOKEŠOVÁ, *Eduard Albert. Písemný životopis a edice korespondence*, Praha 2004, s. 101.

¹⁷² Helena KOKEŠOVÁ, *Gustav Eim, G. Eim E. Albertovi* 26. 2. 1891.

¹⁷³ *Wieso? Was habe ich dort zu suchen?* (Výrok A. Dvořáka k ústátí v Panské sněmovně podle V. Choce.) Prot. Reichsrat, AH, XVII. Session, s. 41356.

¹⁷⁴ O něm více Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, české Budějovice 2002.

že na něm vládní taktika zanechala dojem:

Milý píteli!

Nemýlíš se! Dávno jsem nebyl tak potěšen, jako v era královským listem o galerii umění a povoláním Vrchlického a Dvořáka do panské sněmovny. Je to honor českému umění, české kultuře, českému duchu, jemuž bude lépe rozumět Evropa, nežli naši – spasitelé národa. Toto uznání naší duševní mohutnosti by mohlo u nás vyčistit vzduch. Avšak, my dosud z prvotního hnutí svého nejsme vyléčení.

Srdce Ti pozdravuje Tvůj upřímný přítel Karel Adámek¹⁷⁵

Ovšem na které vrstvy národa – a naznačuje to i Adámek – nevolaly skladatelovi i profesoru filozofické fakulty (za tuto funkci byl jmenován) takové uznání, jak bychom si dnes asi představovali.

Národní socialista Václav Chocím potěbu v Poslanecké sněmovně vystoupit s kritikou rakouského parlamentu. K tomu využil vlastního zážitku, když během cesty vlakem z Prahy do Vídně jednou potkal Antonína Dvořáka a vyptával se ho, jestli jede na sezení Panské sněmovny. Skladatel, který ho zprvu trochu nechápal, nakonec pověděl: *Jak to? Co bych tam pohledával?*¹⁷⁶ Podle seznamu přítomných z června 1903 však víme, že jedné schůzce Klubu pravice se Antonín Dvořák v Panské sněmovně zúčastnil.¹⁷⁷

Poznamenejme, že na podzim roku 1902 se Koerber v kabinetu snažil o svolání nové smířovací konference mezi Čechy a Němci, určené pro Čechy a Moravu. Čeští politici, především státoprávní, však zdůrazňovali nevyrovnaný směr otevřených jednání a dovolávali se jazykového zákona (požadavek vnitřní úřední češtiny) a české univerzity na Moravě.¹⁷⁸ Ministr-prezident přidružil znovu strategii povolání tří konzervativních Čechů (mezi 24 dalšími) do Panské sněmovny: pražského advokáta Tomáše Černého, českého profesora a právníka Emila Otta a budjovického biskupa Martina Šimky. K jejich jmenování císařem došlo až 15. prosince 1902, tedy dva dny poté, kdy mladočeši stejně Koerberovu vládní předlohu odmítli a uveřejnili své protinávrhy.¹⁷⁹ Možná však jmenování tří českých pairů zapůsobilo: Mladočeši pozvání na konferenci 20. ledna 1903 do Vídně přijali. (Napomohly však i vnitřní rozbroje uvnitř strany.)

¹⁷⁵ ANM Praha, f. Pacák Bedřich, dopis K. Adámka 15. 11. 1901.

¹⁷⁶ Prot. Reichsrat, AH, XVII. Session, s. 41356.

¹⁷⁷ LA PNP, f. Mattuš Karel, Doklady, Porady členů Panské sněmovny.

¹⁷⁸ Srov. např. dopis Karla Baxy Koerberovi z 31. 12. 1902. NA, f. MPR/R, kart. 1, sign. 1902, fasc. 3.

¹⁷⁹ Srov. STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 112; URBAN, *Česká společnost*, s. 513; Zdeněk V. TOBOLKA, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby. Díl III. 1879-1914. část 2. 1891-1914*, Praha 1936, s. 310.

6) Kritéria zásluh kandidát (přednášení návrh císaři)

Forma přednesení

*Císař je posvátný, nedotknutelný a neodpovědný.*¹⁸⁰

V pozdější době, kdy se František Josef I. v tšinou osobně nezúčastňoval zasedání kabinetu, stala se písemná forma přednesení (Vortrag) komunikačním médiem mezi ministerským předsedou a císařem. Přednesení plnilo obligatorní roli při verbální konzultaci císaře s ministřiprezidentem, který mu kandidáty navrhoval. Jinak by povolání pář by se možná obešlo bez pohovoru, ale ne bez písemného dokumentu, na který vzhledem k manipulaci ministerského předsedy s jmenovacím právem Koruny můžeme pohlížet jako na *politický text*. Jeho rétorika splňuje všechna kritéria textuality politické komunikace. Přednesení se vyznačovalo vysokou a jednotnou formálností – pisatel odvodnil návržení nových pář, vyjmenoval abecedně sezené tajné rady a pak ostatní kandidáty, poté následovaly „biogramy“ jednotlivců. Formalizovanými se staly také stylistické obraty (povýšení, jmenování, propojení určitého titulu i ádu). Přednesení obsahují intertextuální sdělení (odkazy na priora *Kabinetní kanceláře*¹⁸¹), zasazení do situace (počet pář zemřelých od posledního jmenování) a informativnost (popis životní dráhy kandidáta, kterou císař neznal, ale i připomenutí vyznamenání, která mu udělil, na něž se František Josef I. často pamatoval).¹⁸² *Politický text* také počítá s vyvážeností komunikačního vztahu; mezi intencionalitou pisatele (kabinet si přeje splnění svých zájmů) a akceptovatelností ze strany příjemce (jaký byl postoj císaře a jaký význam pro něj měl kandidát).¹⁸³

Písemná forma přednesení nese ještě jeden důležitý význam. Akt povolání nového pářa se uskutečňuje na papíře! Císař tak verbalizoval svoje Nejvyšší rozhodnutí (*Allerhöchste Entschliessung*), obracel se oslovením ke každému pářovi, ale v jejich nepřítomnosti. Celá „teatrálnost“ povolání se odehrála na papíře. Vlastnoručním listem se Jeho Velikost obrátilo na ministerského předsedu a vyslovilo souhlas – povolalo každého kandidáta jménem a titulem/stavovskou hodností, v abecedním pořadí. Zároveň byly jednotlivcům vydány panovníkovy vlastnoruční listy.¹⁸⁴ Následovalo písemné povolání

¹⁸⁰ „Der Kaiser ist geheiligt, unverletzlich und unverantwortlich.“ Artikel I. des Staats-Grund-Gesetzes über die Ausübung der Regierungs- und der Vollzugsgewalt vom 21. 12. 1867, RGBl. Nr. 145.

¹⁸¹ V jakém roce a pod jakým íslem byly s panovníkem projednávány záležitosti týkající se kandidáta – nejčastěji jeho vyznamenání, udělení titulu, ádu apod. Tyto zdánlivě formální „poznámky byrokrat“ mají doložit serióznost návrhu ministerského předsedy.

¹⁸² Přednesení císaři uložená v archivu Kabinetní kanceláře Jeho Velikosti znamenají často jediné archivní dokumenty vztahující se k navrhování a jmenování pář.

¹⁸³ Třebaž osm kritérií podmínejících politický text vymezuje J. FRAS, *Komunikacja polityczna*, s. 130. V praxi samozřejmě mohlo dojít k následné úpravě písemného přednesení po ústní rozmluvě s císařem.

¹⁸⁴ Srov. např. jmenování roku 1905: *Indem Ich über Ihren Antrag in Anwendung des Grundgesetzes über die Reichsvertretung vom 21. Dezember 1867 den ordentlichen Professor an der böhmischen Universität in Prag Hofrat Dr. Albin Bráf, [...] als Mitglieder auf Lebensdauer in das Herrenhaus des Reichsrates*

pair , a to na základ § 5 základního zákona o říšském zastupitelstvu (21. 12. 1867).¹⁸⁵

Dvaat iceti lenný „Pairschub“ (1905)

Největší skupina pair povolána na doživotí byla jmenována 16. srpna 1905. Po pádu Koerberovi vlády, kdy na podzim 1904 obstruovala už skoro celá Poslanecká sněmovna, se nástup kabinetu Paula Gautsche von Frankenthurna (1851-1918) zdál jako neobvyklý úspěch: obstrukce opadly. Říšská rada po těchto letech znovu projednává státní rozpočet, císař se naklonil zavést všeobecné hlasovací právo v Uherském sněmovnu (což mimo jiné nevoli sněmovny) a lidem v Předlitavsku se zdá volání po volební reformě oprávněné.¹⁸⁶ Gautschova vláda skutečně připravovala svůj návrh a právě v jeho kontextu je zajímavé představit nové pairy-kandidáty.

Gautsch konstatoval, že v posledním volebním období zemělo 28 doživotních členů.¹⁸⁷ Při výběru kandidátů mohl ministerský předseda argumentovat tím, že nahradí zástupce jednotlivých sociálních skupin.¹⁸⁸ Podle tohoto klíče „doplnil“ reprezentanty dvora, umělce, bankéře a leny podle vysoké sociální pozice, resp. pozemkového majetku. Skupiny státníků, duchovních a vědců byly zdvojnásobeny, naopak armáda a přemysl poddimenzovány.¹⁸⁹

Zajímavé je, že zeměleho Antonína Dvořáka (1904) – umělce evropského formátu – nahradil v Panské sněmovně sochař Josef Václav Myslbek.¹⁹⁰ Místo českého chemika a

berufe, erhalten Sie die betreffenden Handschreiben zur Zustellung und entsprechenden weiteren Veranlassung. HHStA Wien, f. Cabinettskanzlei, 1905, kart. 24, Zahl Nr. 2342 – Vortrag des Ministerpräsidenten Dr. Paul Freiherrn v. Gautsch (6. 8. 1905) wegen ag. Berufung von neuen Mitgliedern auf Lebensdauer in das Herrenhaus des Reichsrates.

¹⁸⁵ *I. Lieber Dr. Bráf! [...] 13. Lieber Křížík! [sic] [...] In Anwendung des § 5 des Grundgesetzes über die Reichsvertretung vom 21. Dezember 1867 berufe Ich Sie als Mitglied auf Lebensdauer in das Herrenhaus des Reichsrates.* [podpis] Ischl, am 16. August 1905. Tamtéž.

¹⁸⁶ URBAN, *Česká společnost*, s. 521-523.

¹⁸⁷ Z toho po tu bylo 17 tajných rad; 10 členů náleželo k pravici, 7 ke středě a 11 k ústavovné frakci. Zároveň prezident Panské sněmovny kníže Windisch-Grätz sdělil ministerskému předsedovi přání zvýšit počet kandidátů, ale takových, od nichž si sliboval lepší pracovní nasazení na plenárních zasedáních horní sněmovny i jejích komisí. HHStA Wien, f. Cabinettskanzlei, 1905, kart. 24, Z. Nr. 2342 – Vortrag: Gautsch (6. 8. 1905).

¹⁸⁸ Mezi zeměleými leny byli 4 vojenských hodností (Braumüller, Horst, Latour, Waldstein), asi 2 výrazného postavení u dvora (Belrupt-Tissac, Millanich), 3 státníci (Ceschi, Di Pauli, Ledebur), 3 duchovní (Ceschi, Thun, Achleuthuer), 3 vědci (Mussafia, Nothnagel, Tomek), 1 umělec (**Dvořák**), 3 přemyslníci (Liebig, Mannlicher, **Šebor**), 2 bankéři (Bezecny, Mauthner) a 7 členů na základ své vysoké sociální pozice i podle pozemkového majetku (Deym, Kottulinsky, Mylius, Revertera, Carl Stremayr, Wastington a mezi „statkáři“ za ezen i **Rieger**).

¹⁸⁹ Mezi jmenovanými byl 1 člen vojenské hodnosti (Waldstein), asi 1 s výrazným postavením u dvora (Czernin), 6 státníků (Exner, Glanz, Hütterott, Klein, Spens-Booden, Wittek), 6 duchovních (Czechowicz, Haase, Helmer, Liechtenstein, Marat, Thun), 6 vědců (Bráf, Gebauer, Lang, Luschin, Ulbrich, Wiesner), 1 umělec (Myslbek), 1 továrník (Křížík), 2 bankéři (Faber, Neumann) a 7 členů na základ své vysoké sociální pozice i podle pozemkového majetku (Campitelli, Moll, Nostiz-Rieneck, Pasetti, Stadnicki, Widmann, Wodzicki).

¹⁹⁰ V jeho korespondenci se zachovalo mnoho gratulací. Nechybí jí ani dopisy od mladočeských politiků. Srov. LA PNP, f. Myslbek Josef Václav – osobní fond, Korespondence přijatá. Gratulace dostával každý

pr myslníka Františka Šebora (1838-1904) byl povolán vynálezce a továrník František Kříž. Měžeme si povšimnout i dalších paralel. Národohospodář Albín Bráf vstoupil do Panské sněmovny dva roky po úmrtí svého tchána Riegra.

Místo 17 zemských tajných rad, jedné z nejprestižnějších hodností u dvora, jich bylo v roce 1905 povoláno „pouze“ sedm: komoří a velkostatkář Karl Erwein hrabě **Nostitz-Rieneck**, říšský a zemský poslanec hrabě **Wodzicki** (velkostatkář v Kozielci), tři bývalí ministři (Hugo svob. pán **Glanz** von Eicha, Alois svob. pán von **Spens-Booden**, Heinrich rytíř von **Wittek**), bývalý velvyslanec Marius svob. pán **Pasetti** von Friedenburg a sekerní šéf – vedoucí ministerstva spravedlnosti dr. Franz **Klein**, pozdější ministr v Beckových vládách.¹⁹¹

Mezi ostatními páiry považovaly po něm zastoupené v dekové kapacitě – dvorní profesori a dvorní radové – tři z vídeňské univerzity (dr. Viktor šlechtic von **Lang**, dr. Karl **Toldt**, dr. Julius **Wiesner**), jeden ze Štýrského Hradce (dr. Arnold rytíř **Luschin** von Ebengreuth), dva z české univerzity v Praze (dvorní radové dr. Albín **Bráf** a dr. Jan **Gebauer**) a jeden z německé (dr. Josef **Ulbrich**). Podle titulu sem náležel i akademický sochař Josef **Myslbeck** [sic], profesor na Akademii umění v Praze.

Zastoupení duchovních autorit bralo ohledy na různé církve různých regionů. Povoláni byli ecko-katolický biskup z Przemyslu Konstantin **Czechowicz**, superintendent moravsko-slezské superintendence a. v. dr. Theodor **Haase** (zároveň říšský poslanec) a čtyři představitelé duchovenských řádů: knížecí velkopřevor maltéžského řádu Bailli Heinrich princ von und zu **Liechtenstein**, knížecí velkorytíř maltéžského řádu Galeazzo Maria hrabě **Thun-Hohenstein**, opat kláštera řádu premonstrátů v Teplé dr. Gilbert Johann **Helmer** a zemský prelát generál a velmistr rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou u sv. Františka v Praze Franz **Marat**.

Zástupce z okruhu hospodářství bylo sice méně, a už se jednalo o peněžnictví (vrchní kurátor první rakouské spořitelny ve Vídni Moriz **Faber**), myslitel (editel pro myslivo-technického oddělení ministerstva obchodu – sekerní šéf Wilhelm **Exner**), hospodářské společnosti (prezident správní rady Stabilimento tecnico Triestino Johann Georg rytíř von **Hütterott**) nebo majitele továren (František **Kříž** [sic], také pro v dekové objemy; Alois **Neumann**, zároveň prezident obchodní a živnostenské komory v Liberci).

Do Panské sněmovny bylo jmenováno také pět velkostatkářů: komoří Rudolf hrabě **Czernin** von Chudenitz (velkostatkář v Marschendorf), komoří, rytmistr v penzi Josef

páir; ovšem ne v každé pozici stalo se zachovaly (např. u Mattuše chybí).

¹⁹¹ Hodnosti páirů s oblastmi, které reprezentovali, citují podle HHStA Wien, f. Cabinettskanzlei, 1905, kart. 24, Z. Nr. 2342 – Vortrag: Gautsch (6. 8. 1905).

Vinzenz hrab **Waldstein-Wartenberg** (T ebí), komo í, len zemské kulturní rady v Tyrolech Franz svob. pán von **Moll** (Villa Lagarina), první prezident zemské kulturní rady v Tyrolech Alfons svob. pán **Widmann** von Staffelfeld und Ulmburg (Bozen), zemský poslanec Stanislaus hrab **Stadnicki** (Mo ciska) a statká , zemský poslanec dr. **Matthäus Campitelli**.

V porovnání s „pairschuby“ p edchozích let zaujímali výrazn jší pozici zástupci region a národu, vesm s velmi aktivní lidé z r zných sociálních vrstev, orientující se v národohospodá ství a t šící se prestiži v o ích okolní spole nosti.

Rétorika návrh „zasloužilých muž “

U navrhovaných kandidát ministrprezident musel vytvo it typizované biogramy s informacemi o narození (kv li v ku), p vodu (kv li regionu i národnosti), kariérním vývoji a zastávaných funkcích. Až na konci byla p ipojena informace o ud lených vyznamenáních a ádech, spíše pro úplnost (císa se tak mohl na lov ka upamatovat). Nezdá se, že by hrály tak rozhodující roli p i argumentaci. Jazykový slovník t chto p ednesení se samoz ejm formalizoval. Díky tomu lze pomocí tzv. klí ových slov konstruovat t i okruhy a za adit do nich synonymní charakteristiky kandidát . Samoz ejm byl kladen d raz na kariéru.¹⁹² Další okruh „superlativ“ se soust edil na docen ní jejich vlastní aktivity a zodpov dného p ístupu.¹⁹³ P ipomínala se inorodost, široký záb r práce a sout živost.¹⁹⁴ Zd raz ován byl také talent kandidáta.¹⁹⁵ Ministrprezident také p ipomínal dobré charakterové rysy kandidát .¹⁹⁶

¹⁹² *Avancieren* – povýšit (Wittek), *ernennen* – být jmenován, nap . profesorem (Pasetti), *Titel erhalten* – získat titul (Klein), *soziale Stellung einnehmen* – získat si společnou pozici (Nostitz-Rieneck), *hervorragende Stellung im politischen Leben einnehmen* – získat si významné postavení v politickém život (Bráf), *erwerben* – získat (nejen!) výd le nou inností (Spens-Boden), *sich auszeichnen* – vyznamenat se (Exner), *Erfolge erzielen* – dosáhnout úspě ch (K ížík) i *erfolgreich bemühen* – usilovat být úspě šný, nebo *entheben* – být zproš t n ú adu (Glanz).

¹⁹³ *In Dienst der Kirche wirken* – (Haase), *widmen sich* – v novat se (Glanz, Klein), *wirken* – být inný, d lat dojem, mít vliv (Bráf), *befassen sich* – zabývat se (Czernin), *tüchtiger Mitglieder* – schopný, výkonný len (Campitelli), *anstrengender Posten* – namáhavý post, ú ad (Campitelli), *langjähriges Wirken* – mnohaletá práce (Campitelli) literarisch betätigt (Czernin, Bráf) – ím je státu/lidu prosp šný? (Eisenbahnwesen), *unermüdlich* – neúnavn (Campitelli).

¹⁹⁴ *Begabter tatkräftiger Bischof* – nadaný inorodý biskup (Czechowicz), *ausgebreitete Tätigkeit enthalten* – zahrnovat širokou innost; *vermöge rege Betätigung* – ílá innost (Ulbrich), *Seine Arbeiten [...] haben ihm den Ruf eines ausgezeichneten Gelehrten erworben.* – Svými pracemi si získal pov st vynikajícího u itele (Gebauer), *in der wissenschaftlichen Welt hohes Ansehen erwerben, ehrenvollen Platz erringen* – dosáhnout, vydobít si vážnosti ve v deckém sv t (Toldt, Ulbrich), *fruchtbare Wirksamkeit enthalten* – „zahrnovat“ plodné p sobení (Haase).

¹⁹⁵ *Seiner Begabung, Bildung und Tatkraft* – díky svému talentu, vzd lání a inorodosti/nasazení (Haase), *durch seine Begabung, seiner Rednergabe, seinem Fleiß und seiner Energie eine einflußreiche Position geschaffen* – vytvo it si vlivnou pozici svým talentem, e nickým nadáním, vlastní pílí a energií (Stadnicki).

¹⁹⁶ *Gewissenhaftigkeit in Ausübung seines Mandates* – sv domitost (Nostitz-Rieneck), *loyale und patriotische Gesinnung* – loajální a patriotické smýšlení (Campitelli), *Loyalität* – u duchovního jiné než

Zajímavé je, že se objevuje velký d raz na to, jak je kandidát vnímán společností.¹⁹⁷ Dležitá také byla, jaký přínos má jeho činnost pro veřejnost: *Förderung der landwirtschaftlichen Interessen, Bevölkerung, Arbeitern* – podpora zemědělských zájmů, obyvatelstva, dělníků (Stadnicki, Moll, Neumann), *ersprießliche Wirksamkeit* – prospěšná činnost (Moll), *segensreiche, verdienstvoll Tätigkeit* – blahodárná, záslužná činnost (Nostitz-Rieneck, Pasetti), *dem allgemeinem Wohle dienen* (Campitelli), *öffentliche Angelegenheiten* – veřejné záležitosti (Czernin), *durch seine Hingebung, seinen wohlthätigen Sinn und sein warmes Wohlwollen für jedermann die allgemeine Verehrung erwerben* – získat všeobecnou úctu svou oddaností, smyslem pro dobro činnost a srdečnou přízní pro kohokoliv (Marat).¹⁹⁸

P ednesení císaře ukazují na zvláštní formu politické komunikace v 19. století. Obsahují prvky vládního *exposé* – kabinet si mohl dovolit navrhnout jen takové kandidáty, kteří vzbudí císařovu důvěru, zároveň tím však realizoval svůj politický program a dokonce mohl císaře přesvědčit. Argumentací, která musela být konvenčně stylizována, podával ministerský předseda odpověď na otázku, proč má být povolán právě tento kandidát. Od *volební kampaně* se však odlišuje tím, že uvádí pouze kandidátova pozitiva a nepotřebuje vytvářet negativní obraz konkurenta. *P ednesení* by bylo možné přirovnat také k *petici*, které se díky konvencionalizované zdvořilosti otevírá možnost persvazivně ovlivnit rozhodnutí císaře v otázce jmenování navržených kandidátů.¹⁹⁹

katolické konfese (Czechowicz), verheiratet mit wem – s atek u šlechty (Nostitz-Rieneck).

¹⁹⁷ *Führende Stellung im öffentlichen Leben* – v d í postavení ve veřejném životě (Wodzicki), *den Ruf geniessen* – těšit se pověstí (Bráf), *ungeteilte Achtung sich erfreuen* – vážností, úctou, respektu (Campitelli), *würdige und taktvolle Auftreten im Allgemeinen* – důstojné a taktické vystupování obecně (Czechowicz), *unparteiisch / das Vertrauen aller Parteien erworben* – nadstranný, důvěryhodný (Czechowicz), *hervorragende Stellung nehmen* (Haase), *grosses Ansehen erfreuen* – těšit se velké vážností (Haase), *Aufsehen erregen* – vzbudit senzaci, rozruch (Gebauer), *einer der hervorragendsten heimischen Plastiker sein* – být jedním z nejvíce vynikajících tuzemských sochařů (Myslbeek), *preisgekrönte künstlerische Tätigkeit* – cenami poctěná umělecká činnost (Myslbeek), *in politischer Beziehung nie hervortreten* – v politickém smyslu nijak nevystupovat (Myslbeek), *Hochachtung aller Kreise sich erfreuen* – těšit se velké úctou všech kruhů (Waldstein).

¹⁹⁸ HHStA Wien, f. Cabinettskanzlei, 1905, kart. 24, Z. Nr. 2342 – Vortrag: Gautsch (6. 8. 1905).

¹⁹⁹ FRAS, *Komunikacja polityczna*, s. 143-152 vybírá tyto tři druhy politických výpovědí jako příznačné v dnešní politické komunikaci. Jejich kořeny však můžeme sledovat už v raném konstitučním a evropského parlamentarismu v 19. století.

O P EDLITAVSKÉ PANSKÉ SN MOVN (POHLED HORNÍ KOMORY DO ZRCADLA)

7) Fungování Panské sn movny

V novali jsme se pom rn obšírn pohled m r zných ústav na horní komoru parlamentu a tomu, jak vlády „manipulovaly“ s výkladem zákona v praxi, ale navrhováním pair také vedly skute nou politiku. Te p enesme svou pozornost p ímo do parlamentu a k t m, kte í v jeho lavicích skute n zasedli. K tomu je t eba „panský d m“ nejprve otev ít...

Slavnostní otev ení Herrenhausu

Ješt d íve však vznikla potíž s vyhledáním vhodných lokalit pro ob parlamentní komory. Panská sn movna se nakonec scházela v zasedacím sálu dolnorakouského zemského sn mu v Herrengasse. Schmerling si pak pochvaloval, že „Panská sn movna byla v t chto prostorech docela dobre umíst na, zvlášt když po et jejích len nebýval zna ný.“²⁰⁰

Slavnostního prvního zasedání Panské sn movny 29. dubna 1861 se zú astnili v dvorní lóži arcivévodkyn Elisabetha, Marie, Charlotta a Hildegarde, arcivévodové Ludvík Viktor a princ von Masa. Lóže diplomat z stala neobsazena. V ministerské lavici zasedli arcivévoda Rainer, hrabata Rechberg, Wickenburg a Degenfeld, svobodný pán Mecséry a komodor von Müllersdorf jako zástupce námo nictva. Ve tvrt na dv vstoupili lenové Panské sn movny – arcivévodové Ferdinand Max, Karel Ludvík, Albrecht, Karel Ferdinand, Vilém, Josef, Leopold, Ernst, Sigmund Rainer a Heinrich – a zaujali svoje k esla v první ad krom arcivévodky Rainera, který se od ministerského stolu obrátil na shromážd né a od e nického pultu zahájil slovy: „Vysoce ct né shromážd ní! [...] Jeho císa ská Milost dnes ráno jmenovala Karla knížete Auersperga prezidentem a Filipa svob. pána Krause viceprezidentem Panské sn movny.“²⁰¹ Ve své e i zd raznil, že si uv domuje, jaké estné povinnosti se podrobuje, jak hluboký význam má dnešní den pro Rakousko. Významní lidé celé monarchie byli pozváni k zastávání zákonodárného práva! Poté už p evzal slovo kníže Auersperg, do jehož rukou skládali ostatní lenové slib: „Ich gelobe.“

²⁰⁰ „Das Herrenhaus war, nachdem die Zahl seiner Mitglieder nicht sehr beträchtlich war, in diesen Räumen ganz gut untergebracht.“ *Österreichs Weg zur [...] Schmerling*, s. 88. Daleko v tší komplikace vyvstaly s Poslaneckou sn movnou, pro niž byl nakonec postaven provizorní d m v o ekávání, že budova nového parlamentu vznikne do p ti let.

²⁰¹ Prot. Reichsrat, HH, 1861-1862, s. 1.

Auerspergovy hodinky

Svoje pojetí bikameralismu vyjádřil Karel kníže Auersperg, první prezident Panské sn movny pomocí *metafory* o minutové ru i ce Poslanecké sn movny a hodinové ru i ce panské sn movny na ciferníku vnit ní politiky.²⁰² Podle této metafory lze poslaneckou komoru vnímat jako orgán legislativní iniciativy, který je však nestálý, promnlivý a bez první komory pozbývá smyslu. Panská sn movna je zárukou kontinuity a p im eného pokroku, který se možná n komu jeví jako statický, ale dokáže sám ukázat, kolik práv bije na politických hodinách.²⁰³

Ceremonie i každodennost

Jako první bod programu byly na sch zi oznamovány zprávy z císa ského domu (nap . narozeniny, svatby, úmrtí apod). Zachováváním ur itých dvorních ceremonií se na jednáních Panské sn movny zachovával ráz teatrality. Jan Neruda v jenom svém fejetonu pozoroval, jak poklidným tempem se zákonodárci sbírali k jednání.²⁰⁴ Odehrávali se zde však i všední záležitosti. V kancelá i Panské sn movny byl zam stnán archivá . Z protokol prezídia ministerské rady 13. ledna 1906 se dozvídáme o schválení osobního p ídavku ve výši 1000 K ro n archivá i Rudolfu Pennerovi, jemuž náležel titul vládního rady (*Regierungsrat*). Nejvyšším rozhodnutím císa e 30. prosince 1905 mu byla také p iznána doživotní penze ve výši platu.²⁰⁵

Hlasování

Jednací ád Panské sn movny nechával otev enou možnost odevzdat sv j hlas výjime n prost ednictvím zplnomocn nce (§ 39).²⁰⁶ V Panské sn movn se zvolené výbory, zabývající se návrhem kardinála Schwarzenberga o prošet ení možnosti hlasovat skrze zplnomocn nce, shodli na projednání záležitosti s *prezidentem státní rady*.²⁰⁷ V tšina ministr se shodla na tom, že taková výjimka by v praxi p inášela mnoho t žkostí a navrhla paragraf zm nit. Pouze ministr války je p esv d oval, jak by bylo pro vládu výhodné

²⁰² [...] „das Herrenhaus [mit dem] Stundenzeiger an dem Zeitrade der inneren Politik.“ Viz Gustav KOLMER, *Parlament und Verfassung in Österreich. Band I.*, Wien – Leipzig 1902, s. 61.

²⁰³ Interpretace metafor i jejich použití v odborném textu se m že zdát odvážné. Nicmén v tšinu abstraktních pojm a proces zachycuje lidský jazyk (a i jazyk v dy) práv pomocí metafor. Srov. Douwe DRAAISMA, *Metafory pam ti*, Praha 2003.

²⁰⁴ Viz p íloha.

²⁰⁵ Österreichisches Staatsarchiv (OeStA) Wien, Allgemeines Verwaltungs archiv (AVA), f. Ministerrat, Ministerratspräsidium I/20, 1906, Kart. 66, Z. 134.

²⁰⁶ To však bylo v rozporu s § 16 základního zákona o říšském zastupitelstvu: „Alle Mitglieder des Reichsrates haben ihr Stimmrecht persönlich auszuüben.“ Srov. *Geschäftsordnung für das Herrenhaus*, Wien 1861.

²⁰⁷ Prot. Reichsrat, HH, I. Session, s. 53 (7. Sitzung – 4. 6. 1861).

připustit hlasování skrze plnou moc. Hlasy maršál a generál, kteří se nebudou moci účastnit celé *sesse* první komory, budou ztraceny! Hlasování *osobn* (*persönlich* podle § 16) podle něj neříká, že hlasy musejí být odevzdány *ústn* (*mündlich*).²⁰⁸

Politické frakce

U předlitavské politické reprezentace 19. století nelze ještě mluvit o politických stranách v moderním slova smyslu. Jednalo se spíše o zájmové svazy bez organizovaného, institucionalizovaného členství, členského poplatku apod. Silové proměny dvou skupin klubů – *ústavovrných* a *pravice* – spíše odrážely vládní politiku s jmenováním. Dominoval právě ten klub, jemuž vláda „najmenovala“ více pairů.²⁰⁹

Ke *Klubu pravice* (*Gruppe der Rechten*), tvořeného šlechtou konzervativního velkostatku, se přidávali především češi a Poláci z Haliče a tradicionalistické kruhy (v čele biskup). V komitétu této frakce se angažoval Helfert, Habtinek a Mattuš. Ke *ústavovrné* šlechtě (*Verfassungstreue*) se naopak přidávali Němci. V komitétu se angažoval např. Josef Unger. Ke středové frakci (*Mittelpartei*) se přidávala drobnější šlechta, státní úředníci, bývalí ministři a „neustranní“ vzdělanci a opaté. Mimopartajní postoj zachovával z českých pairů Adámek. Tato skupina čítala zhruba do dvaceti pairů. Nebylo výjimkou, že někteří pairové nesložili slavnostní přísahu. Kromě Myslbeka se v této skupině (*ohne Angelobung*) objevují jména některých biskupů a Alberta knížete Thurn und Taxise, sídlícího v Čechách. Např. v roce 1897 měla pravice 97 pairů, *ústaváci* 59, na státní zasedání 46 a mimo frakce 17 pairů.

Na samém sklonku války se od *Klubu pravice*, který ještě doufal ve spolupráci se slovanskými zástupci, oddělila konzervativní skupina a vytvořila tzv. *Reichspartei*, vedenou Hugo knížetem Windischgratzem a Franzem hrabětem Walterskirchenem.²¹⁰

Zánik členství a nikdy neaktivované členství

Členství v Panské sněmovně mohlo skončit úmrtím dotyčného, vyměněním mužské linie rodu (u dítčích), pozbytím zastávaného úřadu (u církevních hodnostářů) a ztrátou občanství. U arcivévodů a šlechticů přichází v úvahu jejich právo zeknout se svého stavu

²⁰⁸ *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. Abteilung V: Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, Band 2 (1. Mai 1861 – 2. November 1861)*, ed. Stefan Malfert, Wien 1981, s. 115-116. Ke stejnému závěru jako ministerská rada došla i Panská sněmovna. Prot. Reichsrat, HH, I. Session, s. 61-67 (9. Sitzung – 15. 6. 1861).

²⁰⁹ Wilhelm BRAUNEDER, *Parlamentarismus und Parteiensystem in der österreichisch-cisleithanischen Reichshälfte 1867-1918*, in: *Das Parteiwesen Österreich-Ungarns*, hg. v. Gabor Erdödy, Budapest 1987, s. 25-29.

²¹⁰ Lothar HÖBELT, *Adel und Politik seit 1848*, in: *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*, hg. von Erwein H. Eltz und Arno Strohmeyer, Weitra 1994, s. 374.

(nutný byl však souhlas panovníka), ale i konkurs na majetek, porušení p edpis o fideikomisním nástupnictví a soudní zrušení – ztráta šlechtictví (*Adelsentsetzung*) za spáchané t žké trestné iny (podvod, zpronev ra, krádež, loupež, falšování šek , t žké ublížení na zdraví, souboj, vražda, zabití, urážka majestátu), což bylo spojeno s rozsudkem smrti i t žkého žalá e.²¹¹ Taková ztráta se však nedotkla žádného povolaneého paira. V úvahu by snad p icházeli n kte í budoucí možní kandidáti (d di ní i doživotní), z nichž nap íklad známý princ Rudolf von Thurn-Taxis (1833-1904), poslanec a p íznivec eského nacionálního hnutí, se 12. ledna 1894 svého knížecího stavu z ekl, na popud pobou ené rodiny. Stal se z n j svobodný pán Troskow.²¹²

Z celkem 616 pair jmenovaných na doživotí se této hodnosti roku 1862 z ekl hrab Leopold Wolkenstein-Trostburg (1800-1882), což bylo císa em vzato na v domí 24. prosince 1862. Hrab náležel mezi dvanáct bývalých íšských rad jmenovaných do Panské sn movny. Zárove jej nalezneme mezi 25 osobami, o nichž F. Lanjus píše, že nesložili p ísahu.²¹³ Mnozí složili slavnostní slib dodate n ...

Dále se jednalo o sedm doživotních pair ,²¹⁴ o knížecího biskupa Gassera z Brixenu, zadarského arcibiskupa Godeassiho²¹⁵ a trnáct d di ných pair . N kte í z nich se nedostavili pro vysoký v k a nemoci (knížata Gustav Lamberg,²¹⁶ vyslanec v Pa ři Richard Metternich, Alfred III. Windischgraetz, Leo Sapieha-Kode ski,²¹⁷ Ladislaus Sanguszko²¹⁸ a hrabata Agenor Gołuchowski, Alfred Josef Potocki²¹⁹ a bezd tný

²¹¹ Srov. BINDER-KRIEGLSTEIN, *Österreichisches Adelsrecht*, s. 65-76.

²¹² Možnost povolání tohoto „selského“ zvaného také „rudého knížete“ na doživotí (náležel totiž do vedlejší linie rodu Thurn-Taxis) však nep icházela v úvahu kv li jeho politické aktivit v 60. letech, *asopisu Boleslavan*, konflikt m se státní mocí, následném bankrotu a ztrát prestiže v o ích první (i druhé) spole nosti. P esto si podržel sympatie (i politování) eských ob anských politik , kte í do n j vkládali nad je, že v politice povede eskou šlechtu. Karel Mattuš, který se ani pozd ji nestyd l po ítat ho ke svým „milým p átel m“ – a koli Mattušova sociální pozice vzr stala a pozice knížete poklesla – vzpomíná, jak se v 60. letech staré vládnoucí elity velmi snažily zkomplikovat Thurn-Taxisovo postavení. Svým postupem ho státní ú ady v podstat ostrakizovaly. Karel MATTUŠ, *Pam ti*, Praha 1921, s. 34-38, 57, 187; ŽUPANI , *Nová šlechta*, s. 146-148.

²¹³ LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 166.

²¹⁴ Byli to: císa v oblíbený, po válce 1866 zapuzený polní zbrojmistr Ludwig von Benedek, generál kavalérie Franz hrab Hallerkeo, major Kasimír hrab Starze ski, dále hrabata Leopold Wolkenstein-Trostburg, Joachim Münch-Bellinghausen, svobodní páni Johann Schindler von Schindelheim a Jordaki Wassilko-Serecki, krakovský kanovník a prezident senátu svobodného m stského státu Krakov v letech 1840-1846.

²¹⁵ Dostavili se však na 3. (Gasser) a 4. (Godeassi) sch zi. Prot. Reichsrat, HH, I. Session (3., 4. Sitzung), s. 12, 21.

²¹⁶ Jeho následník nebyl povolán kv li pochybnostem o nástupnické zp sobilosti, o níž vynesl Vrchní soudní dv r 1877 rozsudek, kterým byla odp ena d ícká posloupnost rodového fideikomisu Steyr.

²¹⁷ Sapieha se dostavil na 5. sch zi, Windischgraetz na 3. a Metternich na 19. Prot. Reichsrat, HH, I. Session (3., 5., 19. Sitzung), s 12, 27, 155.

²¹⁸ Do Panské sn movny vstoupil až 27. 10. 1879 p i napjatém schvalování adresy císa í, z ejm „zalarmovaný“ Schmerlingem. Národní listy 19, 1879, 257 (28. 10.), s. 1.

²¹⁹ Dostavil se na 4. sch zi. Prot. Reichsrat, HH, I. Session (4. Sitzung), s. 21.

osmdesátšestiletý Moic Dietrichstein²²⁰), ale sedm italských šlechtic *Království lombardsko-benátského* bojkotovalo rakouský parlament z mocenských důvodů, a svou nepřítomnost odůvodlovali „váženou kvůli nemoci, váženou kvůli jiným okolnostem“ nebo „z rodinných a jiných důvodů“ (markýz Octavian Canossa, markýz Galeazzo Guidi di Bagno, kníže Eduard Collalto et San Salvatore a hrabě Ludwig Miniscalchi) a tím se přímou z ekli lenství (markýz Hannibal Cavriani a hrabata Gentile Colleoni-Porto a Peter Hieronymus Venier).²²¹ Argumenty nepřítomnosti ostatních zasílal ministrprezident první komoře písemně během května a června 1861.

Po odstoupení Lombardie Francii s v domím předání Sardinii (1859) si císař nadále podržel vládu v benátské části *Království lombardsko-benátského*. Italské državy se mu zdály tak samozřejmě habsburské, že i do Panské snmovny povolal dříve sedm italských šlechticů a na doživotí hraběte jménem Luigi Bembo (benátský Podestà – purkmistr),²²² který se však lenství také z ekli. O postoji Bemby, Veniera a Colleoniho referoval ministerský předseda na zasedání ministerské rady 7. května 1861. Schmerling doufal, že kolem toho nevznikne diskuse v Panské snmovně, proto měl být jejich krok bez rozpaků přímou uveden ve stenografických protokolech.²²³

Po rakouské ztrátě Benátska (pražským mírem 1866) jejich lenství zaniklo tak jako jejich království a nebyli už v seznámeních pairů uváděni. Paradoxní situace nastala u syna italského knížete Eduarda Collalta, který však dál vlastnil velkostatky na Moravě a dále ve Vídni. Jeho syn Emanuel, a císařem kompenzován jako estný rytíř maltézského řádu, si dříve lenství v Herrenhausu nárokoval a označoval nepovolání své osoby jako křivdu.²²⁴

²²⁰ Omluven pro nemoc; povolání bylo jen výrazem pocty mediatizovanému rodu Dietrichstein; linie přenesena na hraběcí rod Mensdorff-Pouilly pod jménem Dietrichstein-Nicolsburg.

²²¹ LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 82, 84, 85, 87-90, 94, 100, 106, 110, 114, 130. Autor však nereflexuje, že mnozí výše zmíněni se do Panské snmovny dostavili později.

²²² Vysvětlení jeho nepřítomnosti bylo podáno v 5. schůzi. Prot. Reichsrat, HH, I. Session (5. Sitzung), s. 27.

²²³ *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. Abteilung V, Band 2*, s. 34-35. Markýz Cavriani se lenství z ekli později; dopis ministerského předsedy 2. 6. 1861 byl vzat na v domě na 7. schůzi Panské snmovny 4. 6. 1861.

²²⁴ LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 84. Je zajímavé, že dříve povolání mělo náležet také italskému hraběti Alexandru Papafava-Antonini dei Cararesiovi, který však zemřel 16. dubna 1861, tedy dva dny před jmenováním prvních pairů. Tamtéž, s. 108.

8) Zákonnodárce na doživotí podle forem lenství

Předložená práce takto pojmenovává doživotní pairy, jejichž srovnávání s poslanci dolní komory se nabízí. Doživotním pair m z ech bude v nována následující kapitola. Nicmén každý len se do Panské sn movny dostával *na doživotí*.

D di ní párové

Sv t aristokracie vnímal hodnotu d di ného lena jako svoje p ednostní právo dané mu ústavou. Podle § 3 *ústavního zákona o íšském zastupitelstvu z 26. února 1861, . 20 . z.* jsou d di ními leny Panské sn movny plnoletí mužští p edstavitelé domácích šlechtických rod , vynikajících rozsáhlými statky, tzv. *hlavy*, jimž císa prop j il *hodnotu d di ných íšských rad*.²²⁵ Prosinčová ústava toto privilegium omezovala pouze na rody, které vynikaly statky v královstvích a zemích na íšské rad zastoupených.²²⁶

Základním p edpokladem d di ného lena-šlechtice byla držba fideikomisu.²²⁷ Rakouské *sv enectví* vycházelo ze vzoru špan lského majorátu, ale znalo t i varianty, potvrzené 1867 i ob anským zákoníkem: 1) primogenituru (nástupnictví nejstaršího syna), 2) majorát (nástupnictví nejbližšího mužského p íbuzného) a 3) seniorát (nástupnictví nejstaršího mužského lena celého rodu). Fideikomisy, vytvá ené v 16. a více v 17. století, vznikaly testamentem nebo zakládací listinou, ale s nezbytným souhlasem panovníka,²²⁸ resp. podle zákona 1868 návrhem vlády (z izovací aktem) a souhlasem íšské rady, a mohly být *pozemkové* i *pen žní*. Schmerling ve svých pam tech vzpomíná, jak bylo obtížné stanovit srovnatelné nároky na fideikomisy, které se v jednotlivých zemích dosti lišily (srovnej rozlohy panství v Dolních Rakousích a v echách a Hali í; tam se nacházely jen ty i fideikomisy).²²⁹

D di né lenství bylo vymezeno rozlohou sv eneckých velkostatk od 1000 do 15 000 hektar . Výjimě n náleželo lenství menším fideikomis m (kníže Paar, hrabata z Meranu, Attems, Trauttmansdorff, Kuefstein). V tší velkostatky drželi v eských zemích, Hali í a Bukovin „magnáti“: hrabata Buquoy, Siemie ski-Lewicki, Czernin, roudnický Lobkowicz, Potocki, Wassilko, Hoyos, mnichovohradiš ský Waldstein-Wartenberg; a knížata Portia (do r. 1867), Auersperg, orlický Schwarzenberg, Thurn-Taxis, Fürstenberg,

²²⁵ Císařský patent z 26. 2. 1861, . 20 . z., tzv. *Grundgesetz über die Reichsvertretung*.

²²⁶ „Erbliche Mitglieder des Herrenhauses sind die großjährigen Häupter jener inländischen, durch ausgedehnten Gutsbesitz hervorragenden Adelsgeschlechter, denen der Kaiser die erbliche Reichsrathswürde verleiht.“ Laut § 3 des Staatsgrundgesetzes vom 21. Dezember 1867, R. G. Bl. Nr. 141.

²²⁷ A koli v roce 1861 mezi prvními 56 d di ními pairy jich bylo p t bez fideikomisu (nap . Klemens hrab Brandis, jehož rod o fideikomis p íšel v roce 1811, mohl však doložit sv j rodový majetek od roku 1310). Srov. LANJUS, *Die erbliche Reichsrathswürde*, s. 80.

²²⁸ Petr MA A, *Sv t eské aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 132-136.

²²⁹ *Österreichs Weg zur [...] Schmerling*, s. 86.

Lamberg, hlubocko-krumlovský Schwarzenberg a panující kníže Liechtenstein.²³⁰

V letech 1879-1906 náležela d d i ná k esla asi šedesátce šlechtických rod ; jejich po et v pr b hu let nepatr n vzr stal, od roku 1907 bylo povolávání nových rod markantn jší.²³¹ Komplikace s výkladem § 3 nastávaly, když se otec z ekl fideikomisu a s ním spojených práv ve prosp ch syna, p i emž hlavou rodu nadále z stával otec. Ani jeden nespl oval podmínky vymezené ústavou.²³² Právoplatný následník práva *sed t a hlasovat v Panské sn movn* musel být nejprve sám povolán Jeho Veli enstvem. Prom ovala se také rétorika samotného povolání za páira. Podle únorové ústavy císa prop j oval (i ud loval) hodnost íšského rady (*verleihen*), podle prosincovky si byl císa jist jmenováním za d d i ného lena (*finde Ich Mich bestimmt, Sie zum erblichen Mitgliede [...] zu ernennen*) a pozd ji od roku 1907 poprostu jmenoval.²³³

Církevní virilisté

Podle § 4 ústavního zákona o íšském zastupitelstvu byli leny první komory na základ vyšší církevní hodnosti všichni arcibiskupové a ti biskupové, jimž p íslušel knížecí titul.²³⁴

lenství jim náleželo díky vykonávané duchovenské služb , proto m žeme jejich sociální role chápat jako *nevolené reprezentace* diecézí, p ípadn ád . Zastupování nebyli jen ímští katolíci, ale také sjednocené i nesjednocené východní církve.²³⁵ Vn kolika p ípadech bylo p íhlédnuto k povolání na doživotí. V Panské sn movn p istupovali k r zným politickým frakcím, ale zasedali ve vlastní lavici vp edu – tzv. *Erzbischofs- und Fürstbischofsbank des Herrenhauses*.

Zastoupeno bylo **arcibiskupství víde ské, salcburské, pražské, olomoucké a gradišské (Görz)**. Titul knížete dále náležel osmi **diecézím: Zadar (Zara), Lubla (Laibach), Gurk–Celovec (Klagenfurt), Labudnice (Lavant)–Maribor (Marburg), Sekov (Seckau)–Štýrský Hradec (Graz), Brixen, Trident (Trient) a Krakov (od roku 1889)**.²³⁶

²³⁰ Srov. ŽUPANI , *Nová šlechta*, s. 268.

²³¹ Viz p íloha *Pom ry len Panské sn movny podle parlamentních soupis* . Z pravideln aktualizovaných soupis (Verzeichnisse) je z ejmé, že n kdy se po úmrtí d d i ného páira ekalo na povolání nové hlavy rodu.

²³² lenství v Panské sn movn bylo zkomplikováno nebo p erušeno (nepovolání nastupující hlavy rodu) u hrabat Brandis, Buquoy, Goëß, Potocki, Thun-Salm. Podrobn viz LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 49-50, 82, 93-94, 110-112, 121.

²³³ Tamtéž, s. 51-52.

²³⁴ „Mitglieder des Herrenhauses vermög hoher Kirchenwürde sind alle Erzbischöfe und jene Bischöfe, welchen fürstlichen Rang zukommt.“ Laut § 4 des Grungesetzes über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861, RGBI. Nr. 20.

²³⁵ N kolik jejich duchovních bylo jmenováno na doživotí: ecko-ortodoxní biskup sedmihradský Andreas svob. p án von Schaguna (1863; arcibiskupem až 1865) a ernovický Eugen Hakman (1862; rok po jeho smrti 1873 diecéze povýšena na metropoli); v roce 1905 ecko-katolický biskup Konstantin Czechowicz z Przemyslu.

²³⁶ Knížecí hodnost a titul knížete biskupa (*Fürstbischof*) byla krakovskému biskupu ud lena až 19. 1. 1889 a

Ještě doplme **arcibiskupa vratislavského, t i arcidiecéze ve Lvov** : římsko-katolickou, ecko-katolickou a arménsko-katolickou a nakonec **ernovického ecko-ortodoxního metropolitu** (roku 1873 povýšeno na rove arcibiskupství).²³⁷ Prvním prelátem po pražském arcibiskupovi býval v českém království český **velkop evor ádu svatého Jana Jeruzalémského**, kterému od roku 1881 náležel také knížecí titul a místo v první komoře.²³⁸ Nebyl však skutečným virilistou, ale všichni velkop evorové byli povoláni za členy na doživotí. Všem ostatním držitelům zmíněných úadů náleželo členství v Panské sněmovně po dobu setrvání v úřadu.²³⁹

Vidíme tedy, že takové členství bylo kombinované – reprezentovalo zastávaný úřad a zároveň osobně vyznamenávalo držitele; ti v tšinou zastávali církevní úřady doživotně. Politická váha pozice členů podle církevní hodnosti se však v průběhu politického vývoje proměňovala. Jejich členství do Panské sněmovny bylo přijato ještě v době platnosti konkordátu (1855), ale jeho vypovězení v létě 1870 vládou Alfrede hraběte Potockého postojem biskupů k parlamentu neovlivnilo.²⁴⁰ Přesto se však církevní virilisté zasedáním Panské sněmovny v liberální éře vyhýbali. Jejich sociální politikou se zabýval Fritz Faustmann ve své disertaci.²⁴¹

Kremsmünster – de facto virilista Herrenhausu

Členy Panské sněmovny se staly všichni zvolení opati kláštera v Kremži, čímž se nabíží

tehdejší biskup dr. Albin rytíř Dunajewski (1817-1894) byl do Panské sněmovny pozván 26. ledna t. r. ministr-prezidentem Taaffem.

²³⁷ LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 176-179. Stranou ponecháváme arcibiskupství lombardsko-benátské (arcibiskupa z Udine a od 1862 benátského patriarchu kardinála Josefa Ludwiga Trevisanato) a všechna „uherská“ arcibiskupství Svatošťánské koruny, která náležela do Herrenhausu pouze v letech 1861-1865; stejně jako ortodoxní patriarchy v Sedmihradsku Andreas svob. pána Schaguna a ecko-katolický arcibiskup ze sedmihradské Alba Julie (Alexander Sterka Sulutz de Kerpenyes). Ti jmenovaní také vykonali přísahu. Vratislavskému knížecímu biskupovi po roce 1742 dále náležela jurisdikce v rakouském Slezsku – zde sídlil na zámku v Javorníku; ale nepříslušel mu rakouský knížecí titul. Ten naopak náležel jedině ženě jako držitelce úřadu – abatyši *évodského Savojského ústavu šlechtí en* ve Vídni (mezi virilisty Panské sněmovny však nepatřila).

²³⁸ Ten tehdy císař udělil českému velkop evorovi Otheniu hraběti Lichnowskému-Werdenbergovi (1826-1887) za charitativní činnost maltézského úřadu. ŽUPANI, *Nová šlechta*, s. 260.

²³⁹ Členství velkop evora Maltézských rytířů (johannitů) mělo za podmínku rakouské státní občanství. Maltézský řád je totiž organizací se státním statutem, jehož velmistr sídlí v Římě. Naopak *ád Panny Marie Jeruzalémské* existoval od roku 1809 jen v Rakousku (byl chápán jako císařské léno) a hlavou *N meckých rytířů* – velmistrem německým (*Hoch- und Deutschmeister*) – býval od bratislavského míru 1805 člen vládnoucí dynastie a od císařského přípisu 1834 přímým rakouským arcivévodou. Jemu už náleželo členství v Panské sněmovně na základě příslušnosti. LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 179. Srov. ŽUPANI, *Nová šlechta*, s. 256, který datuje nový statut chyběním rokem 1840.

²⁴⁰ Dlouholetý Kulturkampf rakouských liberálů však dotáhl do konce především ministři zahraničí Friedrich hrabě Beust a kulturu a využití Karl Stremayr (argumentací proti dogmatu o papežské neomylnosti 18. 7. 1870, proti jehož přijetí se zároveň zformovala opozice 10 rakouských a 15 uherských biskupů). Helmut RUMPLER, *Eine Chance für Mitteleuropa*, s. 419-422. Přesto katolická historiografie toto tradiční hodnotí jako právně nesprávné omezení církve. Srov. např. KADLEC, *Přehled českých církevních dějin* 2, s. 207.

²⁴¹ FAUSTMANN, *Die Sozialpolitik...*

vytvořit obraz dalšího virilisty. V d jiných parlamentní instituce se tak vyst ídali Augustin Reslhuber (1808-1875; do parlamentu povolán 10. 12. 1872), který benediktiny vedl už od roku 1860; po n m byl roku 1876 vybrán Coelestin Ganglbeuer (1817-1889; povolán 19. 12. 1877), který vlastn do Panské sn movny vstoupil znovu 17. íjna 1881 jako virilista – víde ským arcibiskupem byl jmenován 4. srpna 1881 (kardinálem 10. 11. 1884). Po povýšení na metropolitu byl opatem zvolen Leonhard Achleuthner (1826-1905; povolán 18. 1. 1887), po jehož smrti klášter vedl energickou rukou opat Leander Czerny, zvolený 27. dubna 1905. Tento sv tov známý dípterolog (sbírající dvouk ídlý hmyz) se narodil 4. íjna 1859 v n meckém jazykovém ostr vku v Mod ících u Brna. Do Panské sn movny byl povolán až 19. kv tna 1917 a za adil se ke st edové frakci.²⁴² Opaté však nebyvali jmenování automaticky a ihned po svém vybrání do ú adu p edstaveného. Ukazuje se, že jmenování církevních hodnostá neznamenal n jakou *úlitbu* církvi ze strany *zbožného* císa e, ale otevíralo vstup do politiky p edstavitel m, které široké vrstvy obyvatel hlavn n kterýc region stále vnímaly jako svoje (duchovní) autority.

Arcivévodové jako lenové Panské sn movny

Patrn nejvíce právn komplikované a v politické praxi skoro nevyužité bylo postavení arcivévod Habsburského domu. Podle § 2 *ústavního zákona o íšském zastupitelstvu* byli leny první komory skrze sv j p vod princové císa ského domu.²⁴³ Svého „práva“ se (bez souhlasu císa e) nemohli z íct. Zárove jim lenství m lo náležet automaticky díky p vod. Paradoxn však toto jejich právo vytvá ela ústava! Stanoveny byly t i podmínky lenství – na základ *Císa ského rakouského rodinného ádu* z 3. února 1839 – a sice mužské pohlaví, p íslušnost k císa skému domu a zletilost. Týkalo se tedy všech arcivévod – princ císa ova Nejjasn jšího arcidomu, kte í završili dvacátý rok života a nezletilého regenta i p íslušného následníka tr nu, který završil šestnáctý rok života.²⁴⁴

V praxi probíhalo ur ování (politické) zletilosti i povolání do Herrenhausu také paradoxn . Zachovávání práv císa ského domu bylo sv eno ministerstvu zahrani ních v cí a císa ského domu. Ministr tedy podal ministerskému p edsedovi k ú ední v domosti fakt o zletilosti arcivévod, ministrprezident opat il Jeho Výsosti *Nejvyšší zmocn ní (Aller Höchste Ermächtigung)* a po jejím p íjetí Jeho Výsostí nechal ministrprezident vyhotovit

²⁴² LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 185. Czerny, prezentovaný n kdy jako rakouský, jindy jako eský zoolog – pro kterou národní v du je zrovna prezentace výhodná – dobrovoln rezignoval v roce 1929 na místo p edstaveného po 24 letech služby. Zem el 22. listopadu 1944 na fa e v Pettenbachu, kde nalezl azyl po vyhnání mnich z kláštera nacisty v roce 1941.

²⁴³ „Mitglieder des Herrenhauses sind durch Geburt die großjährigen Prinzen des kaiserlichen Hauses.“ Laut § 2 des Grungesetzes über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861, RGBl. Nr. 20.

²⁴⁴ LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 163-165.

obvyklé psaní s pozváním (*Einladungs-Schreiben*) a zároveň vyrozumění prezidenta Panské snmovny.²⁴⁵ Takto se na první schůzi Panské snmovny 29. dubna 1861 dostavilo jedenáct arcivévodů a složilo slib (nebo minimálně nebyli uvedeni na seznamu 25 členů, kteří slavnostní slib nesložili). Slib jim složili arcivévodové Ernst a Ferdinand Max. Nebylo stanoveno, kdo je pozve, patrně tak mohl uinit ministrprezident. Také arcivévodové mohli požádat o „dovolenou“ (*Urlaubsantritt*) v politické funkci.²⁴⁶

Zavedení dualismu přineslo arcivévodům dvojí státní příslušnost a také sounáležitost v uherské Snmovně magnátů. Svou nepřítomnost nemuseli omlouvat, ze schůze se mohli vzdálit. Ostatní od 18. února 1868 byli do Panské snmovny výslovně zavoláni k hlasování pouze dvakrát: za Hohenwartovy vlády 4. dubna 1871 za účelem záchrany rozpočtového provizoria²⁴⁷ a za Taaffeho vlády 28. října 1879 v adresní debatě k prospěchu pravice (návrh autonomistů však byl i tak zamítnut 78:59).²⁴⁸ Arcivévodům císař spíše bránil ve vlastní politické aktivitě a využíval je jako svoji prodlouženou ruku.

Postupem času se členství arcivévodů v Panské snmovně dostávalo do zapomenutí, jejich jména v úředních soupisech členů komory (tzv. *Verzeichnis*) chyběla, začala vycházet až za císaře Karla na zvlášť položeném listu. Asi by to tak zůstalo, kdyby se roku 1880 nepřipomněl arcivévod Friedrich (1856-1936), že by se chtěl zúčastnit rokování v Herrenhausu. Toto vyjádření se prezidentovi Panské snmovny zdálo být proveditelné, a tak si pospíšil za řídit pro to vše potřebné. V průběhu následného, pomalého „rozpomínání“ se (až) 18. prosince 1883 zjistilo, píše hrabě Lanjus, že korunní princ Rudolf (1858-1889) je už také dávno zletilý a má dokonce svoji dvorní družinu (*Hofstaat*). Tím se vše uvedlo v pohyb a „vzpomnělo“ se vlastně na celou novou generaci už dospělých arcivévodů.²⁴⁹

²⁴⁵ Tamtéž, s. 165. Takovým způsobem se nepostupovalo u virilistů a dlejších párů. Výjimkou se stal také arcivévod Leopold Ferdinand Toskánský (1868-1925).

²⁴⁶ Prot. Reichsrat, HH, I. Session (1., 5., 8., 18. Sitzung), s. 2, 27, 57, 147. Přítomnými arcivévodami byli: Ferdinand Max, Karl Ludwig, Albrecht, Karl Ferdinand, Wilhelm, Josef, Leopold, Ernst, Sigmund, Rainer, **Heinrich**. Naopak daleko vzdáleno tehdy bylo 10 zbývajících: císař Ferdinand, arcivévod Franz Karl, tři členové toskánského rodu Leopold, Ferdinand a Karl Salvator, dále arcivévodové Ludwig a Stefan, který upadl v nemilost, a z domu Modena-Este Franz V. a Maximilian. Poté 14. 10. 1863 počil snmovnu svou návštěvou arcivévod Ludwig Viktor, o jehož slibu však nic nevíme. Seznam členů Panské snmovny z let 1871/73 zmíní uje dále tři arcivévodové toskánského domu (Karl Salvator, Ludwig Salvator, Johann Salvator).

²⁴⁷ Stalo se ovšem, že arcivévodové Ernst a Rainer hlasovali s ústavovnou frakcí, kdežto Karl Ludwig a Albrecht s pravici! Jinak však arcivévodové k politickým frakcím nepřistupovali.

²⁴⁸ Národní listy 19, 1879, 257 (28. 10.), s. 1. Od té doby se žádný arcivévod zasedání nezúčastnil, pouze někdy v 80. letech se na galerii objevil arcivévod Wilhelm jako posluchač. Ještě jednou v roce 1894 v uherském Magnatenhausu se arcivévodové pokusili (neúspěšně) nechat padnout konfesijní zákony o civilním sádku, což dolní snmovna vnímala jako vměšování cizinců.

²⁴⁹ LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 168-169. Byli povoláni arcivévodové Eugen, **Franz Ferdinand**, Leopold Salvator, Otto, Karl Stefan, Ferdinand Karl, Leopold Ferdinand, Franz Salvator, Albrecht Salvator, Josef Ferdinand, Josef August, Peter Ferdinand, Heinrich Ferdinand, **Karl Franz Josef** a Karl Albrecht. V poslední parlamentní sezóně (12. 5. 1917) se uskutečnila společná imatrikulace devíti

Imatrikulace a praxe v případě arcivévod

Postupovalo se tak, že prezident Panské snmovny si od příslušného arcivévod vyžádal souhlas, aby ho mohl do matricy jen Panské snmovny „zanést“ jako zletilého a souasn položil dotaz, zda si dotyčný pje pravidelné „slavnostní předávání“ (*Überreichung*) snmovních osnov a tiskopis. Lanjus tuto praktiku snižuje drazem na nezávislé postavení arcivévod jako len na innosti kanceláře Panské snmovny nezávislých. Tyto „státoprávní trapnosti“ se staly i p edm tem diskusí právník.²⁵⁰

Jenže práv prvkem konstitucionalismu je zahrnutí všech práv do ústavního pořádku, jejich potvrzení a popis, jak bude stát, resp. státní úředník postupovat. Proto měla svj význam i role *editel kanceláře Panské snmovny*. Práv jeho úkolem bylo vyadit ty, kte í p íšli o lenství v Herrenhausu d íve, než ono zaniklo úmrtím. Krom arcivévod Ferdinanda Maxe (1832-1867), který se po převzetí mexické císařské koruny v roce 1864 musel vzdát všech práv příslušníka Habsburského domu, a práv korunovaného císaře Karla, který 21. listopadu 1916 zároveň p stal být princem, se jednalo o ti nechvaln proslulé arcivévod, kte í se sami dobrovoln zekli svého vznešeného pvodu a titulu, p ijali obanská jména a zcela p erušili kontakty s Habsburským domem. V roce 1889 se jednalo o Johanna Salvatora (poté Johann Orth; nar. 1852, od roku 1890 nezvestného), roku 1902 o Leopolda Ferdinanda Toskánského (poté Leopold Wölfling; 1868-1935) a 1911 o Ferdinanda Karla (poté Ferdinand Burg; 1868-1915). Musela probhnout tzv. exmatriculace.²⁵¹ Poslední dva byli z dynastie vyloueni kv li uzav ení nerovnorodého s atku. Ze stejného dvodu byl v roce 1868 vylouen arcivévod Heinrich (1828-1891), který se bez císařova v domí oženil se zpva kou Leopoldinou Hofmannovou (1842-1891). Ale po narození dcery Marie Raineriany císař vrátil hrab ti Waidekovi titul arcivévod a dodate n schválil jeho manželství. Heinrich žil totiž spořádan. O politiku se nezajímal.²⁵²

I když se zakotvení lenství v ústav jeví jako protich dné s řádem císařského domu, zdá se mi podstatn jší všimnout si, jak málo arcivévodové využívali své legislativní

císařských princů ve věku 19-24 let, v pořadí od nejstaršího: Franz Carl Salvator, Leo Carl, Hubert Salvator, Wilhelm, Joseph Franz, Maximilian, Rainer Carl, Leopold a Albrecht.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 170-174.

²⁵¹ Srov. ŽUPANI, *Nová šlechta*, s. 109, který však chybně datuje jeho vylouení rokem 1909, a URBAN, *František Josef I.*, s. 245. Mexický císař exmatriculaci nesl prý velmi těžce; v případě císaře Karla byla byrokratická záležitost natolik komplikovaná, že nakonec nebyla provedena nikdy. U arcivévod příslušný prezident Panské snmovny dostal od ministrprezidenta pokyn, aby záležitost vyřídil „dívrem“ a nadále už jméno arcivévod neuváděl. Problém nastal v případě Ferdinanda Karla s interpelací sociálně-demokratických poslanců Šmerala, Nance a Tusara 21. listopadu 1911 v Poslanecké snmovně, která prudce zaútočila na formu a obsah arcivévodova zeknutí, kdežto precedenční postup ze strany prezidenta Herrenhausu hrabte Trauttmansdorffa označila za vzorný, na ež se hrab cítil nucen psaní pedsedy vlády Stürgkha sice neřít, ale skoro doslovně sdílet na záátku schůze Panské snmovny. Steno Proto

²⁵² ŽUPANI, *Nová šlechta*, s. 109.

možnosti. Ani v tšina vlád se nepokoušela jejich hlas využívat, ani „první úředník státu“ – František Josef I. Arcivévodové respektovali císaře, kterého vlastně v Panské snmovně zastupovali. Podle jeho přesvědčení se arcivévodové měli zdržovat aktivní politiky, což bylo posíleno po negativních zkušenostech s leny arcidomu angažujícími se v chabrusu.

Celkem náleželo do Panské snmovny 49 len podle pvodu (41 imatrikulovaných, 7 pouze jmenovaných a jeden, na n hož se zapomnělo. Arcivévoda Ladislaus Philipp (1872-1895) zeměl po úrazu při lovu).

KDO Z NĚCH SE STAL PAIREM? (ZEMSKÉ A NÁRODNÍ POHLEDY)

9) Společenská stratifikace členů Panské sněmovny

Když si položíme jednoduchou otázku, kdo z něch se dostal do Panské sněmovny, zproblematizuje se volba kritérií, podle nichž budeme seznamy pair interpretovat. Historikovi nakonec nezbyvá, než si vybírat. Měl by přitom rozhodnout vzít v úvahu místo narození, věk, profesi, místo působení, sociální pozici, zastávané úřady a funkce, politickou orientaci a v neposlední řadě i projevy národní identity. Přesto se domnívám, že výběr českých zákonodárců na doživotí podle jejich stotožnění s českým národem by bylo poněkud omezené, proto se držím dobového zemského principu (*von Böhmen*).

a) Typologizace pair z něch podle členství

Středíme žeme vymezit počet dědičných členů z něch, když aristokracii náležela panství v různých korunních zemích, ale určitěm míst, v nichž spatřovala hlavní rodové sídlo, lze říci, že v roce 1861 bylo z něch povoláno 54 představitelů 38 rodů.²⁵³ Po et šlechtických rodů, zastoupených dědičně, se samozřejmě v průběhu let proměňoval. V roce 1867 vyměnil rod netolických Vratislavů, v roce 1890 rokytnických Nosticů. něchy se staly nejvíce zastoupenou zemí. V roce 1882 bylo v něchách 58 fideikomisů o celkové rozloze 579 219,41 ha (tedy 11% z celkového území země), což představovalo nejvyšší podíl seneckých velkostatků v Předlitavsku.²⁵⁴ Po volební reformě byly z dědičné povolávání nkteří aristokraté – doživotní členové a tím nově i jejich rody.²⁵⁵

V Panské sněmovně mezi církevními virilisty z něch poítáme ty i pražské arcibiskupy: kardinála Bedřicha Schwarzenberga (1809-1885), dlouholetého pražského metropolitu (1850-1885), dále kardinála Františka de Pauly Schönborna, který byl hlavou české provincie do roku 1899, poté kardinála Lva Skrbenského z Hrást (1863-1938),

²⁵³ LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 156 uvádí tyto rody: Althanové, slatí anšití Auerspergové (knížata), Beaufortové, Buquoyové (hrabata), Clam-Martiničové (hrabata), Claryové (hrabata), Colloredové (knížata), ernínové (hrabata), Czernin-Morzinové (hrabata), Des Fours, Dobržensití, Fürstenbergové (knížata), Harrachové (hrabata), Hohenlohe-Rotenhaus, Chotkové (hrabata), Khevenhüllerové (hrabata), Kinských (knížata i hrabata), Kolowrat-Krakovšití (hrabata), Kotz, Kounicové (hrabata), Lobkoviczové (roudnití i mlnití), Metternichové (knížata), Nosticové-Rieneckové (hrabata z Rokytnice, z Falkenau, z Plané, Rohanové, Sachsen-Coburg-Gotha, princové Schaumburg-Lippe (Náchod), hrabata Šlikové (Kopidlno), Schönborn-Buchheimové (hrabata), Schwarzenbergové (krumlovšití i orlití), Sternbergové (hrabata), Thun-Salmové, Thun-Hohensteinové (hrabata, později knížata), Thurn-Taxisové (knížata), Trauttmansdorff-Weinsbergové (knížata), Waldstein-Wartenbergové (hrabata), Westphalen (hrabata), Windischgrätzové kladrubšití (knížata), Vratislavové. Snad bychom mohli zařadit ještě knížata Schönburg-Hartenstein (červená Lhota)

²⁵⁴ LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 149. Z toho však hlubocko-krumlovským Schwarzenbergům náleželo 218 445,94 ha.

²⁵⁵ V roce 1907 tak byli konvertováni Jindřich hrabě Clam-Martinič (1863-1932), Karel Erwein hrabě Nostic (1850-1911), Leopold svob. pán Sternbach (1846-1918), v roce 1912 František hrabě Colloredo-Mansfeld (1847-1925), Rudolf hrabě Czernin-Morzin (1855-1927) a Jan hrabě Dobrženský (1841-1919).

pražského arcibiskupa v letech 1899-1916, který byl do Panské sn movny povolán 16. ledna 1900 a ještě se v ní znovu objevil jako olomoucký arcibiskup, když byl parlament v roce 1917 znovu svolán, po boku nového pražského arcibiskupa hrab te Paula de Huyna (1868) povolaneého 25. ledna 1917.²⁵⁶

Nevýhodou této typologie, že sice reprezentuje českou aristokracii, ale nezahrnuje šlechtice, kteří byli jmenováni na doživotí.

b) Typologizace párů z řech podle socio-profesních skupin

Výhodou tohoto kritéria je tendence k vytváření sociálních skupin, které jsou tak či taktožné se socio-profesními oblastmi a zásluhami, za něž byli doživotní párové jmenováni. Takto lze uvést skupiny duchovních, vdc, umlc, prezident obchodních a živnostenských komor, úředníků, statkářů, prmyslníků. Poblížíme alespoň i vybrané různé profesní skupiny s řechy-pairy.

Duchovní z řech

Zad církevních hodností byli pravidelně od roku 1881 jmenováni velkop evorové maltézského řádu.²⁵⁷ V roce 1905 byl dokonce povolán knížecí velmistr řádu Galeazzo Maria hrab Thun-Hohenstein (1850-1931), který ministerskému p edsedovi Gautschovi vyjád il dopisem v elé díky. Osobní ud lení hodnosti pára vnímal jako „d kaz trvání Nejvyšší p ízn a milosti, s níž Jeho Velí enstvo rá ilo už po léta oblažovat náš řád.“²⁵⁸ Z dalších řád sídlících v řechách bývali jmenováni generálové rytířského řádu k řízovníků s ervenou hv zdou u sv. Františka v Praze,²⁵⁹ opaté řádu premonstrát v Teplé,²⁶⁰ broumovští benediktini²⁶¹ a cisterciáci z Vyššího Brodu.²⁶² Poslední ti jmenované řády charakterizovalo n mectví, kdežto Marat hlasoval s řechy. V roce 1889 byl do Panské sn movny povolán český teologický badatel a vyšehradský probošt Antonín Lenz (1829-

²⁵⁶ V Panské sn movn už d íve zasedal jeho otec Johann hrab Karl de Huyn (1812-1889). Tento rakouský podmaršálek, po penzionování jmenovaný párem na doživotí 15. 9. 1885, velel kdysi v roce 1849 vojsku v Krom říži p í rozeznání Ústavodárného sn mu. (Dataci povolání arcibiskup za leny Herrenhausu uvádí LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde*, s. 176-177.)

²⁵⁷ Roku 1872 komo í Guido hrab Thun-Hohenstein (1823-1904), roku 1881 Othenio hrab Lichnowski-Werdenberg (1826-1887), kterého však neuvádí STOURZ, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*; v roce 1905 byl povolán velkop evor Bailli Heinrich princ von und zu Liechtenstein (1853-1914), po jeho smrti nástupce Rudolf Fr von Hardegg (1851-1939).

²⁵⁸ „[...] einen Beweis der Fortdauer jener Allerhöchste Huld und Gnade mit der Seine Majestät seit Jahren unseren Orden zu beglücken geruhten.“ HHSStA, Cab. Kanzlei, 1905, kart. 24, Z. 2342, dopis G. M. Thun-Hohensteina 20. 8. 1905 ze zámku Castelfondo; výslovn hovo í o lenství na doživotí jako osobním vyznamenání k dosažené hodnosti velmistra. Párem se mohl stát díky rakouskému ob anství.

²⁵⁹ V roce 1905 byl jmenován zemský prelát Franz Marat (1849-1915), generál a velmistr řádu.

²⁶⁰ V roce 1875 byl jmenován Anton Maximilian Liebsch (1816-1880), roku 1905 dr. Gilbert Johann Helmer (1864-1944).

²⁶¹ V roce 1881 byl jmenován dr. Johann Nepomuk Rotter (1807-1886).

²⁶² V roce 1909 byl jmenován Josef Bruno Pammer (1866-1924), který se opatem stal v roce 1901.

1901).

Od začátku 20. století docházelo k jmenování n kterých biskup dožiovtními pairy. Je zajímavé, že z ech byli jmenováni ti, kte í se hlásili k eské národnosti: v roce 1902 bud jovický biskup Martin íha (1839-1907, zasedal v Klubu pravice) a za války v roce 1917 litom ický biskup Josef Gross (1866-1931, nevstoupil do žádné frakce) a královéhradecký biskup Josef Doubrava (1852-1921).

eští léka i

Specifickou skupinu mezi v dci p edstavovali léka i. Pražská medicína se po Vídni t šila zna nému v hlasu, což demonstrují povolání do Panské sn movny.²⁶³ Po rozd lení Karlo-Ferdinandovy univerzity na n meckou a eskou, se druhá jmenovaná potýkala s nedostatkem odborník . Proto byl roku 1883 z Vídni povolán Jan Horbaczewski (ukrajinsky Ivan Horbachevs'kyj). Mladý lékař si získal renomé, když o rok d íve jako první na sv t provedl syntézu kyseliny mo ové z mo oviny a glykokolu (základní aminokyseliny). B hem svého pražského p sobení (1883-1917) byl ty íkrát zvolen d kanem a v letech 1902-1903 dokonce rektorem. Ve svém oboru se proslavil jako profesor lékařské chemie, je také autorem prvních eských skript o lékařské chemii (1904-1908). Do Panské sn movny byl jmenován 27. 12. 1909.²⁶⁴ Jako š astné se ukázalo sv ení ústavu patologické anatomie mladému Jaroslavu Hlavovi (1855-1924).²⁶⁵ Do horní komory byl jmenován 14. 6. 1907. O jeho navržení velmi usiloval mlado ech V. Škarda.

eští minist i

V tšina ministr byla do Panské sn movny povolána za svou službu a n kdy i kompenzací za nucený odchod. Minist i však na zasedání první komory aktivn vstupovali práv b hem svého lenství v kabinetu. P í obnov parlamentu v roce 1917 byl do Panské sn movny 19. kv tna jmenován exministr obchodu Josef Fo t (1850-1929), následovaný 23. ervna Zdenko Forsterem (1860-1922) a 25. zá í ministrerm ve ejných prací Otakarem svob. pánem Trnkou z Laberonu (1871-1919), p edposledním doživotn povoláným pairem. Jmenováni byli také dva ministr-krajané z Moravy: JUDr. Alois rytí Pražák (1820-1901, jmenován samostatn 4. 8. 1892) a JUDr. Jan Žá ek (1849-1934, jmen. 26. 2. 1912). Naopak leny Panské sn movny se nestali minist i J. Jire ek, J. Kaizl, A. Rezek, B.

²⁶³ Nicmén prvním povoláným eským lékařem se stal proslulý chirurg E. Albert, práv profesor víde ské univerzity.

²⁶⁴ Horbaczewski se také angažoval ve prosp ch založení ukrajinské univerzity ve Lvov a stal se prvním rakouským ministrem lidového zdravotnictví (1918).

²⁶⁵ SVOBODNÝ – HLAVÁ KOVÁ, *D jiny léka ství v eských zemích*, s. 153.

Pacák, K. Prášek, F. Fiedler. Ostatní (A. Randa, A. Bráf, J. Horbaczewski) do Herrenhausu vstoupili dříve než jako ministři. O Karlu Habšburskovi ještě bude řeč.

c) Typologizace párů z českých podle politické a národní příslušnosti

Takto z možného výberu vyloučíme všechny české Němce. Pak Bycho však museli zaadit české z Moravy. Pokud přejdeme k zemskému principu, nalezneme páry Moravany, kteří sice zprvu vedli v zemských záležitostech samostatnou politiku, ale od 90. let 19. století se politické programy obou českých táborů sjednocovaly. Už Taaffe navrhl několik z Moravy: spisovatele Antonína Josefa rytíře Becka (1812-1895, jmen. 15. 9. 1885) otce pozdějšího ministerského předsedy M. W. Becka. Antonínovi i jeho bratřím se podařila skvělá kariéra. Pocházeli z jednoduchých rodinných poměrů z jižní Moravy, jejich otec vlastnil hostinec (*Butsch*). Antonín, jenž se stal poslancem Kroměřížského sněmu, se cítil Němcem a po revoluci osciloval v poloze spíše loajální k vládě, spolupracoval ve Vídni s bratry Jirečkou, Tomkem, Helfertem a působil jako redaktor českého vydání říšského zákonníku, poté byl vydavatelem *Wiener Zeitung* a editorem Dvorní a státní tiskárny ve Vídni. Mezi ministry prý platil za obratného „machra“.²⁶⁶ Jako dalšího připomeneme v dce moravských českých uherskobrodského advokáta Františka Aloise rytíře Šroma (1825-1899), jmenovaného párem v roce 1887. Z těch, kteří spolupracovali s českými obanskými páry, zmíníme rajhradského opata Benedikta Koriana (1840-1912, jmen. 2. 4. 1891) a starobrněnského opata Františka Salesiána Bařinu (1863-1943, jmen. 14. 6. 1907).²⁶⁷

eští párové jako zemská reprezentace

... do komise navrhnouti pány, kteří skutečně zájmy k tomu jednání mají.²⁶⁸

Připravěny byly do české politické reprezentace zahrnuti také eští obanské párové. Řád nového politického orgánu počítal s těmi českými v radě a těmi náhradníky (1. IV, odst. 1e). První valná rada 24. května 1903 pověřila přípravami *organizační odbor*. Jeho předseda Josef Herold vyzval 3. března Karla Mattuše, aby „ráčil poskytnout radu českých členů sněmovny panské, a v poradě provedení voleb, Národní rady české se týkající.“

²⁶⁶ Ke kariéře A. Becka a jeho bratřů Ignáce (1794-1872, probošta v Eisgarnu ve Waldviertelu), dvorního rady Vrchního soudního dvora Josefa a plukovníka Dominika poukazují na novou, nyní nedostupnou knihu Johann Christoph ALLMAYER-BECK, *Vom Gastwirtssohn zum Ministermacher. Anton Beck und seine Brüder*, Wien 2008.

²⁶⁷ Je s podivem, že ani mezi církevními hodnostáři, ani za vědecké zásluhy nebyl povolán objevitel principu genetiky Gregor Johann Mendel (1822-1884), od roku 1868 opat starobrněnských augustiniánů hlásící se k německé národnosti. Vysvětlení nabízí jeho deset let trvající spor s vládou kvůli zvýšené dani z klášterního majetku. Za své objevy v biologii byl doceněn až na začátku 20. století.

²⁶⁸ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence přijatá, dopis B. Schwarzenberga 25. 4. 1910.

Mattuš svolal pařiry k porad ě v ěrvenu ješt ě ve Vídni a poté v ěrvenici v Praze.²⁶⁹ Podle seznamu p řítomných ěrvenové sch ězce víme, že sch ězka Klubu pravice v Panské sn ěmovn ě v ěrvenu 1903 se zů ěstnili K. Mattuš, A. Randa, K. Hab ětínek, W. W. Tomek, T. ěerný, E. Ott, F. Šebor, B. Kor ěian, M. ěřha, Rotter, J. Wohanka, A. Dvo řák a J. Vrchlický.²⁷⁰

ěeská ob ěanská frakce, formující se v Panské sn ěmovn ě, spolupracovala se zástupci ěeské konzervativní šlechty, z jejíž strany se zů ěstnili hrab ě „Ji ř Klam Martinic“²⁷¹, Jan hrab ě Dobřženský, Ferdinand kn ěže Lobkowicz, Ji ř kn ěže Lobkowicz, Jan hrab ě Harrach, Bohuslav hrab ě Kolowrat, Karel kn ěže Schwarzenberg, kardinál arcibiskup pražský a „arcibiskup olomoucký“.

Mattušova pozice mezi ěeskými pařiry se rýsuje jako velmi významná. Obraceli se na n ě j prezidenti Panské sn ěmovny nebo v dci Klubu pravice s tím, aby nejen svolával ěechy-pařiry k naléhavým zasedáním Panské sn ěmovny, ale i p řisobil na n ě. Z ěejm se v této roli „zprost ědkovatele“ za ěal angažovat až po řátkem 20. století²⁷² a není jasné, kdo ěeské ob ěanské pařiry organizoval p ředtím. Tomek se v ěnoval v ědecké práci a ke stáru už ěneum ěl nebo necht ěl integrovat ěeské politiky, Hlávka posv ěcoval ěas akademii v d. A Rieger?

Logicky se takovým zprost ědkovatelem musel stát ěn kdo více aktivní v komisích, a tím byl práv ě Mattuš. V ěúvahu p řipadá ješt ě Randa, Brář ě a mlado ěech Wohanka, jmenovaný ve stejném roce jako Mattuš a pom ěrn ě ěinorodý.²⁷³ Mattuš i Wohanka pozd ěji ovliv ěovaly návrhy ěeských pařir , jak bude dále ješt ě patřno v souvislosti s volební reformou.

Po volební reform ě 1906 se spolupráce ěeských ob ěanských pařir ě a konzervativní šlechty ješt ě zintenzivnila.²⁷⁴ V lednu 1910 se Bed ěich kn ěže Schwarzenberg (1862-1936)

²⁶⁹ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p řijatá, dopis J. Herolda 3. 6. 1903. Staro ěech Tomáš ěerný se dopisem z Nymburka pro nemoc omluvil z druhé sch ězky. Viz LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p řijatá, dopis T. ěerného 1. 7. 1903.

²⁷⁰ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Doklady, Porady ělen ě Panské sn ěmovny.

²⁷¹ Podle podpisu na prezen ění listin ě. Viz tamtéž.

²⁷² Nap ř. Ji ř Kristián kn ěže z Lobkovic vyzývá totiž ješt ě 2. b ězna 1900 pouze jeho osobn ě: *Vašnosti! Zdá se býti žádoucí, by zdejší ěenov ě panské sn ěmovny su ěstnili se v plném po řtu p ři sch ězi na 6. b ězna ur ěné. Dovolují si Vašnost o tom spraviti, žádaje, byste možno-li se řá ěil k této sch ězi dostaviti. S veškerou śctou Lobkovic.* LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p řijatá, dopis J. K. z Lobkovic 2. 3. 1900.

²⁷³ Randa vřak p řisob ěl aktivn ěji v ěřšském soudu a jako ministr krajan v letech 1904-1906 a k Mattušovi zaujímá sp říše submisivní roli. Srov. LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p řijatá, koresp. řístek 1. 8. 1908: „[...] řa ěte mne tedy omluviti; ostatek podrobím se řáhledu Vařemu a usnesení sch ěze.“

²⁷⁴ Jedno ze setkání ěeských pařir svolal Mattuš na 27. kv ětna 1908 do zasedací řín ě Zemské banky za řú ělem podat ěnterpelaci v Panské sn ěmovn ě o rovnoprávnosti. řlo o politickou odpov řna ěnterpelaci ěevice. Na prezen ění listin ě jsou podepsáni: Karel Schwarzenberg, Bed ěich Schwarzenberg, Ferdiand Lobkowicz, Parish??. Clary??. Bohuslav hrab ě z Kolowrat, Karel Mattuš, Tomáš ěerný, Otto Mettal, Antonín ěřivná ě, Frantiřek K ěřížk, Josef Wohanka a jeden doktor ne řiteln ěho jm ěna. Viz tamtéž.

domlouvá s Karlem Mattušem na svolání porady o Helfertov návrhu na ochranu starožitností. Koho pozvat a kdy? Nakonec byl vybrán termín 26. ledna.²⁷⁵ Nakonec když byla záležitost projednávána v Panské snmovn, omlouval kníže Mattušovi p edem svoji neúst – p edsedal valné hromad v Muzeu.²⁷⁶ V praktické legislativní práci v Panské snmovn se stávalo, že nkte í páirové byli až p ezam stanání lenstvím v mnoha komisích na rozdíl od jiných, zahálejších. Bed ich Schwarzenberg žádal Mattuše, aby nemusel do další komise zabývající se Helfertovým návrhem. Vždy se cítí nep íjemn, když musí n kde omlouvat svou nep ítomnost, „ješt bez mé viny provin nou“. Snažil se, aby se místo n ho zapojili další páirové:

Upozor uji na p. p. dr. Metalla a nov povolaného Saiferta, kte í oba správn naše stanovisko by obhájili, pln jeho sdílíce. Snažn tedy prosím Vás, Slovný pane, do komise navrhnouti pány, kte í skute ný as k tomu jednání mají a toliko ve krajním pádu nutnosti mne povolati do komise.²⁷⁷

astá nep ítomnost v tšiny eských ob anských páir mohla být zp sobována vysokým v kem, nemocemi a s nimi spojenými obtížemi cestovat do Vídn; ale pozorujeme i asovou zaneprázdn nost, nebo p ímo nezájem podílet se na legislativní innosti.

²⁷⁵ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p íjatá, dopisy B. Schwarzenberga 9. a 17. 1. 1910. P ípomíná svolat Randu, Otta, Golla, Adámka, Bráfa, Škardu, Zeithammera, pop ípad í Marata a Metalla a samoz ejm odborníky – dr. Pí e a Mourka jako jednatele Musejní spole nosti, které kníže p edsedal.

²⁷⁶ Tamtéž, dopis B. Schwarzenberga 4. 4. 1910.

²⁷⁷ Tamtéž, dopis B. Schwarzenberga 25. 4. 1910. Jednalo se o eského statká e Františka Josefa (1859-1911), jednoho ze t í povolaných páir 20. 4. 1910.

NOVOSTAVOVSKÉ ELITY (POHLED OB ANSKÝCH PAIR)

10) Kariéry ob anských pair**R zné životní sv ty: kariéry a vstup mezi elitu**

Pairové pocházející z r zných profesí – r zných sociálních polí – p edstavují lidi r zných habit , ale zastávají srovnatelné pozice. Do Panské sn movny se dostali podle ur itých kariérních pravidel. Je otázkou, jestli dosahují také analogického výkonu? P ináší s sebou pozice paira také kulturní kapitál? Všichni kandidáti mohou být stejn talentovaní, ale závažn ějším se jeví sociální prost edí, z n hož pair vyšel. Kdo (a co) mu v karié e pomohl? Kolik energie a ásu musel investovat do nových sociálních rolí, do sociálního vzestupu, aby byl úsp šný?

Politiku jako snahu o podíl na *moci* vymezil Max Weber dávno p ed politickými antropology. Ve své p ednášce *Politika jako povolání* objasnil *proces politického vyvlast ování*, podle n hož odlišuje *stavovské svazky* d lby moci mezi pánem a aristokracií od *moderního státu*, v kterém *kníže* za íná p istupovat k *vyvlast ování* samostatných nositel moci tím, že ústavní stát zmonopolizoval *legitimní fyzickou moc*.²⁷⁸

Rychlý kariérní postup Karla Hab tínka

Narodil se v roce 1830 v Praze a byl ovlivn n eským vlasteneckým hnutím. Z revoluce 1848 našel východisko ve studiu a konstruktivní, kvalitní odborné práci, což je vid t na jeho rychlé akademické dráze. V Kristových letech se stal profesorem. Spolupráci s rakouskou vládou vnímal podobn s Josefem Jire kem jako vhodné nasml ování svého životního poslání. Oba *odborníci* byli jmenováni roku 1871 do Hohenwartovy vlády (Hab tínkovi bylo tehdy teprve 41 let). Když Eduard hrab Taaffe nastupoval v roce 1879 se svou vládou, cht l si v Panské sn movn vytvo it vládní oporu. Krom aristokrat a katolického kléru byl 20. zá í 1879 eským ob anským pairem jmenován také Hab tínek.²⁷⁹ Brzy ho následovali další eši – ob ané i duchovní: Josef Helfert, Antonín Randa, b evnovský opat Jan Nepomuk Rotter (1881), Václav Vladivoj Tomek (1885), vyšehradský probošt Antonín Lenz (1889). eská národní identita t chto prvních pair se projevovala formou tzv. *kulturního vlastenectví*, což bylo pro vládu akceptovatelné.²⁸⁰

²⁷⁸ Max WEBER, *Politika jako povolání*, in: Týž, *Metodologie, sociologie a politika*, red. Miloš Havelka, Praha 1998, s. 250-251.

²⁷⁹ URBAN, *eská spole nost*, s. 248, 342. Nicmén Taaffe zapo al s praxí jmenovat nové pairy ze všech t í politických frakcí, což mu bylo nap . eskými liberálními autonomisty vy ítáno.

²⁸⁰ Pojetím *kulturního vlastenectví* se pokouším definovat typ národní identity založený spíše na produkci nebo mecenátu národního um ní, vyzna ující se ur itou nete ností v autonomní, nacionální politice a se siln ější vazbou k zemi nebo historismu než k demonstrativnímu prosazování jednoho jazyka na území.

Taaffe uspokojil české loajální vlastence mj. také jmenováním Hab tinka 19. listopadu 1891 druhým prezidentem *c. k. Nejvyššího soudního dvora*. Podobn se jeho kariéra posunula, když byl jmenován 10. února 1899 p ímo prezidentem. Ale vlastn už své jmenování (v pouhých 49 letech!) do Panské sn movny, kam se v tšina pair dostávala kolem šedesátky, mohl vnímat jako n co výjime ného – následné docen ní své ministerské etapy. Taaffe si byl jist jeho loajalitou k vlád a Hab tinek se snažil vykonávat estný ú ad paira d sledn ; jako právník se v Panské sn movn mohl aktivn politicky realizovat. Vládní strategie zap í inila rychlý vzr st jeho symbolického kapitálu, který jej o to více vedl k aktivnímu ztotožn ní se s rolí paira.

Hab tinek se velmi piln angažoval v r zných komisích Panské sn movny. B hem XI. sesse (v letech 1891-1897) se stal místop edsedou, pozd ji dokonce p edsedou národohospodá ské komise, dále se nechal zvolit do fideikomisální komise, poradní komise k návrhu zákona o prodeji movitých v cí za splátky a lenem stálé komise pro porady navržených reforem civilního práva. V roce 1898 (14. sesse) nalézáme Hab tinka v právnícké a rozpo tové komisi. Ješt v pr b hu XVII. sesse (1901-1907) byl zvolen do právnícké, rozpo tové, národohospodá ské komise a také se stal lenem sirot í pokladny.²⁸¹

Novostavovství

A koli na nás 19. století p sobí dojmem dlouhého, stálého v ku, v jeho pr b hu se paradigmatu politických reprezentací zna n prom ovala. Nepochybn šlo o hledání ur itého kompromisu mezi *aktivní a virtuální reprezentací* (prestiží). Do sv ta šlechtických stav vstupovaly další sociální vrstvy. Bikameralismus tady nabízel oboustrann vst ícné ešení. První komora *starých stav* (*altständisch*) integrovala íší a bd la nad historickou kontinuitou, druhá komora nabyla ob anského rázu.²⁸² B hem let 1879-1918 se však také velmi prom ovala skladba rakouského Herrenhausu. Nové elity z ad státních ú edník a akademických pracovník zde zaujímaly etn jší místa a významn jší hlasy. To však ješt nemuselo znamenat potvrzení í nezlomnost jejich nabyté politické moci!

Tyto skupiny m žeme ozna it jako *novostavovské (neuständisch)*. Cílem jejich politických vizí nebyla zm na stávajících „sv tových ád “. Jako jednotlivci pocházeli z r zných nižších sociálních vrstev a vid li kolem sebe reprezentanty, kterým se pilnou prací „poda ila“ životní kariéra, vzr st symbolického kapitálu, nabytí politické moci.

²⁸¹ Prot. Reichsrat, HH, XI., XIV., XVII. Session, Indexy, seznamy len komisí.

²⁸² Srov. Artur SCHLEGELMILCH, *Politische Partizipation in der europäischen Verfassungstradition des 19. und 20. Jahrhunderts*. Zdroj: http://www2.fb1.uni-siegen.de/history/dgng/kontaktstudientag/2005/kontakt_schlegelmilch.htm (staženo 28. 3. 2008).

Zaujetí nových, vyšších sociálních rolí však nebylo myslitelné bez ur ité loajality ke stávající politické struktu e (ztotožn ní se s ní) a bez aktivního p ístupu k skute nému zaujmutí nových rolí.

Nem li bychom opomenout všímat si toho, že rychlý kariérní vzestup (a probíhal t eba postupn b hem n kolika generací, po celé 19. století) výrazn prom oval p vodní, resp. p írozený habitus druhé spole nosti. Jak mohly tyto vn jší procesy ovliv ovat lidské charaktery? Nestávaly se jejich *životní sv ty* tak trochu pohyblivými pouštními písky?

Pon kud s jinými motivy p ícházelí do panské sn movny reprezentanté národních ob anských elit. Ve svých profesích dosáhli totiž nezávislého a zajišt ného postavení. A stát si byl v dom toho, že takové lidi pot ebuje.

lenové podle sociální reprezentace

Jak jsme vid li, u rakouských vlád se brzy vytvo ilo zvykové právo povolávat do Panské sn movny reprezentanty ur itých státních a církevních ú ad . Tím se z n kterých pair stávali **de facto virilisté** a u n kterých se dovytvá el **d di ný princip**. Gerald Stourzh tím však myslí dožitovn jmenované leny, kte í byli pozd ji „p e azení“ mezi d di né.²⁸³

Oba procesy m žeme p írovnat k nobilitacím. Ten druhý doslovn , pokud se spokojíme s vymezením nobilitace jako získání šlechtického titulu s následným byrokratickým procesem kabinetní kancelá e. Jan Źupani vymezuje deset možností stavovského povýšení v podunajské monarchii. Základní kritéria tzv. *druhé spole nosti* v 19. století v Rakouském císa ství „p edstavovala držba venkovského panství í statku a p edevším životní styl“ a vyšší kultura, jíž se p ípodob ovala *první spole nosti*.²⁸⁴ Nižší vrstvu (ozna ovanou *nobilita*) tvo ily r zné sociální skupiny diferenciované profesn : zem d lší velkopodnikatelé, velkopr myslníci, banké i, vysocí byrokraté, d stojníci, svobodná povolání, intelligence, nižší státní ú edníci.²⁸⁵

²⁸³ STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer*, s. 73. Jednalo se nap . o barona Georga Wassilko (povolán 10. 6. 1904, po zcelení rodinného fideikomisu p e azení 23. 12. 1917 mezi d di né; do hrab cího stavu povýšen 1918). V Panské sn movn navíc už zasedali v letech 1867-1893 jeho otec Alexander a od 18. 4. do 6. 11. 1861 d de ek Jordaki. LANJUS, *Die erbliche Reichratswürde*, s. 132-133.

²⁸⁴ ŹUPANI , *Nová šlechta*, s. 17. Deset variant získání šlechtictví: 1) prost ednictvím ú adu, 2) narozením, 3) adopcí a p enesením titulu, 4) legitimací, 5) s atkem, 6) renobilitací, 7) uznáním zahrani ní šlechty, 8) vydržením, 9) vojenským šlechtictvím na základ systému (*systemmäßiger Adelstand*) a systematizovaným šlechtictvím na základ ud leného ádu (*systematisierter Adelstand*) – t ch bylo nejvíce – a kone n 10) nejznám ji vydáním osobního panovníkova listu (*Allerhöchstes Handschreiben*), ale ast ji nejvyšším rozhodnutím (*Allerhöchste Entschliebung*). Tamtéž, s. 108-143.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 18-19. Vymezení nobility jako „pracující šlechty“ se mi však zdá diskutabilní. „Výkon ur itého povolání“ byl hlavním zdrojem p íjm í jiných sociálních skupin, neelitních í elitních. Dokonce aristokrat n jakým zp sobem pracoval, zastával vedoucí pozice, a kolí m l být na takovém p íjmu viditeln nezávislý. Prestižní postavení zároveň lov ka zavazovalo k tomu, jaké innosti m že d lat a co už by se neslu ovalo s jeho ve ejným obrazem. (Nap . m stské honorace m ly mít služku.) Do životních sv t (*Lebenswelten*) elit pat ily jak výchova k pracovitosti a zodpov dnost, tak koncepce zahálky. V domí

Jejich sociální stratifikaci můžeme srovnat podle majetku, nebo prestiže, pro niž byl v 19. století šlechtický titul jistě dležitý. Smíme však celý koncept „sociologicky“ obrátit položením otázky, co bylo charakteristikou životního stylu tehdejších elit? Co považovaly za dležitě? A už to byl p v od, s tatek, tituly, majetek, kariéra, vzd lání, ocen ní apod., musely být tyto identotvorné prvky – v souladu se společenskou prestiží – prezentovány veřejně (t ebaže někdy zakrývány podle strategie skromnosti). Lov k se tak v dom p dílí na vytvá ení vlastní identity.

Je jen otázkou naší domluvy, podle čeho vymezíme *vznešené* (nobile) lidi 19. století; podle šlechtického práva (s podmínkou p vodu a titulu), nebo podle toho, jak vnímali sami sebe a jak je vnímala společnost? Mým badatelským p edpokladem je za adit mezi elitu osoby, které za svoje p irozené autority pokládal *lid* – tedy ty sociální skupiny společnosti uv domující si určitou sounáležitost („my“) a vymezující se vůči jiným („oni“). V takto nastavené optice můžeme v p eneseném slova smyslu chápat nobilitaci jako „obsazení“ vyššího sociálního statutu; pro pot eby této práce: jako povolání do Panské sn movny.

Z pohledu sociálního statutu lze prvky *virilist* a *di dických pair* sledovat u tzv. *funkcioná* . Nejlépe je to patrné na reprezentantech evangelíků . A byl superintendent A. T. Haase jmenován na doživotí, dostal se do Panské sn movny i jeho syn Theodor a vnuk Wolfgang. Toto výsadní postavení n kterých evangelických rodin, které dávalo nad jí na navrácení poslaneckého mandátu do rodiny, pokud potomek p jde v otcových šlép jích, samoz ejm neplatí u katolických duchovních autorit. Celibát vlastně srovnával jejich sociální pozici s d d nými pairy. Biskup i opat p edával duchovní d dictví svým duchovním ove kám. Všechny arcidieceze, n které duchovní ády (ale i evangelická Vrchní církevní rada a nekatolické církve) tedy byly zastupovány de facto posloupn a pravideln reprezentovaly obce v ících.

Taková *nekon ící reprezentace skrze vlastní autority* by byla jen st ží pozorovatelná u pair povolaných z oblastí dvora, armády, státních ú ad . Jde o velmi široké oblasti sociálního prostoru na to, aby reflektovaly pairy jako své zástupce. Ti sami spíše využívali svého blízkého postavení u císa e k protekcím a lobbování.²⁸⁶ Ovšem podobnou reflexi jako v *obci v ících* mohli vnímat p íslušníci určité profánní instituce. Prestiž univerzity rostla s po tem jejich profesor povolaných do Panské sn movny. Podobné vztahy sounáležitosti bychom našli u akademií v d (Víd e , Krakov, Praha), víde ské medicínské školy, obchodních a živnostenských komor, velkých koncern (povolán byl nap . Emil

vlastního symbolického kapitálu a jeho veřejná prezentace bylo určitou ctností.

²⁸⁶ Podobnou praxi ve v íci dobrozdání dvora, vlády i státních ú ad k nobilita ním návrh m zmi uje ŽUPANI , *Nová šlechta*, s. 145.

Škoda i jeho syn Karel). Do určité míry vnímal pařiry jako své reprezentanty také „národ“ – obec vlastenc .

Pokusili jsme se vykreslit procesy, v nichž různé sociální skupiny mohly vyrovnávat svoje sociální prostředí s aristokracií, dohánět *první společnost*. Ovšem obanské elity svým nezájmem o Panskou snmovnu (do určité míry) a ve stejném odmítáním šlechtictví a záslužných řádů obcházely první i druhou společnost. Moderní společnost tím vlastně šlechtu jakoby překonávala.

Motto: Kdo žije „pro“ politiku, dává „z ní svůj život“ ve vnitřním smyslu. Buď užívá pouze vlastní moc, kterou vykonává, nebo svou vnitřní rovnováhu a sebe v ní sytí v domě, že svému životu dává smysl službou „v cíli“.²⁸⁷

ZÁKONODÁRCEM NA DOŽIVOTÍ? (KONSTRUKCE PAIRA A JEHO OBRAZ)

11) Konceptuální pojetí sociální role paira

Analytický rozbor sociálních rolí

Vztahy a vzájemná politická komunikace mezi jednotlivými státními i politickými orgány vytvářely však mnohem komplikovanější síť na několika dimenzích:

a) aspekt institucionálních vazeb

Nejprve vezmeme v úvahu pouze vztahy mezi předlitavskými institucemi: Panskou sněmovnou a císařem, dvorem, vládou, Poslaneckou sněmovnou, zemskými sněmovnami. Tento aspekt nám může sdělit více o normativním pojetí Panské sněmovny podle ústavy a o představě ideálního typu této parlamentní instituce. Náleží sem i vztahy mezi pairy a poslanci v předlitavských delegacích a vztahy mezi rakouskými a uherskými delegacemi.

b) aspekt politicko-ideologických vazeb

Zde si můžeme povšimnout polarizace politických stran, frakcí, programů a ideologií: například mezi konzervativci a liberály, federalisty a centralisty, německými a Němci apod. Měli bychom zařadit i **sociální aspekt**. Rozdílnou kvalitou a odlišnou komunikací se vyznačovaly vztahy mezi aristokracií, nobilitovanými a obyčasnými lidmi. Politické, resp. sociální skupiny vždy prezentují svůj pohled na danou záležitost. Ten se váže spíše na politickou „ideologii“ zastávanou celou sociální skupinou než na individuální názor poslance i ministra.

c) aspekt individuálních vazeb

Tady se zaměříme na vztahy mezi konkrétními lidmi: členy Panské sněmovny a císařem Františkem Josefem I., následníkem trůnu Františkem Ferdinandem, arcivévodou, ministerskými předsedami, ministry, poslanci; mezi ministerskými předsedami a místodržícími. Tyto sondy umožní sledovat politické chování a názory konkrétního jednotlivce. O projevech jeho politické práce nám cosi cenného sdělí charakter a temperament osobnosti, což lze nejlépe sledovat a interpretovat z komunikace. Domnívám se, že právě tímto předstupem dokážeme eliminovat i vyvážit sociologizující předstupy v historiografii, které občas samy o sobě abstrahují sociální realitu na určitou strukturu, a ztrácejí tak kontakt s konkrétní lidskou osobou.

²⁸⁷ WEBER, *Politika jako povolání*, s. 253.

d) aspekt prom ny asu a genera ních posun

Nelze vnímat parlamentní instituci jen podle její kodifikace v ústav . V pr b hu let 1861-1918 se politická role námi sledované Panské sn movny prom ovala. Její obraz se m nil i v o ích generací, které tudy prošly. Povolání za paira vnímal odlišn rentiér, který byl ocen n za celoživotní práci a službu státu, jinak zase ob an i šlechtic, který se kv li povolání do horní komory musel vzdát možnosti d lat politiku v dolní. Císa ovo p ání mít Panskou sn movnu jako ústavní pojistku se ocitlo u loajální šlechty v nap tí, když na p ání panovníka m la Panská sn movna schválit na konci roku 1906 volební reformu, s níž se nemohla vnit n ztotož ovat. Po r. 1907 ztratila aristokracie i novostavovská elita svoje pozice v Poslanecké sn movn . Horní komora pro n získala o to d ležit jší význam. V pozd jší dob , když už byl císa sta i ký a nem l být politickými problémy zat žován, vnímala aristokracie své poslání intenzivn ji. Záleželo snad už jen na její ochranitelnosti a bd ním nad zájmy íše.

Poslanecká identita a politická struktura

Politickou strukturu chápe Otto Urban jako pojem, který je širší než sféra *vlastní politiky v užším slova smyslu*. Politikum p edstavuje celou oblast *spole enského v domí*: vztahy lidí ke sv tu, ke každodenní realit .²⁸⁸ Ty p ece nemohou být realizovány jinak než díky komunikaci!

Obsahem politiky v užším slova smyslu je *institucionální organizování spole enských vztah* , kdežto *spole enské v domí* zahrnuje všechny snahy o spole enské vztahy, které jakoby v genech podmi ovaly existenci lidské spole nosti v bec. Politika (užší) zastává tedy centrální postavení ve sfé e spole enského v domí, dokonce do sebe absorbuje jeho další sféry, což však neznamená, že by byly p ímo závislé na politice.²⁸⁹ Jde tedy o to vnímat politiku a spole enské v domí ve vzájemných vztazích, ne izolovan !

Nap tím Urbanova integrujícího dualismu se myslím m žeme nechat inspirovat p i výzkumu poslanecké identity a sociálních rolí len Herrenhausu. D jiny instituce Panské sn movny íšské rady i široké spektrum její politické kultury náležejí do politiky v užším slova smyslu. Tato politicka struktura dokáže kategorizovat:

- politické instituce (stát, parlament, klub, strana)
- politické systémy (monarchie, republika)
- realiza ní z ízení moci (panovník, ministr, vláda, p edseda klubu)
- politickou kulturu (d v ru a zájem voli o politiku)

²⁸⁸ Otto URBAN, *Kapitalismus a eská spole nost. K otázkám formování eské spole nosti v 19. století*, 2. vyd., Praha 2003, s. 141.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 142.

- politickou komunikaci (rétorika, veřejné mínění, karikatury)
- politické filozofie (absolutismus, parlamentarismus, konstitucionalismus)
- politické ideologie (konzervatismus, liberalismus, demokratismus, socialismus)

Tímto postupem bychom mohli analyzovat, v jakých historických souvislostech vznikla Panská sněmovna, jaká byla její politická role v rámci parlamentu i všech sfér celkové politiky Rakouského císařství. Je možné zjistit, kteří šlechtici tam drželi místa dříve a kdo naopak byl císařem povolán za „poslance na doživotí“; jak se tito i oni angažovali podle klubů, jakou „politickou práci“ skutečně odvedli.

Podle Urbana by však tomuto výzkumu měla předcházet analýza struktur společenského v domě. Má na mysli sféry politiky, filozofie, etiky, estetiky, náboženství, práva a vrstvy veřejného mínění, cítní a institucionalizovaného v domě (což blíže nevyšvětluje).²⁹⁰

Zkusme proto přemýšlet nad tím, jakou roli zaujímali ve společenském v domě páirové jako specifická sociální skupina i jako jednotlivci. Jejich *společenské v domě* bylo v okamžiku povolání do Herrenhausu *institucionalizováno*. Nemohlo jmenování ovlivnit identitu nového poslance, který se už nemusel starat o svou kandidaturu ve volbách? Do jaké míry promínilo také jeho lidskou identitu? Jeho si na své kariéře vážil? Jaké popularity se těšil? Byl svou národní společností vnímán jako reprezentant v horní komoře parlamentu? Co mohl u páira vyvolat pocit zodpovědnosti? Císař mu svedl dříve, že bude pracovat pro blaho státu a dohlížet na bouřlivé a obstruující politiky dolní sněmovny. Mohl své úřad „perekonfigurovat“ také národní identitu páira?

Sociální role páira

Postavme si za cíl zkoumání hypotézy, že jmenováním za doživotního člena Panské sněmovny zaujal páir novou sociální roli. Její specifická povaha spočívá v určení napětí mezi politikou v úzkém a širším slova smyslu.²⁹¹

Z pohledu tvrdé ústavy byla funkce páira chápána jako prestižní i politická. „Zákonnodárci na doživotí“ pocházeli z obanských vrstev, často ale i z aristokracie nebo nové šlechty. Zde záleželo na tom, kdo byl císařem navržen, jak se zasloužil o stát. Pozornost byla věnována vyrovnanému zastoupení národností i profesních tříd. Jednalo se o umělce, univerzitní profesory, vědce, advokáty, podnikatele, velkostatkáře a v neposlední

²⁹⁰ Tamtéž, s. 142.

²⁹¹ *Sociální roli* lze chápat jako oteklávaný způsob chování. Obecně se rozlišují tři základní typy jedince k sociální roli. Na příkladu panské sněmovny: páir ztotožněný se svou rolí (identifikace), páir zastávající roli navenek, ale vnitřně neztotožněný (distanc) a páir odmítající roli.

ad o zasloužilé státní úředníky, bývalé ministry, velvyslance apod. Doživotní mandát
lena Panské snmovny měl prestižní i politickou funkci a více zdraziloval individuální
zásluhu obana (při srovnání s dříveními šlechtici). Nároky v oblastech vzdělání,
charakteru, morálky, poctivosti, hmotného zajištění, loajality císaři a ochoty sloužit říši
dávaly obanským kandidátům spíše výzvu vyrovnávat se šlechtickým. Navíc se navzájem
setkávali a spolupracovali v politických frakcích. Pro jmenované poslance i „horké
kandidáty“ to znamenalo výzvu k odpovídajícímu životnímu stylu.

Z druhé strany *zákonodárci na doživotí* stylizovali sebe sama jako nejvyšší
reprezentanty (obanského) národa. Konstrukce takové identity zmírňovala význam
individuálních zásluh jedné osoby, naopak posilovala chápání vlastní životní kariéry jako
nadosobní funkce. Touto sociální rolí se z vlastního vzdělání, profese, kariérních postupů,
zastávaných postojů, úřadů, získaných ocenění a vlastní politické činnosti (v širším i užším
slova smyslu) rodila identita *služebníka národa*. „Vidina“ sociální role mohla legitimizovat
dosažená ocenění, vlastní touhu kariérního vzestupu i orientaci na výkon. Ze *zákonodárce
na doživotí* se stával reprezentant národa. Po jeho úmrtí byl do uvolněného křesla hledán
nejvhodnější nástupce, samozřejmě té samé národnosti. Touto praktikou se obanští
poslanci ještě více přibližovali šlechtické reprezentaci.

12) Identifikace se sociální rolí paira**lenství v Panské sn movn jako symbolický kapitál**

Symbolickým hrdinou se pro eskou spole nost stal Josef Hlávka. Se sociálními rolemi se pln identifikoval, a koli jako pair pro své stá í, povinnosti a zájmy v akademii v d nemohl pravideln jezdit na zasedání Panské sn movny ve Vídni. Tuto svou roli stejn jako funkci prezidenta eské akademie realizoval v rovin symbolického prostoru.²⁹²

Hlávka ud lal rychlou kariéru podnikatele, zbohatl jako stavitel a stal se mecenášem. Byl nadšený zakládáním nových institucí, podporováním studia a tvorby nových um leckých d l. Josef Hlávka, jmenovaný 2. dubna 1891 dožitovním lenem Panské sn movny íšské rady, se už mohl cítit na vrcholu svého života. Sehrál d ležitou úlohu p i slavnostním otev ení eské Akademie císa e Františka Josefa pro v dy, slovesnost a um ní dne 18. kv tna 1891 v Praze a splnil se mu další sen – být zvolen prezidentem celé akademie.

Své v ci i záležitosti akademie, které spíše chápal jako své vlastní, asto vy izoval koresponden n z lužanského zámku. Zajímavé je v etných dopisech sledovat stylizaci Hlávky. Každý z pisatel dopis si vytvá el sv j *obraz* adresáta, což mohlo být podmín no také tím, že z odlišných sociálních pozic r zní lidé znali Hlávku, jeho zp soby komunikace, reakce v ur itých situacích apod. Lze tedy p edpokládat, že se obrazy zna n lišily. M žeme také zvážít, že sv j subjektivní obraz Hlávky si narátor ponechával pro sebe, ší il ho jen v uzav eném okolí a zároveň vytvá el druhý obraz, o n mž byl p esv d en, že je vhodný, zdvo ilý pro známou osobnost.

Alois Jirásek se patr n snažil vystihnout všechny z jeho pohledu nejd ležit jší tituly na obálce dopisu 3. srpna 1903: „Slovutný pán/ pan Dor Josef Hlávka/ president eské akademie, vrchní stavební rada, len panské sn movny atd./ v Lužanech u P eštíc.“ Jirásek p íležitostn zasílal Hlávkoví gratulace p i nejrz n jších událostech, v tšinou s omluvou, že nem že gratulovat osobn : 3. 4. 1891 práv i ke jmenování dožitovním lenem panské sn movny.²⁹³

Stylizace Lužan jako ideálního, krásného a oblíbeného místa by mohla být ozna ena za nep ímou stylizaci vlastností a charakteristik majitele panství. V písemné komunikaci je tak p edstaven strategický postup, jímž pisatel ukazuje, že si velmi váží toho, jaké prost edí adresát (majitel panství) na svém sídle dokázal vytvo it. V Hlávkov korespondenci je patrné, že identifikoval sv j domácí prostor (zámek) s nabytým symbolickým prostorem (lenství v panské sn movn , prezidentování akademii v d).

²⁹² Srov. Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha 1998.

²⁹³ LA PNP, f. Hlávka Josef, Korespondence p íjatá – dopisy A. Jiráska 3. 4. 1891, 3. 8. 1903.

Sociální role p isuzované Josefu Hlávkoví

Do ur ité míry tomu legitimizujícímu „p isuzování“ rolí Hlávka sám napomáhal. Jak sám chápal svou sociální roli a jakým zp sobem ji strategicky vytvá el? Jaký obraz o Hlávkoví vytvá eli lidé v cizí korespondenci (s jinými adresáty) a jaký v p ímém kontaktu s Hlávkou? V korespondenci mu je asto p isuzována role finan ního sponzora (ur itého záložníka) vlasteneckých podnik . V dalších rolích p edstavuje korespondence Hlávku jako dobrodince, zachránce eského um ní a v dy, podporovatele eských student , kritika um ní, šéfa, paira a prezidenta (i ve smyslu nejvyšší autority – *jeho rozhodnutí respektuje každý*).

Institucionalizace osobnosti Josefa Hlávky

Tímto mám na mysli jev v komunikaci, p í n mž je lidský subjekt zam n n s obrazem instituce. Na Hlávku se lidé obraceli nejen jako na mecenáše, ale doufali také v jeho funkce, tituly a lenství v mnohých správních radách.²⁹⁴

Tendenci k institucionalizaci osobnosti nazna uje i Mattuš, když zasv cuje adresáta do problematického postavení redakce n mecky psaného eského listu Politika, jehož z izovatel (Spole enstvo Politiky) hodlal ztrátový list ukon it. Mattuš, Bráf a prof. B. Rieger spolu s redaktory se však ohradili „[...] v *interesu národním, k obhájení našich nárok a k odrážení útok máme zapot ebí listu n mecky psaného, který by nás reprezentoval p ed cizinou a naše politické, nemén pak i kulturní sm ry správn objas oval [...]*“ a hledali morální a finan ní podporu: „*Což o morální podporu! K té by se p ihlásilo t eba na sta lidí.*“ Až po d kladném poinformování o ešení celého problému se narátor obrací k prosb , „*abyste aspo n úm se ú astnil; nijak nep jde neskromnost tak daleko, aby se cht lo využití [sic!] Vaší laskavosti v spravedlivém uznání, že tolik iníte na jiných stranách, kolik ne iní ani velká obec, ani zem ba ani stát.*“²⁹⁵

Institucionalizace je zde strategicky využita jako polichocení adresátovi i zdvo ilá forma persváze. Na druhou stranu tato komunikace vlastn nebyla úsp šná. Hlávka zásadn nepodporoval politické noviny.

²⁹⁴ Srov. Tomáš W. PAVLÍ EK, *Korespondence jako pramen: Komunika ní strategie a (sebe)stylizace pisatel dopis (Rozbor korespondence Josefu Hlávkoví)*, in: Historie 2006. Sborník prací z 12. celostátní studentské v decké konference, ed. Petr Popelka, Ostrava 2007, s. 122-141.

²⁹⁵ LA PNP, f. Hlávka Josef, Korespondence p íjatá, dopis K. Mattuše 22. 9. 1907. Mattuš navrhnul z ízení spole enstva 100 podílník po 500 korunách, s ru ením omezeným.

13) Distanco od sociální role paira

Povolání Tomka do Panské sn movny

Tomkova politická innost m la své vrcholy v roce 1848 a na po átku 50., 60. a 80. let 19. století, b hem níž historik rostl v *individualizovan jší* osobnost. D vodem pro jeho povolání za paira mohlo být postavení prost edníka mezi vládou a jednotlivými eskými politickými sm ry.²⁹⁶

Historik Wácslaw Wladiwoj Tomek z ejm už za svého života musel na své sou asníky p sobit pon kud nezvykle. Neoblomn lp l na psaní *au* místo *ou*. Už celá reforma pravopisu v r. 1842 ho neuspokojila. Pro nahradit dvojité *w* jednoduchým *v*, když celá anglosaská literatura a ze slovanských jazyk polština používají *w*? Tomk v postoj se zakonzervoval podobn jako jiné jeho politické a vlastenecké názory. Po n kolika letech si tuto lib stku mohl dob e užívat jako ct ný eský vlastenecký spisovatel. František ivná mu dokonce vydal pam tí vysázené podle Tomkova pojetí eské ortografie.²⁹⁷

tená jeho pam tí má pocit, že Tomek ned lá nic mén než u itelskou a v deckou práci, cestuje a sv domit plní své vlastenecké úkoly: innost ve spolcích, návšt vy vlastenc , zmínky o tom, jak pokro il v psaní knih. To samo by nebylo zarážející, pokud by se jednalo o edici deníkových zápisk , které si sám vybral pro motivaci. Tomek však na jejich základ psal pam tí; jist v up ímné ví e ve fakticistn pravdivé vylí ení své „životní historie“, ale také s v domím, že se pam tí vydají, že on bude ten. I ve vztahu k zpracované látce vnímám, jak jeho psaní ovlivnila stylizace. Pokládal za správné podat obraz vlasteneckého u ence, který je pilný, pracovitý, skromný a pravdivý. Tím se však jeho pam tí posunuly spíše k form výkaz práce. Musí p ece podat také zprávu o prokazovaných poctách, kterými ho vlastenci „p ekvapovali“. Vždy o prázdninách totiž p ijel do n jakého m sta a už na nádraží ho vítala deputace. P ítom nám zaznívá, že Tomkovi musely takové projevy úcty d lat dob e. Je otázkou, jestli se za kontakty s regionálními vlastenci, jimž se v noval pravideln , neprofiloval také pocit sebeuspokojení, pocit, v n mž je pražský profesor a spisovatel rád obdivován lidmi z regionu. P ítom navenek se takové kontakty mohly jevit jako záslužné. Vst ícný úklon eské elity ke svému lidu...

Tomek p ed nás staví obraz ponížené skromnosti, ale málokdy reflektuje d ív jší události ve smyslu um t p ehodnotit svoje tehdejší chování a postoje. Tak nap íklad se v r.

²⁹⁶ Miloš EZNÍK, V. V. *Tomek v eské politice (1848-1863)*, diplomová práce FF UK, Praha 1994, s. 135. Autor se však nezabývá povoláním Tomka do Panské sn movny a jeho inností tam.

²⁹⁷ Wácslaw Wladiwoj TOMEK, *Pam tí z mého života*, 2 díly, Praha 1904, 1905. K vydání pam tí „p emluvil“ Tomka sbor Matice eské; vyšly v *Novo eské bibliothéce* vydávané *Museem Království eského* (. 37, 38).

1885 „uvolil“ p íjmout zvolení rektorem Karlo-Ferdinandovy univerzity. erstv zvolený Jan Kví ala totiž post nep íjal, jak se Tom k „matn “ rozpomíná:

[...] Kwí ala, který však zvolení nep íjal, nepamatuji se, z jakých pohnútek, ale tuším z ohled na mne. P íšlo tedy k wolb op tné dne 1. erwence a proti mému p ání dostalo se mn zvolení jednohlasného, jehož jsem následkem mnohých p ímluw horliwých a up ímných neodmítl.²⁹⁸

Sám aktér tak vytvá í vlastní interpretaci faktické události. Na vztazích mezi vlastenci poodhaluje praxi tzv. komunika ní zavázanosti v 19. století: odmítnuté ocen ní lze p íjmout až po p emlouvání p átel. Jednotlivec je závislý na národním kolektivu, který se zp tn , kruhem zavazuje jednotlivci.

Povolání do Panské sn movny zastihlo Tomka nic netušíc na letních prázdninách. Vracel se práw z Pardubic do Police z návšt vy u Jana Gebauera. Na nádraží vid l, že mu naproti nejde jen švagr se švagrovou,

[...] nýbrž také sudí Šatawa, notá Kw ch a kontrolor Žofka s paními, též paní Hofmanová z B ezové s dcerau Herminkau, a wítali m s blahop áním, že jsem jmenowán lenem panské sn movny. O tom mn nebylo tu chvíli nic známo, ale byl došel do Police telegram od ministra Taaffe, kterým mi o tom saukromí dáwal zpráwu.²⁹⁹

To se stalo 19. zá í 1885. Dopisem Tomek ministerskému p edsedovi 21. zá í pod koval, p í emž ten samý den obdržel poštou také císa ský dekret o jmenování. Pak klidn pokračuje v lí ení prázdninového po así a procházek. Do Prahy se vrátil 3. íjna. U p íležitosti jmenin císa e Františka Josefa se druhého dne v ned li ú astnil „služeb božích za p í inau tau konaných w kostele sw. Wíta na hrad Pražském“.³⁰⁰ Nezapomene p edeslat, že mše se zú astnil „jakožto rektor university“, aby snad nedošlo k zám n s rolí paira. Teprve až když sv domit splní akademickou (a národní) roli – p evzetí agendy rektora a dohled nad univerzitní pokladnou – vydá se do Vídn :

Hned potom nastala mi cesta do Wídn ku in ní poklony císa i pánu s pod kowáním za powolání do panské sn mowny. Zprawen od Jire ka tehdáž co poslance we Wídni meškajícího, že audience byly ustanoweny na den 12. íjna, ohlásil jsem se oby ejnau cestau, totiž dopisem k direktorowi kabinetní kancelá e, Adolfowi Braunowi, a w ned li dne 11. íjna jel jsem do Wídn po železnici zárowe s Emlerem a stawitelem Mokrem, kte í práw také m li we Wídni co initi. Hned w pond lí dne 12. íjna byl jsem k slyšení p ípušt n.³⁰¹

Povšimn me si, jak Tomek zd raz uje, že jednal s klidnou hlavou, nevyhledával konexe,

²⁹⁸ TOMEK, *Pam ti*, 2. díl, s. 455.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 458.

³⁰⁰ Císa ské jmeniny bývaly slaveny 4. íjna (svátek Františka z Assisi) ve všech chrámech bohoslužbami, kterých se ú astnili státní hodnostá i a generalita. Srov. Národní listy 19, 1879, 238 (3. 10.), s. 1.

³⁰¹ TOMEK, *Pam ti*, 2. díl, s. 459.

ohlásil se obyčejnou cestou, ubytoval se jako vždy v hostinci U Zlaté kachny, sešel se s nkolika lidmi a zdržel se do 15. října, kdy se konalo třetí sezení desáté sezóny Panské snmovny. Do té doby se stihl představit ministru vyučování Conradovi a dojít „rowněž k ministru presidentovi Taaffovi, s nímž jsem měl velmi příjemnou rozpravu.“³⁰² Spolu s Jirekem se „w kafír zum Reichsrathe“ také sešli 14. října s eskými poslanci Mattušem, Slavíkem a Riegre. Pak se šel podívat do panské lože na galerii na zasedání dolní snmovny a nahlédl také do kanceláře Panské snmovny, aby promluvil s jejím tajemníkem, dvorním radou Jaunerem. Na druhý poprvé zasedal mezi „pány“:

We twrtek dne 15. října bylo sezení panské snmowny, jehož jsem se ponejprvu úastnil, p ihlásiw se ke klubbu Schwarzenberskému wedlé jiných len eských a konservativních. Jednalo se o adrese k císaři w odpowědi na trnání e , a e nili z konservativní strany zwlášť hrab Richard Belcredi a hrab Lew Thun, zastáwající se zwlášť práw národnosti eské proti p echwat m N mc .³⁰³

Tomek se zúastnil sezení ještě druhý den, kdy probíhaly volby do delegací a rozpočtového výboru. V pamětech Tomek zídka líčí svoje pocity. Z výše citované úasti nelze říct, že se mu v Panské snmovně nelíbilo a že by s projevy obou šlechtic nesouhlasil. Znovu se vrací do Prahy a líčí, jak začal přednášet a angažovat se ve spolcích, jak byl oficiálně slavnostně instalován za rektora (11. 11.) a jak se jako rektor úastnil od 25. 11. zasedání zemského snmu. Zdá se mi, že kumulace funkcí a rolí mu spíše vyhovovala, mohl porovnávat aktuální politickou situaci na snmu i v říšské radě: „Bylo w dob až do wánoc jedenáct sezení, a jak w říšské radě tak na snm stály národní strany eská a německá w p i proti sob [...]“³⁰⁴ Jinak ale Tomek nedává najevo, že by ho nová role pairažmnila. Nabízí se spíše otázka, jestli se ztotožoval s její poslanceckou identitou.

Konexe zodpovědného úadníka

Ve svých pamětech poznamenává ještě , jak na zasedání Panské snmovny 22. dubna 1887 Taaffe vystupoval proti návrhu A. Schmerlinga.³⁰⁵ Schmerlingovi a levici šlo o popení výnosu ministerstva spravedlnosti k Vrchnímu zemskému soudu v Praze (23. 9. 1886), podle nhož měl soud za povinnost jednat v obou zemských jazycích.

Když už se Tomek dostal do Vídně, podíval se na galerii Poslanecké snmovny, navštívil alespoň některé úedníky na ministerstvu vyučování, s koncipistou Kanrou

³⁰² Tamtéž, s. 460. Lze jen spekulovat zde *au* v posledním slově „vypadlo“ saze i, nebo samotnému spisovateli.

³⁰³ Tamtéž, s. 460. Jednoduché *v* použité ve slově konservativní lze asi vykládat tak, že pravidlo Tomkova *w* se nevztahuje na slova cizího pvodu. V tom však více spatujeme dvoukolejnost takového pojetí ortografie.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 461.

³⁰⁵ Prot. Reichsrat, HH, X. Session (30. Sitz. – 22. 4. 1887).

podnikl výlet a navštívil ještě poslance Riegra a Rybíku. Návrh však byl v komisi rychle projednán. Už 30. dubna došel Tomkovi do Prahy telegram hraběte Falkenhayna s výzvou dostavit na 7. května na zasedání. Všimněme si, že Tomek pojímal svou roli s úřednickou odpovědností:

Následkem toho jsem dne 5. května již zase odejel do Vídně, kdež dne 6. května účastnil jsem se schůzky ze Schwarzenberského klubu a dne 7. května sezení panské sněmovny, ve kterém komissí zřízená k uvažování návrhu Schmerlingova uinila svou zprávu o něm. Rokování trvalo od 11 hodin polednem do půl páté a dále v sezení večerním od půl osmé do hodiny desáté. Byl pak návrh Schmerling v zamítnut 72 hlasy proti 47.³⁰⁶

O rok později jel 10. května znovu do Panské sněmovny. Dozvídáme se, že ve Vídni zároveň probíral některé otázky s Riegre, Mattušem a jinými. Svůj kulturní kapitál přinesl Panské sněmovny využil v ústí na slavnostním odhalení pomníku Marie Terezie v neděli 13. května. Následujícího dne vyrazil s dalšími dvěma páry – Helfertem a Habstínkem – na procházku do Schönbrunnu.³⁰⁷

Velké a etné gratulace zahrnuly Tomka kolem 31. května 1888 k oslavě jeho sedmdesátých narozenin. V pamětech podává výčet osob a deputací institucí, které mu blahopřály. Šlo jak o žáky, kolegy, české spolky, tak i o české šlechtice. Tomek dosáhl vrcholu své kariéry, odcházel do zaslouženého důchodu:

Následkem dosažení sedmdesátého roku života nastávalo mne dle zákona ukončení innosti mé profesorské a nastoupení do výslužby. S ohledem na to dostalo se mi vyznamenání udělením komthurského kříže řádu císaře Františka Josefa. Dříve ještě než mne došel císařský dekret na to, dal mi zprávu o tom Hermenegild Jirek dopisem z Vídně dne 24. června toho roku, a následovala hned za následujícími dny opět celá řada blahopřání k tomu písemných i ústních ze všech stran blízkých i vzdálených[...]³⁰⁸

Po léte plném gratulací a oslav jel Tomek 27. října do Vídně osobně císaři podkovat za vyznamenání. Samozřejmě se také potkal a debatoval s mnoha českými poslanci.

Tomkovi se zamlouvaly příležitosti k reprezentaci a osobním kontaktům se známými kolegy a oblíbenými přáteli. Mezi nimi patřili také párové Habstínek, Helfert a opat Jan Nepomuk Rotter z Broumova.

³⁰⁶ TOMEK, *Paměti*, 2. díl, s. 474. Na této schůzce promluvil i Antonín rytíř Randa. Srov. Prot. Reichsrat, HH, X. Session, (34. Sitzung – 7. 5. 1887).

³⁰⁷ TOMEK, *Paměti*, 2. díl, s. 480-481.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 482.

14) Odmítnutí sociální role paira**Odstranění povýšením? (osud Františka Palackého)**

František Palacký sice nenáleží do námi sledovaného období let 1879-1918, ale zde si zasluhuje pozornost jako první český v Panské snmovně v roce 1863 a až do své smrti roku 1876 vlastně také jediný obanský pair českého národa.

S obnovou ústavního systému vysvitla *otci českého národa* nad je na návrat do parlamentní politiky. Český zemský snímek ho sice 18. dubna 1861 do říšské rady zvolil, ale týž den byl císařem jmenován – jako jediný český – do Panské snmovny. Navrhl ho paradoxně policejní editel (de facto ministr) Mecséry, dřívejší místodržitel v českých (1849-1860), přímo s odvoláním úelem odstranit Palackého z Poslanecké snmovny.³⁰⁹

lenové pražské české rady, historik Antonín Gindely a další česko-rakouští konzervativci mu blahopřáli, vnímali jmenování jako životní ocenění Palackého. Ten se ale synu Janovi v dopise 22. dubna svěřil: „Bylo mi, jako by mne potkalo nešťastí, [...] ale vída, že se mým vyznamenáním chtějí děti poněkud est národu i stavu u enému, neprotestoval jsem proti tomuto nemilému povýšení.“³¹⁰ Palacký tedy do Vídně jel na zahajovací zasedání horní komory (29. 4.) a měl možnost setkat se s mnohými „vlivnými“ pairy i politickými kolegy z kromě říšského snímku – „osmařičátníky“ (např. s hrabětem Josefem Matyášem Thun-Hohensteinem, v nichž bhem revoluce češi vkládali nad je).

Palackého odmítnutí role paira

Františka Palackého netížilo jen stigma, že a nekatolík musel se před zahájením první schůzky Panské snmovny zastat mše ve Stephansdomu; bouřlivé a zajímavější diskuse v poslanecké snmovně mohl sledovat už jen z galerie jako návštěvník. Snad se alespoň v srdci potěšil, když slyšel výborně znít svého zetě Riegra.³¹¹

Pokoušel se ještě promluvit v Panské snmovně proti centralistickému návrhu adresy císaři, ale zůstal osamocen. Jinak pronesl pouze čtyři projevy, v nichž zdůraznil své představy o mnohonárodnostní říši. Dne 4. června 1861 se postavil za liberální návrh poznání diet poslancům i členům Panské snmovny. Každý prý má nárok na odměnu za

³⁰⁹ „Dafür brachte der Polizeiminister Palacký, den aus dem Abgeordnetenhaus wegzubringen vielleicht angezeigt erschiene, und Minister Ritter v. Lasser Grillparzer in Antrag, welche beide auch einstimmig angenommen wurden.“ *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. Abteilung V. Band I*, s. 281. Oznámení ministra Schmerlinga Palackému viz LA PNP, f. Palacký František, dopis A. Schmerlinga F. Palackému 20. 4. 1861 (cit. podle Jiří KOŘALKA, *František Palacký (1798-1876). Životopis*, Praha 1998, s. 420). Rakouský úředník a politik Karl von Mecséry de Tsoor byl ministrem – policejním editel v Vídně v letech 1860-1865, do Panské snmovny jmenován 4. 10. 1863.

³¹⁰ Tamtéž, s. 420.

³¹¹ Tamtéž, s. 420-421.

službu státu. Na zasedání 21. června podpořil právo poslance vyjádřit svobodně svůj názor, 27. července se vyslovil pro vyvážený vztah s Uhrami a 28. září se přihlásil naposledy, s historickým výkladem o lenních a poddanských vztazích.³¹²

Jak píše Jiří Kořalka, Palacký spíše litoval času, který by jinak vnoval odborné práci. Když však vyjel 14. května na „dovolenou“ do jižních částech, byl vlastenci všude vítán (v českých Budějovicích, Hluboké nad Vltavou a Třeboni) a zván na obědy (k Janu Adolfovi knížeti Schwarzenbergovi). Také v Jindřichově Hradci ho vítali jak mšeňané, tak Evžen hrabě Sternín, jenž ho ubytoval na zámku, kam mu nechal donášet archivní materiály, které pomáhal popisovat hraběcí archivář. Česká společnost vnímala Palackého jmenování párem s radostnou vděčností, zatímco on sám se této sociální roli zcela nechtěl. Mohl ji vůbec vnímat jako posílení symbolického kapitálu?

Dne 26. května se vrátil v Sternínově doprovodu do Vídně, kde kromě zasedání *české akademie věd* umožnil mnohým Slovákům setkání a politické rozhovory. Legislativa v Panské sněmovně už nezajímala. O předstávkách studoval v *dvorské knihovně*. Během léta 1861 požádal dokonce o pětidenní badatelské volno. Po návratu 24. srpna se ohlásil prezídiu. Svou účast na zasedání už stídal se studiem v archivu a rád ji chodil poslouchat na galerii poslanecké sněmovny.³¹³

František Palacký pochopil svou roli pára jako nechtěnou politickou kapitulaci. Požádal 30. září prezidenta Karla knížete Auersperga o dovolenou na neurčitou dobu s odvodněním, že nemůže zanedbávat svou vědeckou práci a povinnosti českého historiografa. Žádost umocnil poukazem na fakt, že jde o jeho jediný zdroj obživy. Samozřejmě svou roli hrál i v pokračování dokončeného rozepsaného dějepisného díla.³¹⁴ Za jeho rozhodnutím můžeme spatřit spíše hluboké zklamání, že byl z aktivní politik odejit. Žádost prezidentovi Panské sněmovny stylizoval s dodatkem o ochotě přijet na zasedání, jakmile to bude potřeba. To zní více jako zdvořilá fráze než představa solidární služby státu. Panská sněmovna jeho žádosti vyhověla. Domnívám se však, že důvodem pro schválení Palackého nebyla obava z jeho činnosti v dolní komoře i osobní msta, ale snaha najít nějakého vyzrálého reprezentanta české politické elity. Palacký byl v 60. letech tím nejvhodnějším.

³¹² Viz Prot. Reichsrat, HH, I. Session, s. 48-49, 78-80, 163-165, 264-266.

³¹³ Tamtéž, s. 422-423.

³¹⁴ Tamtéž, s. 424.

POLITIZACE PANSKÉ SN MOVNY (JINÝ ÚHEL POHLEDU?)

15) Volební reforma 1906/1907 – nervum politicum

Aber Sie müssen mir versprechen, so zu arbeiten, daß Sie einen Erfolg erzielen.
(Císa p i jmenování ministrprezidenta M. W. Becka)³¹⁵

Sté výro í od zavedení všeobecného a rovného volebního práva v P edlitavsku ministerským p edsedou Beckem vyvolává nejzn jší ahistorické idealizace pojmu „demokratické volební právo“.³¹⁶ Mohli bychom se toho vyvarovat, pokud by bylo možné konstruovat volební právo jiným p ístupem: jako prost edek politické komunikace mezi stranami, institucemi, státem, politiky a volí í? Volební právo na p elomu 19. a 20. století je pot eba chápat v historickém kontextu, jako prom nlivou kategorii, tedy funkci; demokratickou ve smyslu prom n podle pot eb dané spole nosti a kvalitativní tím, že byla vládou „sv ována“ volí m podle v ku, zp sobilosti k politickým práv m, daní, majetku a vzd lání, ímž na n kladla ur ité motiva ní nároky.

Volání po volební reform

Kuriový volební systém, zavedený Schmerlingem, vedl politické elity k r zným strategiím, jak si zajistit majetek a funkce odpovídající jednotlivým volebním kuriím. To možná p inášelo zajímavý dopad na ekonomiku šlechtického velkostatku, ale komplikovalo innost parlamentu, který ješt více ztrácel d v ru jednotlivých volí . Problém se však neomezoval pouze na velkostatká skou kurii. Byly hledány r zné modely, které se snažily porazit poslanecké obstrukce a p irozen také usilovaly o v tší podíl na moci.

Návrhem advokáta Jana Slavíka (už z roku 1891) o všeobecném, rovném a p ímém hlasovacím právu podaném v b eznu 1893 se mlado eši dostávali do výrazn jšího vedení mezi eskými ob anskými stranami.³¹⁷ Jejich krok byl výrazem politické taktiky prosadit to, po em volají potencionální volí í, d íve než socialistické strany. A koli návrh nakonec už nebyl sn movnou projednán, objevil se v dob , kdy bylo v Belgii v dubnu t. r. zavedeno

³¹⁵ Johann Christoph ALLMAYER-BECK, *Ministerpräsident Baron Beck. Ein Staatsmann des alten Österreich*, Wien 1956, s. 124.

³¹⁶ V tomto duchu se nesla í ást p ísp vk kolokvia *100 let od zavedení všeobecného volebního práva (1907-2007)* uspo ádaného Masarykovým ústavem AV R 18. kv tna 2007 v PSP R. Srov. Tomáš W. PAVLÍ EK, *Srovnání dvou v deckých seminá o volebním právu*, LOV K – asopis pro humanitní a spole enské v dy, . 9 (15. 1. 2008), <http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cislocclanku=2008011501>, staženo 17. 3. 2008. Také v rakouském parlamentu i v n kterých zemských sn mech bylo sté výro í volební reformy p ipomenuto. Rakouská národní banka v roce 1907 vydala pam tní st íbrné p tieurové mince, které mají dev t hran a na rubu nesou obraz zasedání parlamentu, podobiznu císa e Františka Josefa I. a tehdejšího ministerského p edsedy Maxe Wladimira svobodného pána Becka.

³¹⁷ O návrhu poslance Jana Slavíka (1846-1910), podle n hož m la mít Poslanecká sn movna 400 len (146 z eských zemí) volených muži staršími 24 let ve volebních obvodech s rozsahem 50 – 70 tisíc volí , viz více Jan HAVRÁNEK, *Boj za všeobecné, p ímé, tajné a rovné hlasovací právo 1893*, Praha 1964.

všeobecné, ne zcela rovné hlasovací právo. Slavíkovým návrhem by se změnilo složení i mocenské bloky parlamentu a posílila funkce exekutivy. Těto myšlenky se chopil Taaffe. Vládním návrhem o rozšíření IV. kurie, předloženým v říjnu 1893, však všechny zákonodárce šokoval.³¹⁸

Pátá volební kurie, volená všeobecným hlasovacím právem, byla zavedena až schválením Badeniho vládní předlohy 7. května 1896 (zavedeno 72 nových mandátů). Nový parlament však zažíval více obstrukcí než efektivní práce. Volební reformy se tak pro vládu i politické kluby stávaly určitými politickými nástroji ke konsolidaci Poslanecké sněmovny a prosazení vlastních požadavků. Spíše pragmaticky než „demokraticky“ (ve smyslu idey o vládě lidu) postupovaly i jednotlivé sociálně demokratické strany v Rakousku, pro něž se velkým impulsem stala rusko-japonská válka, revoluční události a zavedení všeobecného hlasovacího práva 30. října 1905 ústupkem cara v Rusku. Sociální demokracie v Rakousku následně rozvinula velikou kampaň.³¹⁹

Paralelně a neprogramově došel k této reformě i Gautsch v kabinet, po jehož nastoupení 1. ledna 1905 ustaly obstrukce v říšské radě. Gautsch sám se zprvu snažil zreformovat volební řád do českého zemského sněmu, a tím vyřešit německé obstrukce. Jiným směrem se nesla motivace zavedení všeobecného hlasovacího práva v Uhrách, s níž v létě téhož roku souhlasil císař, ale nesouhlasil ministerský předseda. Zlomit odpor Uherského sněmu vpuštěním více zastupitelů slovanských národností plánoval ve své vlastní politice už následník trůnu František Ferdinand se svými poradci. Jedním z nich byl jeho učitel práva a státovedy JUDr. Max Wladimir Beck (1854-1943).

Vládní předloha

Z výše uvedeného je patrné, že po volební reformě nevolali jen socialisté, ale důležitou roli hrály další strany, celková nálada obyvatelstva a zahraniční události.³²⁰ Těmtéž listopadu 1905 císař oznámil Gautschovi své rozhodnutí zavést reformu. Vláda pracovala na návrhu reformy a 28. listopadu 1905 předslíbila, že kuriový parlament bude zrušen. Po připomínkách k vládnímu návrhu předloženému poslancem 23. února 1906 byla celá

³¹⁸ URBAN, *Česká společnost*, s. 423-425. Po jeho odvolání byl za vlády Alfréda Windischgrätze předložen volebním výborem 3. března 1895 nový návrh volební reformy, jímž by se zavedla pátá kurie rozdělená do dvou skupin (13) a ostatním voličům (34 mandátů). Nebyla však projednávána kvůli mladočeské obstrukci.

³¹⁹ Jan GALANDAUER, *František kníže Thun. Místodržící českého království*, Praha – Litomyšl 2007, s. 197.

³²⁰ Helmut RUMPLER, *Budapest – Wien – Fiume 1905. Die Entscheidung für die österreichischen Wahlreform von 1907 im Kontext der Wende der europäischen Außenpolitik*, in: Magister noster. Sborník statí v novaných in memoriám prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc., eds. Michal Svatoš, Luboš Velek, Alice Velková, Praha 2005, s. 493-506.

p edloha p edána volebnímu výboru.³²¹

Nejv tší rozpory vyvstaly s otázkou rozd lení mandát v jednotlivých zemích. Už se více po ítalo, kolik mandát se v nov nastavených volbách poda í získat jednotlivým národnostem. Proti Gautschovi se postavili p edevším Poláci, kterým bylo jasné, jakou p evahu by získalo ukrajinské obyvatelstvo Hali e. Není bez významu, že ministerský p edseda podal na konci dubna 1906 demisi kv li „odp rc m“ reformy. Konrád princ Hohenlohe, jmenovaný za átkem kv tna, provedl modifikaci zvýšení po tu poslanc , ale koncem m síce podal demisi kv li druhé nevy ešené otáce: rakousko-uherské vyrovnání.³²²

Vývoj celé otázky se však komplikuje nátlakovými aktivitami regionálních hnutí. Pokud eští d lníci protestovali proti pomalému postupu vlády a ned v ovali jí, obraceli se do Vídn Ukrajinci, Rusíni a Židé z Hali e na vládu s velkou d v rou i s velkými požadavky.³²³

Ministrprezident Beck a *smír í kabinet*

Hätte ich mir auch nur annähernd vorgestellt, wie die Dinge in Wirklichkeit sind, so würde ich mich selbst dem kaiserlichen Befehl gegenüber mit Händen und Füßen gesträubt haben. (M. W. Beck po 14 dnech v ú ad)³²⁴

Povolání Maxe Wladimira Becka, vysokého ú edníka ministerstva zem d lství v letech 1880-1906, p ekvapilo nejen arcivévodu Ferdinanda, když se jeho d v rník dostal mezi *dva mlýnské kameny* Schönbrunnu a Belvederu, ale sklidilo pochybnosti celého tisku. Beck je však dokázal vyvrátit vrozenou pracovitostí, s níž si ho také císa výslovn zavázal.³²⁵ Víde ský rodák nebyl až takovým p ísným konzervativcem jako jeho otec Anton (na rozdíl od n j se pozd ji v Panské sn movn p ipojí k Mittelpartei). Dokázal ovšem vyt žit ze svého neza azeného postavení, ztotožnil se pln s rolí císa ova loajálního ú edníka a dokázal vytvo it nadstranický kabinet, jemuž vložil oficiální úkol *smír ího kolegia*. Nedostatku všech ú ednických kabinet , u nichž se zv ýraz uje propast mezi Korunou a parlamentním zastupitelstvem, cht l Beck p edejít zaangažováním jednotlivých politických stran do vládních úkol . Po áte ní skepsi všech novin vyst ídala slova o zázraku.³²⁶

Jak dokázal lov k nezapojený do politiky vytvo it kabinet tak vst ícn pro strany a

³²¹ URBAN, *eská spole nost*, s. 526-527. Celkový po et poslanc m l být zvýšen na 455, z toho z eských zemí 175.

³²² URBAN, *eská spole nost*, s. 528.

³²³ OeStA Wien, AVA, f. Ministerrat, Ministerratspräsidium I/20, 1906, Kart. 66, Z. 61, 82, 92, 109, 134, 135, 153, 154, 155, 188, 193, 197, 214, 228, 275, 277, 278, 299, 306, 314, 329, 340 – Brandakten.

³²⁴ Cit. podle ALLMAYER-BECK, *Ministerpräsident Baron Beck*, s. 122.

³²⁵ *Aber Sie müssen mir versprechen, so zu arbeiten, daß Sie einen Erfolg erzielen.* ALLMAYER-BECK, *Ministerpräsident Baron Beck*, s. 124.

³²⁶ Tamtéž, s. 134-135.

národnosti? Inspiroval se n kde jinde? Beck m l jednoho rádce, kterého si sám nevybral. Ješt p ed oficiálním jmenováním dne 2. ervna 1906 mu poslal obsáhlý dopis významný p edstavitel ústavov rné strany JUDr. Josef Maria Baernreither (1845-1925). Sv j dopis od vodnil dvojím rozvážením:

*Vaše Excellence je dvanáctým vedoucím mužem, kterého jsem m l možnost b hem své parlamentní dráhy mohl pozorovat, jak se pokouší uvést naše politické záležitosti do po ádku a znám proto p esn ty útesy, na nichž všichni Vaši p edch dci ztroskotali. Zadruhé z stávám p i sou asných kombiancích p irozen mimo hru, mohu tedy otev en e nit, necht l bych však, aby se muž Vašich kvalit znovu nadarmo opot eboval.*³²⁷

Tímto úvodem si pisatel cht l nepochybn získat u adresáta prostor d v ry. Zd raz oval Beckovi, že kardinální chyba všech ministerských rad posledních let spo ívala v tom, že nevstoupily do ú adu s ur itým programem. Vzd laný a zkušený Baernreither zachycuje pro nás zajímavé dobové politické klima, které si slibovalo vzpruhu jen v parlamentním kabinetu: *Ale práv parlamentní ministerstvo se musí p ed vstupem do sn movny sjednotit na hlavních politických otázkách, jinak musí žalostn ztroskotat.* T mi aktuálními body bylo samoz ejm narovnání s Uhrami, volební reforma a národnostní otázky. Nabádá Becka k pevnému postoji a detailnímu zorientování se p ed jednáním s uherskými ministry, u nichž jeden nikdy neví, co vlastn konkrétn požadují.

*Volební reforma se dostala do slepé uli ky, z níž nové ministerstvo musí ven. Pokud se bude dále jednat o blocích, nap tí a jednotlivých volebních obvodech, jako to d lali Gautsch a Hohenlohe, jist se nic nevy eší. V c se musí nov zkrotit. U toho bych cht l se vši rozhodností zd raznit, že tím by volební ád dostal jistý konzervativní zásah.*³²⁸

U národnostní otázky zd raznil zavést po ádek v eském zemském sn mu, rozd lit okresy a zavést ú ední e . Je zajímavé, že z ízení eské univerzity na Morav vnímal sice jako *tvrdý o íšek*, ale ne tak tvrdý, aby sám mohl zastavit velký kompromis, *který si dnes v Rakousku p ejí skoro všechny strany.* Na to vše pot ebuje kabinet t i m síce asu, mentoroval nového ministerského p edsedu. Baernreither však správn p edvídal, že ani panovnický d m, ani ve ejnost se neut ší tak dlouhým vy kávaním:

*Musejí být dány politické garance, že ten plán bude skute n proveden. Tyto garance musejí mít osobní a v cnou povahu a bezprost edn souviset se zám rem p edchozí otázky dát do po ádku a vytvo it parlamentní kabinet.*³²⁹

Dále Beckovi radí, aby jako zástupce N mc , Polák a ech povolal z parlamentu

³²⁷ OeStA Wien, AVA, f. Nachlass – Max Wladimir von Beck, dopis Baernreithera Beckovi 31. 5. 1906.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Tamtéž.

ti ministři bez portfeuille a odpovědnosti ke svým stranám. Tady nápadně zaznívají vlastní zkušenosti ministra obchodu ve vládě hraběte Thuna, do níž zasedl v roce 1898 spolu s ministrem bez portfeuille Adamem Jedrzejowiczem a mladěčem Josefem Kaizlem. Zatímco na tohoto ministra financí přisobil vládní křeslo v umírněném, konzervativním smru, začal se Baernreither postupně proměňovat z představitel ústavovného velkostatku, nejmírnějšího v německém táboře, na nacionála, který se koncipováním podílel na tzv. německém *Svatodušním programu*, jímž se 21. května 1899 německé strany ze všech korunních zemí Pruská bránily proti „plánovitému zatlačování a ohrožení německého národního kmene v Rakousku.“³³⁰

Je zajímavé, že Baernreither předává Beckovi „know-how“ z Thunova kabinetu, němeček sám podal 28. září 1898 na protest demisi. Choval snad nadále k Thunově politice nedvěru a „dobrou radou“ chtěl Beckovi záměrně uškodit, nebo ji zplněně uznával a chtěl „mladému“ kolegovi upřímně pomoci? Odpověď hledáme těžko. Baernreither byl jistě věrný svému táboru. Ale na jeho nátlak hrozil demisí, po níž mu bylo jasno, že se do dalšího kabinetu nedostane. Před deseti lety komentoval Thun jeho velkou nerozhodnost. Těmto se Baernreitherovi tolik zdálo, že by přisobil, jak sestavit vládu a vyřešit podobné a vleklé problémy. Proto dopisem nabízel Beckovi pomocnou ruku; možná s touhou stát se šedou eminencí. Jeho ústnímu citovému rozpoložení odpovídá přesvědčivý, naléhavý styl, jímž je dopis psán, i autobiografické reminiscence (*bleibe ich [...] ganz außer Spiel*). Zaznívá trochu i kritika Thuna: úředníci v kabinetu a používání § 14 je nešťastí.³³¹

Novopečený ministerský předseda dokáže pozorně naslouchat, stane se z něj mistr ve vyjednávání, ale také umí sám koncepci přemyslet. Realizuje proto svou, ne Baernreitherovu strategii. Z předcházejících kabinetů vybere tři reprezentanty: hraběte Auersperga (min. vnějška), barona Bienerttha (min. vnitra) a svého přítele ze školních let Franze Kleina (min. spravedlnosti). Dalším spáčeným byl ministr financí Korytowski, kterého následuje šest ministrů z rad poslanců: německý pokroček Gustav Marchet, německí lidovci Derschatta (min. železnic) a Prade (německý min. krajan), mladěček Foit (min. obchodu) a Pacák (německý min. krajan) a ještě jeden polský konzervativec hrabě Dzieduszycki (pol. min. krajan).³³² Kromě nich ještě ministr války a ministr zahraničí a císařského domu Aloyse Leopolda Aehrenthal. Beck tak vytvořil vlastní (ne přisobil Baernreitherovi) model a vsadil vše na

³³⁰ GALANDAUER, *František kníže Thun*, s. 135, 174.

³³¹ „[...] mit einem programmlosen Beamtenkabinet und dem § 14 wäre ein Unglück.“ AVA, BECK, dopis Baernreitherovi Beckovi 31. 5. 1906. O tom, že se Baernreither později v Beckovi zklamal a sám za války nacionálně radikalizoval svědčí jeho ostrá memoranda Stürgkhovi proti klerikálně-federalistické politice Becka a dr. Gessmanna v Panské sněmovně. Viz AVA, Beck, Memorandum für seine Exzellenz den Herrn Ministerpräsidenten (1915).

³³² K nim doplně ještě ministra války a ministra zahraničí a císařského domu Aloyse Leopolda Lexu von Aehrenthala v letech 1906-1912.

kartu národn í integra ního kabinetu.

Beck v p ítel a eský místdržitel Karl Coudenhove mu gratuloval k sestavení kabinetu a p edevším k zapojení ech : *Freitag Abend bei meiner Ankunft in Prag hörte ich zu meiner größten Freude, daß es Dir gelungen ist, die echen in's Cabinet zu bekommen. – Nun! Glück auf! Für die Zukunft.*³³³

Strategie v politické komunikaci

[...] *die Beispiele anderer Staaten zeigen, daß beim allgemeinem Stimmrechte nicht die Parlament radikalisiert, sondern die Radikalen parlamentarisiert werden.*³³⁴

Nový ministrprezident musel nejprve p edstavit sv j program parlamentu. Beck v Poslanecké sn movn v ervnu 1906 mluvil o Prozetelnosti, která jim do cesty dala problém jako žádnému jinému evropskému státu: osm národností, 17 zemí, 20 parlamentních sbor , 27 stran, které je pot eba sjednotit a vládnout jim.³³⁵ To bylo strategické, pokud cht l získat dolní sn movnu na svou stranu. I z dalších jeho projev je patrná vst ícnost k jednání s každým a p itom jasný d raz na cíl, který p ed všemi leží. Když p edstavoval volební p edlohu v Panské sn movn 8. ervna 1906, použil více uklid ující tón. P esv d oval ji, že párové jako zástupci v ejného dobra nemohou nechat reformu v p li cesty. Na obavy z p ílivu politických radikál po zavedení všeobecného práva se odkázal výše zmín ým citátem.³³⁶ Becka charakterizoval nadšený optimismus i skromná zdvo ilost.

P íprava volební reformy

*Inu uvidíme, jestli „velký“ kabinet ty dva problémy vy eší; za átek vypadá dob e, ale p ekážky jsou trochu vysoké. (Ferdinand hrab Buquoy velvyslanci Aehrenthalovi 6. 6. 1906)*³³⁷

Co znamená mluvit o rovných politických právech? Vždy staré i nové elity P edlitavska se obávaly mas, které jednají spontánn . Šlechta se obávala sociální revoluce. Ješt za Gautsche na podzim 1905 mí ila k arcivévodu Ferdinandovi deputace eských hrabat

³³³ AVA, BECK, Coudenhove Beckovi 5. 6. 1906.

³³⁴ Prot. Reichsrat, HH, XVI. Session (60. Sitzung – 8. 7. 1906), s. 1262.

³³⁵ Prot. Reichsrat, AH, XVIII Session, s. 5218.

³³⁶ „Hohes Herrenhaus! Eine Regierung dieser Art ist auch mehr als jede andere befähigt, das Werk der nationalen Verständigung zu erleichtern, indem sich die Führer ferne von der Bluthitze der Parteien über die wichtigsten gegenseitigen Anliegen aussprechen können. [...] Auch dieses hohe Haus, das so illustrierte Vertreter des öffentlichen Wohles umfaßt, wird mir hepflichten, wenn ich bemerke, daß die Wahlreform nicht auf halbem Wege stehen bleiben kann, sondern zu Ende geführt werden muß. [...] Ich weiß, man fürchtet, die Radikalen würden das neue Haus radikalieren. Nun sind aber die Radikalen bereits jetzt schon im Hause und die Beispiele anderer Staaten zeigen, daß beim allgemeinem Stimmrechte nicht die Parlament radikalisiert, sondern die Radikalen parlamentarisiert werden.“ [durch die Rede hat man gehört: *Sehr richtig!; Lebhaftige Zustimmung; Heiterkeit und Sehr gut!;* und am Ende: *Lebhafter, anhaltender Beifall und Händelkatschen. – Der Ministerpräsident wird allseitig beglückwünscht.*] Prot. Reichsrat, HH, XVI. Session, s. 1262-1263.

³³⁷ „Nun werden wir sehen, ob das ‚große‘ Cabinet die zwei Probleme lösen wird; der Start scheint gut, die Hürden sind aber etwas hoch.“ ALLMAYER-BECK, *Ministerpräsident Baron Beck*, s. 138.

Jindřicha Clama Martinice, Ernsta Silva-Tarouca a Ottokara Czernina s upozorněním na sledky takové reformy. Nejasnou zůstávala totiž také budoucí pozice velkostatku. Důležitější snaha zregenerovat stát novými stavy se ukázala jako neúspěšná.³³⁸ Právě proto byly o nezbytnosti volební reformy přesvědčeny široké politické kruhy, i Panská sněmovna.³³⁹ Přicházela však s vlastními návrhy.

Proti rovnému právu hovořil v Panské sněmovně hrabě Harrach. Zdůrazňoval, že se stejně nebude jednat o rovné právo, když 100 000 Ukrajinců bude volit jednoho poslance, 55 000 Němců jednoho a 30 000 Italů také jednoho poslance. Sám Beck si ve svém deníku 22. října 1906 stěžoval na postoj Poláků: *Sie wollen gute Geschäfte machen, sich für die Regierung und die Wahlreform nicht einsetzen und an den Czechen rächen.*³⁴⁰ Hlasy Poláků si Beck nakonec musel podplatit omezením Ukrajinců. Češi přitom tiše akceptovali doufajíc, že nové volby jim přinesou více mandátů. Ani Baernreither nebyl nadšen sledky pro německý velkostatek. Živil se však naději, že se jim podaří budoucí pozice si přepočítat; nechtěl, aby se jeho strana vzdalovala parlamentu i ostatním německým stranám.³⁴¹

Pluralitní hlasovací právo

Postoj konzervativní šlechty však zůstával stále nejasný. Už 21. prosince 1905 se František kníže Thun, předseda Klubu pravice Panské sněmovny, vyslovil, že by se dalo s reformou souhlasit, pokud by zaváděla druhé a třetí hlasy, podobné mužům podle věku a vzdělání. Vylepšení principem plurality spojoval se zavedením *numera clausa*, podle něhož by byl stanovený minimální a maximální počet členů Panské sněmovny. První komora tak měla zůstat zárukou politického řádu a zabránit vládě najmenování libovolného počtu „svých“ párů. Nakonec před schvalováním zákona 21. prosince 1906 v Panské sněmovně změnil svůj postoj tak, jak viděl plány svého císaře, a rozhodl se hlasovat pro reformu, což bylo velkým překvapením pro ostatní konzervativní šlechtice.³⁴² Druhou podmínku – *numerus clausus* – se mu podařilo prosadit. Pořád však nebylo jisté, jestli zákon, schválený dolní komorou 1. prosince opravdu Panskou sněmovnou projde...

³³⁸ ALLMAYER-BECK, *Ministerpräsident Baron Beck*, s. 141-142.

³³⁹ W. JENKS, *The Austrian electoral reform of 1907*, s. 48.

³⁴⁰ ALLMAYER-BECK, *Ministerpräsident Baron Beck*, s. 145.

³⁴¹ Tamtéž, s. 147.

³⁴² GALANDAUER, *František kníže Thun*, s. 198-199.

Postoje staro ech

*[...] ale kone n : i když to na konci nemá nad ji na vít zství, p ece to pr b h zdrží [...]
snad to i v chování Mlado ech m že p inést rozkol.*

V nejstarší eské honora ní stran nahlížel Randa na volební reformu zcela odlišn : *Protož p ekvapil mn zásadní, asto do osobností zabíhající zp sob boje staro eského tisku proti volební p edloze. Odpor tento – a potrvá-li – u iní postavení moje v kabinetu nemožným. Víte, že min. p edseda všemožn kup íkladu p i povolání len panské sn movny vyhov l p ání staro eské strany. Záležitost byla p edm tem živé rozmluvy s min. p edsedou, jenž valn si st žoval.*³⁴³

Uruputným bojem proti volební p edloze ve svých listech vzbudili staro eši u Gautsche i celé vlády *trapné p ekvapení*, mentoroval své kolegy ministr-krajan: *Vyložil jsem Vám již d vody, které donutily vládu k p edloze.* Pro postavení staro ech v národ m že být naopak p ínosem, jednodušeji bude možné provést *zm ny v autonomním sm ru.* Randa Mattušovi p ípomn l, že program strany *princip všeobecného rovného volebního práva* nevyly uje, a pohrozil svou demisí, pokud staro eský tisk nep estane.

Ve vztahu k volební reform staro eši trochu „vyst ízliv lí“, když Beck do vlády povolal místo nich mlado echy. S vládní p edlohou se však nesžili a vznášeli výhrady i k pluralitní variant šlechty, s níž jinak drželi velmi úzké a p íznivé vztahy. Snahy alespo oddálit to, co stejn p ijde, pozorujeme u tzv. „lužanského kruhu“, konkrétn J. Hlávky, K. Mattuše a A. Bráfa, který se s pomocí švagra B. Riegra snažil vnést trochu chladného právníckého rozumu do horké politické záležitosti. Ud lení druhých hlas by m lo být postaveno jinak než jako zvýhodn ní jedné strany; v tom se ozývalo Bráfovo právnícké myšlení. Citujeme celý jeho dopis Mattušovi z 14. srpna 1906.³⁴⁴ Volební reforma p ípravila politiky o rozmarné léto:

Velevážený pane vrchní editeli!

Po ítám s jistotou, že už rá íte býti v Lužanech a píšu tam. P edevším d kuji za milý lístek z Karlových Var a p eji, aby Vám výsledek lé ení šel k duhu.

P íkládám dva dopisy Parishovy, z nichž rá íte nejlépe seznati tu obavu, které mají kruhy zasazující se o votum pluralitní, i sp sob, jakým zamýšlejí jim hledati pr chod. Na první dopis odpov d l jsem a také ústn p i návšt v v Žamberku jsem na to d raz kladl, že p id lení druhého hlasu pouze poplatník m daní gruntovní a výd lkové je p íliš jednostranné, že by se musilo podobné právo dáti všem poplatník m dan p ímé od ur íté výše. Tím by se práva toho dostalo také ásti d lnictva, elit , která platí da z p íjmu nebo domovní. V detailu jsem upozornil na nyn jší slevy/odpisy daní gruntovní a domovní, takže jest nyní skute ná dávka velmi m nivá atd. Na ty námítky došel list druhý, v n mž d vody jsou vyloženy. Já jich sice pln nenahlížím, my máme snad [ne it.] živly všude, ale kone n : i když to na konci nemá nad ji na vít zství, p ece to pr b h zdrží a

³⁴³ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p íjatá, dopis A. Randy 3. 3. 1906. V této záležitosti psal zároveň Bráfovi a Šolcovi jako p edsedovi staro eského klubu.

³⁴⁴ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p íjatá, dopis A. Bráfa 14. 8. 1906.

p inutí agrární a živnostenské živly kur itému postavení, snad to i v chování Mladoch m že p inést rozkol. Nev da nikoho, kdo by úlohu stílisování p evzal, p evzal jsem ji sám, ale p ipomenul, že se s Vašností a švagrem Bohušem poradím. Ra te mi tedy jen skute n nazna it své mín ní. Spolu prosím pak o laskavé navrácení list .

Trávím nyní as sv j v Roztokách po v tšinu [...] spis z oboru filosofie a jezdím do Prahy jen do Hypote ní banky. Kde v zí naše projekty o národohospodá ském ústavu? To jsou chlapíci ti krajaní.

Panu prezidentovi, paní majorové, Vašností a Slávce a všem váženým p átel m v Lužanech p ítomným posílám svá a své choti v elá poru ení moje Vašností v ele oddaný Bráf

Mattuš reformu kritizoval v Osv t . Ve svém lánku navrhoval, aby se analogicky podle obecního z ízení vytvo ily ty i volitelné sbory s r zným po tem mandát : velkostatek, velkoobchod, velkopr mysl a hlavní sbor, který by byl volen všeobecným, rovným právem. To by jist vedlo k zklidn ní pr b hu voleb, které si ješt nikdo p edstavit nedokázal. Mladoboleslavský advokát Adolf Pavlousek jeho novátorskou myšlenku vítal, ale obával se, *ne p ichází-li již pozd , jest-li se mlado eši nezaryli hluboko do svého návrhu*. Podle n j p ipsal Mattuš sboru až moc velký po et (tvrtinu) mandát : *Socialové mohli by býti s návrhem Vaším zcela spokojeni, neb dostali by více poslanc , než dle jejich návrh* .³⁴⁵

Jak budou hlasovat eši?

Po zm n svého rozhodnutí za al Thun p sobit na pairy, aby hlasovali pro reformu. Mezi eskými ob anskými pairy rozvinuli rychlou lobby ministr-krajan Bed ich Pacák a p edseda mlado eského výkonného výboru Václav Škarda. Ob ma bylo jasné, že as beží neúprosn a musejí vyvinout velkou snahu, aby se jim poda ilo váhající pairy p esv d it k výprav na zasedání Panské sn movny a hlasování pro volební reformu. Dramati nost a dynamiku bude nejlépe demonstrovat samotný výb r z jejich korespondence.

Pacák v dopise 27. 11. žádá Škardu: *Nemohl bys promluvit s Vrchlickým aby mluvil v panské sn movn velkou e za všeobecné hlasovací právo, jako Victor Hugo ve Francii?* Vrchlický rád souhlasil, byla to pro n ho možnost, jak zv tšit svoji popularitu i p ání posloužit národu. Pacákovi šlo o to, aby v Panské sn movn neprošel návrh po ítající s pluralitním právem. Proto prosí 4. prosince Škardu, a p sobí na T. erného, E. Otta, J. Gebauera a F. Marata: *Podle mého p esv d ení m li by všichni eští lenové panské sn movny p isp ti ú inn k zdárnému ukon ení velikého díla nejen p ítomností svou p i*

³⁴⁵ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p íjatá, dopis A. Pavlouska, b. d. (1906).

rokováni o p edloze, nýbrž i p ímo hlasováním pro ni.³⁴⁶

Pozd ji dne 9. prosince mu p edkládá eská jména, která mu doporu il pair J. Wohanka k povolání do Panské sn movny. Ale odpov di se Pacák stále nedo kal. Znovu p ipomíná svou prosbu 11. prosince: *Jest velice žádoucn o, aby se jmenovaní pérové nejen jednání o volební oprav v panské sn movn zú astnili, nýbrž aby pro p edlohu tak jak se na ní usnesla sn movna poslanc i hlasovali.*³⁴⁷

Škarda mu sice téhož dnes dává svoje stanovisko k navrženým kandidát m, ale o úsp šnosti s p emlouváním pair se nezmi uje. ekal na to, jak u váhajících pair pochodí Wohanka, který Škardovi zasílá zprávu 12. prosince: *V odpov di na Váš ct ný dnešní dopis oznamuji Vám, že Dr. erný p i jedné rozmluv se vyjád il, že bude hlasovati pro volební opravu, jak byla od poslanecké sn movny p ijata. To samé mn ekl též velmistr Marat. Gebauer prý nehodlá na rozhodující sch zi jeti do Vídn , jelikož mu prý cesta ned lá dob e. Jak prof. Ott hlasovati bude, neni mi známo. Vše to jsem již svého asu psal ministru Dr. Pacákovi, a radil mu též, co by m l initi.*³⁴⁸ Než p išla Wohankova odpov , píše Škarda nervóznímu Pacákovi do Vídn , 12. prosince:

D v rné!

Milý p íteli!

1). *S t mi pány jest to t žko; jediný Gebauer je mi p ímo p ístupný a již jsem za ídil, výsledek Ti sd lím. Ott a Marat jsou klerikálové a p jdou s Thunem resp. s oposicí; erný je záhadný a já nemohu na n ho p sobiti. Hledám cestu, jak bych aspo Marata vzal na potaz; co po ídím, oznámím Ti. Ott je zap ísáhlý odp rce náš, erný jedna ruka s Mattušem!*

2). *Jen aby se stvo ením volební reformy všechny vládní závazky obl. personalií a vnit ní eštiny nepadly zase pod st l. Bojím se opakování mnohých našich p íb h za Badena, Thuna, Gautsche! Bylo by to tragické pro nás p ed volbami! Bu co nejenergišt ji na stráží a domáhej se našich požadavk !*³⁴⁹

Lobby byla sice vedená formou n co za n co, ale u eských pair se zkomplikovala tím, že bylo pot eba zjist, jak bude doty ný hlasovat. Pokud je proti reform , p inu te ho, a nejedzí, vydává z Vídn Pacák rozkazy:

Ve Vídni, dne 13. prosince 1906.

Milý p íteli!

P i hlasování o volební oprav v panské sn movn p jde o každý hlas. Proto T snažn žádám, abys dvorního radu Gebauera, jenž prý nechce k p ístímu jednání panské sn movny se dostavit, k tomu p im l – a ovšem p esv d íš-li se, že jest pro p edlohu tak jak vyšla z poslanecké sn movny – k tomu, aby se kritického hlasování v panské sn movn zú astnil. Též dra erného p im j, aby se jednání a hlasování nezú astnil, kdybys se dozv d l, že jest pro právo plurální. Ohledn

³⁴⁶ ANM, f. Václav Škarda, dopisy B. Pacáka 27. 11., 4. 12. 1906.

³⁴⁷ ANM, f. Václav Škarda, dopisy B. Pacáka 9. a 11. 12. 1906.

³⁴⁸ ANM, f. Václav Škarda, dopis J. Wohanky 12. 12. 1906.

³⁴⁹ ANM, f. Bed ich Pacák, dopis V. Škardy 13. 12. 1906.

profesora Myslbeka mn sd luje Adámek, že je proti všeobecnému právu hlasovacímu, že však do Vídn nep jde. Nešlo by to p ece aby p išel a hlasoval pro všeobecné hlasovací právo? To máme p kné mlado eské leny v panské sn movn .

Se srde ným pozdravem vždy Tv j³⁵⁰

Pokud nesta ilo lobby, cht li se mlado eši pokusit n které hlasy kupovat. O svém nápadu píše Škarda 13. prosince Pacákovi: *Zjistil jsem, že pro p ijetí poslaneckou snemovnou p evzatého ádu jest Randa a Marat. erný prý nep jde, jsa nemocen a nevychází ani z domu. Ott není fritable (byl vždy pro vládu a šlechtu, této dává asi p ednost); domnívám se, že by se dal však Beckem získati (má toliko žel. III, a mohl by dostati Leopolda). To je z toho, když se d lali pairy Staro eši rázu šlechtického.³⁵¹*

Staro eši si zjevn necht li popálit prsty. D vody Tomáše erného byly spíše zást rkou. Nakonec se prý nechal Wohankou p esv d it: *Wohanka mi ekl, že také po Tvém p ání s pairy jedná; on prý se domnívá, že erný p jde a bude hlasovati pro zn ní poslanecké sn movny. Já nev ím oné zpráv .³⁵²* Ješt 17. prosince nebylo zcela jasno. Pacák znovu p ipomíná velmistra Marata: *Ze strany zcela v rohodné a spolehlivé se dozvídám, že velmistr Marat není zcela rozhodnut hlasovati v panské sn movn pro volební p edlohu nez m n nou, nýbrž, že naopak ješt siln kolísá. Prosím T snažn , abys ješt jednou s ním promluvil a mn pak dal ur itou zprávu o tom, jak se velmistr Marat p i kritickém hlasování v panské sn movn zachová.³⁵³*

Téhož dne se jeho dopis minul se Škardovým. Jemu se poda ilo zajistit Gebauera, zároveň však zjistil nemilou v c – n kdo z ejm te jejich poštu: *Jen do Tvých rukou!!! Milý p íteli! Práv mi oznámil Gebauer, že pojede do Vídn a že bude hlasovati pro. Dalo mi to mnoho práce, nebo Wohankovi od ekl. [...] Dej pozor na mé listy, by je nikdo do rukou nedostal, mám po návšt v jednoho ú edníka z Vídn v Praze podez ení, jež Ti ústn sdd lím!!!³⁵⁴*

Politická strategie a dynamická lobby se nakonec mlado ech m poda ila. Volební reformu Panská sn movna 21. prosince schválila. Po nových volbách m lo v nové Poslanecké sn movn zasednout 259 slovanských, 233 n meckých a 24 italských a rumunských poslanc . Celé schvalování je z ejm jediným momentem v d jinách Panské sn movny, kdy se její prost edí, resp. životní sv ty jednotlivých pair natolik zpolitizovali. Na p íkladu eských pair je vid t, že kv li nete nému postoji k Panské sn movn byli

³⁵⁰ ANM, f. Václav Škarda, dopis B. Pacáka 13. 12. 1906.

³⁵¹ ANM, f. Bed ich Pacák, dopis V. Škardy 13. 12. 1906.

³⁵² Tamtéž, dopis druhý.

³⁵³ ANM, f. Václav Škarda, dopis B. Pacáka 17. 12. 1906.

³⁵⁴ ANM, f. Bed ich Pacák, dopis V. Škardy 17. 12. 1906.

snáze zmanipulovatelní. Neinvestovali do svých „mandát“ i rolí národních autorit tak dostatečně, aby dokázali zaujmout v dané politické postavení. Nové politiky vychovávali jiní...

Výchova mladých – návrhy na jmenování v roce 1907

[...] že za ministra krajana Pacáka změní se kurs

prozírný Náměstek, Náměstek a tichošlápek m. (Škarda Pacákovi)³⁵⁵

V korespondenci mezi Škardou a Pacákem si všímáme, že při navrhování páru se nesoustředili na kandidáty, kteří budou v Panské sněmovně aktivní (a takto navržen elakovský – *svede mluvit v parlament*), ale na osoby reprezentující určitou sociální i profesní skupinu (mlynář Ranz), u níž jsou oblíbeni (Hlava u studentů).

Dobrý den!

Jen pro Tebe!!

Milý příteli!

Oznamuji Ti své mínění o návrhu Wohankov :

1). Daubek reprezentativní osoba, jež jest bez intelligence, a nedovede promluvit.³⁵⁶

2). Hernych velmi bohatý lovek a podnikavý promyslník, jenž před 5-6 lety neměl pověst státníkem (nemám kandidaturu za vhodnou)

3). Jahn staroček, náš opeřenec, osobně nikoli v nejlepších finančních poměrech, jinak inteligentní, velmi dobrý člověk

4). Barto výtečný muž, skutečný kandidát za páru³⁵⁷

5). Otto – souhlasím naprosto!

6). Schulz senilní, pro umění naše bez významu,

Naproti tomu navrhuju po shodě s Vladimírem

Ad 1). mlynář Ranz, reprezentant mlynářství, náš, reprezentace i intelligence!

Ad 3). vrchní editel eskomoravské strojírny B. Mařík našinec, výtečný, energický technik skvělého jména.

Ad 6). dv. r. Velflík, učenec, znamenitý muž, skvělého jména!

Kromě toho doporučuji z university

1). elakovského Jaromíra, jenž svede v parlament mluvit a bude moci mít referáty

2). Hlavu, našinec, velmi oblíbený v studentstvu, výborného vdeckého jména

8) dvor. radu Bořka vzorného eského úředníka jako vzor, by naši lidé viděli, jak dovedem uctít zásluhy neohroženého eského státního úředníka. Za toho se velmi primlouvám.

4/. Upozoruu na Adámka jako nejstaršího okresního starostu.

Z návrhu svého a Wohankova nejvíce doporučuju.

1). Barton, 2). Maříka

3). elakovského

4). Bořka.

ty i páru aspo doufám že změní žez. Rad ji [zkus?] 13! Já pro svou osobu po páruství netoužím, ale kdyby se povolal Herold a já ne, pokládal bych to za odstranění a zneuznání sebe. Rať to vzít ned v den ji na v domí.

³⁵⁵ ANM Praha, f. Pacák Bedřich, dopis V. Škardy B. Pacákovi 6. 12. 1906.

³⁵⁶ Josef Šebastián rytíř Daubek (1842-1922), český promyslník, konzervativní velkostatkář, který byl poslancem ZS v letech 1892-1901.

³⁵⁷ Josef rytíř Barto z Dobenína (1862-1951), český promyslník, majitel textilek na Náchodsku.

*S pozdravem Tv j Václav
Dne 11/12 906³⁵⁸*

Draz je kladen také na vlasteneckou výchovu mladších koleg , pro něž se ocenění slušného státního úředníka – třeba m lo stát vzorem. Škarda argumentoval p i navrhování titul a charakt dvorních rad :

*Naproti tomu m l bys zvací? titul i charakter dvor. Rady pro Kosinu, jemuž jsme my kandidaturou Pant ka ke správ. Soudu ublížili, nebo Coudenhove jeho ke správ. Soudu navrhoval. Kosina je výte ný u enec, proto musíme jej podep íti, by mladší eští ú edníci poznali, že mohou býti echy nadhozenými a že za ministra krajana Pacáka zm nil se kurs p íznivý N mc m, N m ák m a tichošlápk m. [...]
Prosím T – napni všechny síly pro tyto neoby ejn d ležitě v ci!
Tv j Václav³⁵⁹*

³⁵⁸ ANM Praha, f. Pacák Bed ich, dopis V. Škardy 11. 12. 1906.

³⁵⁹ ANM Praha, f. Pacák Bed ich, dopis V. Škardy 6. 12. 1906.

STRATEGIE A POLITICKÁ KOMUNIKACE (POHLED JAZYKA)

Historikovi se při interpretaci korespondence nabízí promyšlet nad motivy pisatele dopisu.

Chcete-li dosáhnout a jaké k tomu použil lexikální prostředky? Do jaké míry si osvojil tehdejší komunikační normy? Co nám komunikace podkrývá o mentalitě, charakteru a každodenním životě? Zvolený přístup je inspirovaný teorií komunikace. Jak mluvčí stylizuje adresáta, sebe, okolí? Jakou komunikační strategii zvolí?

16) Sonda do politické komunikace knížete Františka Thuna

Zaměříme se na návrhy českého místodržícího, knížete Františka Thun-Hohensteina (1847-1916) v dopise ministerskému předsedovi hraběti Karlu von Stürgkhovi (1859-1916) dne 4. března 1914. Šlo o to, koho jmenovat na místo zemřelého pára Václava Škardy, umírněného mladého. Svou pozornost věnujeme stylu politické komunikace, v tomto případě šlechtice se sobě rovným partnerem.³⁶⁰ Čemu z ní můžeme porozumět?

Kdo na Škardovo místo?

Ještě za života Václava Škardy, předsedy českého svazu, zvažoval ministerský předseda Karel hrabě Stürgkh vybrání nového pára, který umírněného mladého Škardu jednou nahradí. Ten se do Panské sněmovny dostal 14. června 1907. Stürgkh se radil se nejprve s Jindřichem Clamem hrabětem Martinicem, novopečeným předsedou Klubu pravice a pak i s českým místodržícím Františkem knížetem Thunem – konkrétně dopisem 3. března 1914. Druhého dne mu Thun odepsal.

Začal dopis zdvořile: podkováním zasazením o poradě s novým předsedou Klubu pravice v Herrenhausu Clamem Martinicem a předsláním, že si dovolí dát Stürgkhovi na vědomost vlastní mínění na rtenuté v nejšířších obrysech. Při jednání padlo v úvahu jméno mladého českého politika Josefa Fořta, větin muž se Thun chtěl vymezit:

Vom Standpunkt des Obmannes der Rechten begreife ich die Stellungnahme Clam's im vollen Masse. Fořt wird in dieser Gruppe ausserordentlich nachteilig wirken. Bei der hervorragenden Befähigung Fořt's einerseits und bei seinem ausgesprochenen nationalpolitischen Empfinden wird es ihm sehr bald gelingen, eine Art Führerrolle unter den böhmischen Mitgliedern der Gruppe einzunehmen, einen regen Kontakt mit den böhmischen Mitgliedern des Abgeordnetenhauses aufrecht zu halten und in einer so scharfen Weise die nationalen Exigenzen zu betonen, dass die Gefahr von ernsten Differenzen in der Gruppe der Rechten nicht

³⁶⁰ SOA Důln, RA Thun-Hohenstein, f. František Thun, dopis K. Stürgkha F. Thunovi 3. 3. 1914, dopis F. Thuna K. Stürgkhovi 4. 3. 1914. Je s podivem, že se tak předně uvažovalo o novém párovi. Škarda, donedávna politicky stále aktivní, zřejmě náhle vážně onemocněl. Zemřel a za několik málo dní – 8. března – a jeho úmrtí budou mnozí vnímat jako nečekané. Srov. Jaromír ELAKOVSKÝ, *Moje zápisky 1871-1914*, eds. Luboš a Alice Velkovi, Praha 2004, s. 333.

*ausser Acht gelassen werden kann.*³⁶¹

Thunovi se poda ilo zdvo ile vyjád it nesouhlas s navrženým Fo tem, o jehož zp sobilosti není pochyb. Ale práv pro ni by se obával, že Fo t zaujme v d í roli mezi eskými pairy a „rozhýbe“ kontakt p ímo s eskými poslanci dolní komory. Tím, že Thun píše jako bývalý p edseda Klubu pravice Panské sn movny, dodává svému mín ní p esv d ovací barvu kolektivního zájmu (z ohledu na klub, ne z ohled svých) a p ítom sám z stává v neutrální pozici nezaujatého místopředsího.

Aby mohl být Fo t v Herrenhausu, musel by mu tam v klubu pravice n kdo z ech elit. Jenže Mattuš je kv li svému v ku a oblasti p sobení upozad n, Goll by se dostal do obtížné pozice a naopak páni Hlava, K ížík, Otto, i ten starý Randa a Wohanka mu nebudou schopni se postavit. Dále se autor dopisu obával, že Fo tovo obzvláš zd raz ované národní smýšlení p í nejmenším rozladí ty leny klubu, kte í ke specifickým eským p áním zaujímají podezřavý postoj. Thun zde používá svoji typickou komunika ní strategii vyvažovat jednotlivé strany. Ale eský len Panské sn movny Emil Ott, *který má na mušce p edevším svou specifickou u eneckou innost a ve Vídni se ukazuje z ídka*, se mu nezdál jako úsp šné vyvážení proti Fo tovi. Zopakovaný nesouhlas s Fo tem posílí Thun vybídnutím k obez etnosti, k emuž p íváže nep ímou, zápornou otázkou:

*Ich begreife daher Clam's Bedenken im vollen Masse und kann nur raten, diese Frage mit grösster Vorsicht zu behandeln. Mir ist gegenwärtig auswendig nicht bekannt, wie viel Apperturen die Gruppe der Rechten durch den Tod ihrer Mitglieder hat, und ob nicht die Berufung elakovský's an Stelle Škarda's genügen würde.*³⁶²

Takto položená otázka plní komunika ní funkci návrhu. Její formulace záparem (*Nevyhovovalo by povolání Jaromíra elakovského?*) signalizuje odstín zdvo ilostní skromnosti. Také použitý kondicionál ponechává možnost nabídku neuskute nit. Svoji roli hraje také zvolený slovosled: Nejprve stylizace pisatele, který narozdíl od adresáta nezná p esný po et uvoln ných míst, a proto si m že dovolit dát ještě jiný návrh, formulovaný záparkou (v n m in se objeví hned za spojkou!) a op t vedlejší v tou (p sobí, jako by si nebyl jistý ani s návrhem elakovského). Nejedná se o p ímý návrh (Thun neradí ministerskému p edsedovi), ale dává své *neréálné otázce* možnost *vitalizace* (pokud se uvolnilo více míst, pak navrhnutí elakovského je zcela oprávn é).

Návrh podtrhnul Thun p ípomenutím svého dopisu z 27. února, v n mž uvád í, že

³⁶¹ SOA D ín, RA Thun-Hohenstein, f. František Thun, dopis F. Thuna K. Stürgkhovi 4. 3. 1914 (ukázky z n ho citovány vyjímé n v n meckém jazyce pro lepší ilustraci práce s originálním textem). Za upozorn ní na tyto prameny d kuji PhDr. Janu Galandauerovi, CSc.

³⁶² Tamtéž.

kandidatura elakovského se už delší as p et ásá v diskusích a také Karel kníže Schwarzenberg (1859-1913), p edcházející p edseda Klubu pravice, se za n j p imlouval. Thun srovnává charaktery elakovského i Fo ta:

*elakovský ist zwar auch Jung eche, aber seine politische Stellungnahme ist im Verlauf der Zeit ausserordentlich ruhig geworden, während Fo t bisher stets als Heissporn aufgetreten ist.*³⁶³

Ale samotné psychické vlastnosti (elakovského *mimo ádn klidný* charakter s Fo tovou *horkou hlavou*) nestaly se Thunovi hlavním argumentem. Podotkl, že ministr-prezident jist dob e rozmyslel povolání Fo ta do Herrenhausu, ale sám pisatel má p esto dojem, že realizace zám ru má být závislá na stanovisku postoji Fo ta k otázce esko-n meckého vyrovnání.³⁶⁴ Jenže v poslední dob kv li jeho neúprosnému nesouhlasu se zm nami v zemském z ízení Thun pochybuje, že by Stürgkh v p edpoklad mohl být akceptovatelný. Co by asi se sta i kým císa em ud laly reakce na jmenování Fo ta, které by bylo možné v napjaté situaci o ekávat? elakovský se zdál podobn vhodným charakterním politikem jako Škarda – nebyl nacionáln radikální!

Zdvo ilá argumentace

Do Panské sn movny byli vybírání lidé r zných profesí a rolí. V citovaném Thunov dopise je k pozornosti p idán staro ech Ladislav Radimský, ob anský velkostatká , a koli nebyl p edtím poslancem íšské rady, zato však poslancem zemského sn mu za velkostatká e a „poradil si dob e“.³⁶⁵ Navržení (velko)statká e po roce 1907 bylo už samo silným argumentem. M žeme si povšimnout, že jmenování pairem bylo chápáno jako výraz odm ny, ocen ní celoživotní ve ejné práce (i lépe služby).

Thun uvádí o Radimském d ležitá detaily: Spoluvlastní panství Pašinka u Kolína o vým e 192 hektar , je doktorem práv a v sou asnosti okresním starostou Kolína, kde pracuje prosp šn , zaujal chvályhodný postoj ke kolínským katolickým dn m.

Von den kleinen bürgerlichen Grossgrundbesitzern ist er einer der gebildetsten und intelligentesten und hat sich stets als ein Mann erwiesen, der seinen Einfluss auf die übrigen bürgerlichen Grossgrundbesitzer in gutem Sinn zu nehmen bestrebt war.

Vedle hodnocení jeho ve ejné innosti hraje svoji roli charakter, vzd lání, inteligence,

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ K problematice esko-n meckých vyrovnání srov. Jan GALANDAUER, *Marný zápas Františka Thuna o esko-n mecké vyrovnání*, in: Moravské vyrovnání z roku 1905: možnosti a limity národnostního smíru ve st ední Evrop , eds. Lukáš Fasora – Ji í Hanuš – Ji í Malí , Brno 2005, s. XXXX

³⁶⁵ „[...] und hat sich eine gute Position geschaffen.“ SOA D ín, RA Thun-Hohenstein, f. František Thun, dopis F. Thuna K. Stürgkhovi 4. 3. 1914.

vystupování, dobré mravy a víra. Nicméně „svatý život“ by na povolání do politické instituce nestačil. Hlavní pozornost bývala vždy v nově zasluhám kandidáta v určité oblasti.

Na své si však pšla také strategie. Thun zdrazuje, že případné jmenování Radimského by mohlo být v českých kruzích udlat dobrý dojem. Navíc pokud by z německé strany byl jmenován ústavovrný velkostatkář a právník Rudolf svobodný pán Perger, mohl by Radimský být vnímán jako vypárování – „Aequiparierung“.

Až potom Thun p ináší na p et es navržení českého katolického politika Josefa Buriana (1854-1922). Zde pot eboval vysv tlit sv j postup. Proto odpovídá na Stürgkhovu otázku, že averse Clama v i Burianovi mu je známa. Také on považoval za nemožné, po n kolika rozhovorech s Burianem, vyjád it se o tom. Ale byl zplnomocn n, aby se o jmenování Burianovi zmínil, a také ho pot šilo, že Burian jako pracovník v samospráv a české zemské školní rad provedl náhlý odvrát ze své agitace proti zám r m *zemské správní komise*. Vidíme, jak návrh k povolání do Herrenhausu mohl nabízet prost edek k realizaci politických cíl . Problém nastal tím, že Burian, probošt vyšehradské kapituly, se ve své malicherné ješitnosti pochlubil noviná m:

In seiner kleinlichen Eitelkeit hat er allerdings den Zeitungen schon damals mitgeteilt, dass er Herrenhausmitglied werden würde /:die damals auftauchende Zeitungsnachricht konnte nur auf seine Mitteilung zurückgeführt werden:/; mit Rücksicht auf die Zusagen, die ich Burian gegenüber gemacht habe, erübrigt mir aber nichts anders, wie mich mit ganzem Nachdruck für die Erfüllung des Versprechens einzusetzen.

*Burian ist gewiss sehr national, sehr eitel, aber vollkommen unbedeutend.*³⁶⁶

Na Thunov komunikaci si m žeme všimnout konstruktivní politické strategie, podle níž je výhodn jší pravdiv sd lit vše, co bylo projednáno, otev en charakterizovat aktéra (Buriana) t ebaže v nep íznivém sv tle (*je velmi ješitný*), a p esv d it tak adresáta o tom, že se v problematice orientují, jsem si v dom komplikací a r zných pohled jednotlivých aktér . Tím si pisatel dovede zajistit uskute n ní svého zám r (jmenování Buriana) a p itom se od n j distancovat.

Jediným nebezpe ím pro Klub pravice by bylo, kdyby se Burian nechal Fo tem politicky usm r ovat. (Zaznívá tak nevyslovený, další d vod pro Fo ta nejmenovat!) Vlastní iniciativy se Burian nechopí, bude jen „bublat“ ve spole nosti pán Wohanky, K ižíka a Hlavy v dosud neškodném zd raz ování národních moment .

Burian je sice spíše mén významným církevním hodnostá em, ale bude vynikat nad opata Zavorala, jmenovaného Stürgkhem. Sv j postoj Thun podtrhuje:

³⁶⁶ Tamtéž.

Ich kann nicht leugnen, dass das Fallenlassen Burian's mich diesem Herrn gegenüber in ein falsches Licht stellen würde.³⁶⁷

Zdvo ilou agitaci za Buriana realizuje Thun formou konjunktivní fráze, v níž zaznívá šlechtická ctnost pohlížet na lov ka rovn , pravdiv . Nereálnost opaku je zmírn na podmi ovacím zp sobem: Fráze nep sobí jako diktát (*Jestli nebude Burian jmenován, tak...*), ale takové vyúst ní ponechává jako nereálné (konjunktiv). Zdvo ile jsou formulované také další v ty. Thun by byl Stürgkhovi vd ný za sd lení po tu uvoln ných k esel z Herrenhausu, podílu ech na nich a toho, jaké osobnosti bere ministr-prezident v úvahu za kandidáty.

Až záv rem dopisu a po zd razn ní Stürgkhovy vyšší role rozhodovat resp. vybírat kandidáty navrhuje Thun (op t formou konjunktivu) dalšího možného:

Allenfalls könnte noch ein anderer Böhme in Betracht kommen, wenn der Ersatz für Škarda gesucht werden müsste; es ist dies der ehemalige Landesausschussbeisitzer Dr. Ladislaus Pinkas, von dem mir bekannt ist, dass er eine Berufung in das Herrenhaus heiss ambitioniert.³⁶⁸

Thun nep imhu uje oko nad Pinkasovými ambicemi, rad ji je sd lí. Nicmén tento bývalý dlouholetý p ísedící zemského výboru byl ve funkci „velmi horlivý“, zd raz uje zásluhu advokáta Pinkase.³⁶⁹ Pat í sice mezi mlado echy, ale umírn né. Mohl by být p ínosný svou právnickou erudicí a bohatými zkušenostmi s finan nictvím – mnoho let je v ele *Zemské banky Království eského*, s velkou obratností a energií usiloval o její sanování. Minulý rok souhlasil s Thunovou první myšlenkou nahrazení zemského výboru správní komisí (odkaz na první verzi pozd ji realizovaných *anenských patent*). P edpokladem pro jmenování byla i Pinkasova hmotná nezávislost, p íjemné vystupování a vn jší charakterové vlastnosti, které pro paira nejsou ned ležitě:

Er ist materiell vollkommen unabhängig, hat ein sehr gewinnendes Auftreten und hätte auch die äusseren Eigenschaften, die für ein Mitglied des Herrenhauses doch nicht ganz ohne Belang sind.

Jestliže by se nám z výše citovaného dopisu jevila Thunova komunikace p íliš strategická, vypo ítavá, je nutné toto zdání srovnat v kontextu celé jeho osobnosti. František kníže Thun byl velice schopným a zajímavým e níkem a politikem s mnoha šlechtickými ctnostmi. Prim u n j hrála loajalita k císa i. Za jeho rozhodnutími a návrhy nelze vid t

³⁶⁷ SOA D ín, RA Thun-Hohenstein, f. František Thun, dopis F. Thuna K. Stürgkhovi 4. 3. 1914.

³⁶⁸ Tamtéž.

³⁶⁹ JUDr. Ladislav Pinkas (1863-1936), eský politik a právník, frankofil. Syn malí e Sob slava Pinkase a strýc Ji řho Voskovce; po otci p edseda spolku rozvíjejícího esko-francouzské vztahy *Alliance Française*, po válce p edseda Úst ední banky eskoslovenských spo itelen. V politice zvolen r. 1901 podruhé zemským poslancem, od r. 1902 lenem m stské rady pražské.

motivy prosadit vlastní zájmy, ale dlat milovanou politiku tak, aby íše a Království eské fungovaly a aby byl panovník spokojen.

Když psal 4. března 1914 dopis Stürgkhovi, byl jist ještě poád rozlad n a demotivován z toho, jak eští N mci op t odstoupili, resp. jak Adolf Bachmann oznámil jejich odstoupení z jednání o esko-n meckém vyrovnání. František Thun pokládal situaci za bezvýhodnou a svému bratrovi si v dopise 28. února pesimisticky post žoval, že „politika je odporná záležitost“.³⁷⁰ Byl p ipravený odejít do penze, nebo se neú astnit jednání, pokud by ho k tomu ministerský p edseda vyzval, aby tím ustoupil eským N mc m, jež pobou ily *anenské patenty* navržené práv eským místodržícím. Z jeho dopisu Stürgkhovi však už nezaznívá pesimismus, rozlada, ješitnost i manipulace s návrhy kandidát do panské sn movny. Z citovaného dopisu bratru Jaroslavovi je *pre-depresivní rozlada* ještě patrná: pocit stesku z tolika práce vykonané pro národnostní smír marn :

*Oprávn ní mé existence vlastn skon ilo – toho jsem si v dom. Úsilí dosáhnout smíru, který jsem si vytý il jako životní úkol, ztroskotalo! Co nyní, o tom se musí pe liv a nikoliv usp chan p emýšlet. Nechci osobn zap í nit n jaké p ekážky; musím vydržet tak dlouho, jak si to p eje m j císa ! Politika je odporná záležitost.*³⁷¹

ty i dny na to posílá Stürgkhovi svoje návrhy a výhrady ke kandidát m do Herrenhausu. Našel v sob vnit ní sílu p ekonat rozladu, nevzdát se a vrátit se ke konstruktivní politice? Usiloval o dob e fungující, vyváženou Panskou sn movnu? Šlo mu také o ur itou kompenzaci ech a znovunabytí jejich politické d v ry? Dopis 4. března 1914 p ináší nejlépe mín né rady bývalého p edsedy Klubu pravice! P esto v jeho komunikaci pozorujeme ur ité persvazijní prvky. Možná vnímal, jak politická role Panské sn movny vzrostla v neústavním mezidobí v echách. Za zdejší zemské záležitosti se po *anenských patentech* vláda zodpovídala p ímo íšské rad , tedy Panské a obstruující Poslanecké sn movn . Dopis zakon il stylizací sebe jako pokorného služebníka, odevzdaného ve v ci esko-n meckých jednání Stürgkhovým rozhodnutím. (Tato p ipomínka tedy mohla více p esv d it o Thunových návrzích na leny Herrenhausu.)

Ich habe bisher vermieden, mich bei Dir anzumelden, weil ich durch meine Anwesenheit nicht Anlass zu politischen Kombinationen geben wollte. Die vollkommen veränderte Situation in Böhmen jedoch nötigt nicht zu fragen, ob Du mein Kommen nicht doch wünschen würdest, wobei ich als selbstverständlich

³⁷⁰ GALANDAUER, *František kníže Thun*, s. 241.

³⁷¹ V n meckém originále stojí: „ein ekelhaftes Geschäft“, viz SOA D ín, RA Thun-Hohenstein, f. František Thun, dopis F. Thuna bratru Jaroslavu Thunovi 28. 2. 1914. Podobn srov. GALANDAUER, *Marný zápas*, s. 323.

*betone, dass ich jederzeit Deines Rufes gewärtigt bin [...]*³⁷²

Švihova aféra

St ží posoudíme, jestli 4. b ezna 1914 p í psaní výše citovaného dopisu František Thun už slyšel šokující zprávu o p edsedovi národních sociál poslanc Karlu Švihovi. Národní listy ho v témže dni totiž obvinily z úplatk za konfidentskou spolupráci se státní policií. M l jí p edávat d v rné zprávy o eském politickém tábo e. Aféra rozbou ila celou eskou politickou scénu. Strana národních sociál byla zmatena. Dne 6. b ezna píše Thun ministerskému p edsedovi, že u n ho práv byl národn sociální poslanec Jan Vojna – ne ú edn jako za místodržitelem, ale jako za „kavalírem“ – s prosbou o vysv tlení a radu, jestli má strana Švihu nechat padnout, nebo ne. Kníže Thun odpov d l, že se nezajímá o detaily státní policie a že o celé záležitosti ví jen z novin. Jist byl znechucen, možná nazna il, že se tomu u Švihy ne diví.³⁷³ Avšak z dopisu Stürgkhovi nelze jednozna n vyrozum t náznak v domí, že se tak stalo í že Thun ví n co více:

*Ich könne aber nicht leugnen, dass, wenn Behauptungen mit solcher Bestimmtheit in den Zeitungen aufgestellt werden, man sich schwer gegen den Eindruck wehren kann, dass etwas Wahres an der Sache ist.*³⁷⁴

Spíše použil obecnou frázi (*Asi to je pravda, když to psali v novinách.*) nebo údiv nad pom ry v národn sociální stran , aby Vojnovi poukázal, že za celou aférou vidí spíše eský mezistranický boj. Nazna il to i politováním politické kultury této „Kampfmethode“, s níž naopak národní sociálové psali proti mlado ech m ve v ci dispozi ních fond .³⁷⁵ eská ve ejnost byla zasko ena, nechutná aféra jist oživila vzpomínky na Karla Sabinu.³⁷⁶ Domnívám se, že pokud by Thun cokoliv o Švihov spolupráci s následníkem tr nu tušil, pravd podobn by se o tom Stürgkhovi zmínil. Rozhádaný eský politický tábor znesnad oval jim ob ma zápas o esko-n mecké vyrovnání. Loajální postoje obou konzervative se nesly v duchu neohrožit zdravotní stav sta i kého císa e, vládnout pevn a co nejlépe v jeho zájmu a v zájmu integrity íše a vy ešit komplikovanou situaci na politické scén ústavn a d íve, než by se mohlo stát, že na tr n dosedne následník. V jaké

³⁷² SOA D ín, RA Thun-Hohenstein, f. František Thun, dopis F. Thuna K. Stürgkhovi 4. 3. 1914.

³⁷³ Z pohledu širšího kontextu se jako zajímavé dokreslení jeví lobbování poslance Karla Švihy na p elomu listopadu a prosince 1912, který ministerskému p edsedovi Stürgkhovi nabídl (neúsp šn) ukon ení obstrukce národn -sociálních poslanc za vyplacení 350 000 K pro klub. *Zákon o vále ných úkonech* byl nakonec stejn 19. prosince p íjat. Viz TOBOLKA, *Politické d jiny*, III/2, s. 580.

³⁷⁴ SOA D ín, RA Thun-Hohenstein, f. František Thun, dopis F. Thuna K. Stürgkhovi 6. 3. 1914.

³⁷⁵ Také Otto Urban (URBAN, *eská spole nost*, s. 551) a Ivan Šedivý (Ivan ŠEDIVÝ, *eši, eské zem a velká válka. 1914-1918*, Praha 2001, s. 23) vidí pravý d vod aféry v stranickopolitickém boji. Mlado eský redaktor Josef Anýž o v ci prý v d l už od roku 1911. Šedivý však nesprávn uvádí, že tehdy vyšlo najevo, jak Šviha konal *d v rné politické služby* pro následníka tr nu – tento fakt byl zjišt n až po r. 1918 (srov. TOBOLKA, *Politické d jiny*, III/2, s. 594).

³⁷⁶ Podobn si reflexi eského národa p edstavuje také URBAN, *eská spole nost*, s. 551.

politické dimenzi by se odvíjela jeho vláda a vztah k parlamentu, si nedokázali (ani nebo rad ji necht li) představit. Jejich politické rozhodování bylo motivováno loajální zodpovědností, která jim zároveň poskytovala argumentační klíč pro svobodnou realizaci svých politických zájmů.

Vraťme se však ještě k tomu, co František Thun odpověděl Stürgkhovi na dopis z 5. března. Vzhledem k tomu, že se v panské sněmovně v poslední době uvolnila pro českou stranu tlak esla, resp. tyti – po moravském opatovi Benediktu Koršianovi (1840-1912, páirem jmenován 2. 4. 1891) – navrhoval Thun jmenovat Buriana, Pinkase, nebo elakovského. Jaromír elakovský prý měl takové ambice už delší dobu, proto se o něm často v tom smyslu hovořilo, ale potěbnější pro panskou sněmovnu se Thunovi zdál Pinkas. elakovský se ve svých zápiskách už 26. února pozastavuje nad dopisem Pacáka. Podle něj se Stürgkh Pacákovi už předem omlouval, kdyby elakovský nebyl jmenován do panské sněmovny. českému historikovi však spíše vadilo, že o tom psaly noviny jinak. Stylizoval se do role mytologické postavy *Hekuby*, která je symbolem pro lidi stíhané bídou a nešťastím:

Mrzní mne ovšem, že noviny o tom psaly, ale jinak – co je mi Hekuba? Víde a politika zprotivily se mi do duše, a pak jsem předce rozhodný nepřítel toho nynějšího německého Rakouska, od něhož nepotřebuju žádného uznání. Já také nikdy a nikde jsem se o lenství panské sněmovny neucházel.³⁷⁷

Je zajímavé, že jeho jmenováním se ministerský předseda zabýval už dříve. Po úmrtí umírněného, diplomatického mladocha Škardym elakovský, také právník, z něj ještě reálnější šance být jmenován právě na jeho místo. Ale situace se zanedlouho vyvinula nepříznivě pro parlament – 16. března byl odročen – a k jmenování navržených obanských kandidátů už nedošlo.

Panská sněmovna v politickém diskursu

V nově jsme poměrně velkou pozornost lidem, kteří nakonec nebyli do Panské sněmovny povoláni. Ale už jen samotní kandidáti, jejich kvality, způsob argumentace i jejich navrhování, politická strategie řešit národnostní spory ukazují na specifické postavení Panské sněmovny v politické realitě Předlitavska i na specifickou roli sociální role *pair*. Není divu, že vyřadil Stürgkhov vládu, že omezila svoji spolupráci s parlamentem, který byl soustavně obstruovaný. Těžko lze přijmout dřívejší tezi Otty Urbana o nezájmu aristokracie na fungujícím parlamentu. Neplatí, že byl zřízen proti vůli aristokracie.³⁷⁸

³⁷⁷ ELAKOVSKÝ, *Moje zápisky*, s. 333.

³⁷⁸ URBAN, *česká společnost*, s. 550: „Proč měla [aristokracie] pomáhat z detských plenek instituci, která

Práv p íklad Františka Thuna ukazuje politika s p esv d ením, že Panská sn movna je zárukou vyrovnané, loajální a konstruktivní politiky. V dob , kdy dolní komora znovu obstruovala, mohla panská sn movna hrát roli jediné instituce zajiš ující ústavnost a celistvost íše. František Thun mohl vnímat roli Herrenhausu jako úlohu „ íšského regenta“ (císa byl už starý, konzervativní politické elity ho necht ly z ohleduplnosti ob žovat). Proto s pe livostí a nad jí, zdvo ilostí i persvází navrhoval ministerskému p edsedovi nové kandidáty. V zr stu politické moci panské sn movny si m žeme všimnout také v r. 1913 v jednáních o esko-n meckém vyrovnání a odblokování zemského sn mu. Hrab Stürgkh pot eboval mít horní komoru parlamentu na své stran , a p ed asn ji 27. ervna seznámil s Thun-Kramá ovým plánem na z ízení správní komise v echách. To však pobou ilo a zaktivizovalo ve ejné mín ní v echách, což dokresluje p ístup ob anských politik k zemským záležitostem.

Konzervativní politické elity necht ly starého císa e z ohleduplnosti obt žovat komplikovanými problémy. Pro loajální šlechtické politiky tak byl fungující parlament jedinou možností, jak udržet íši celistvou a jak elit separatistickým tendencím nacionálních ob anských politik . O jejich charakterových a morálních vlastnostech a o kvalit jejich komunikace se aristokracie, loajální *nová šlechta* a *poslanci na doživotí* p esv d ovali v poslanecké sn movn , na zemských sn mech, p i smi ova kách nebo i b hem Švihovy aféry. Výstižn ji charakterizoval Otto Urban jako *symbolickou te ku za eskou ú astí v zákonodárných orgánech „ íšskoradního Rakouska“ p ed první sv tovou válkou*.³⁷⁹ Do ur ité míry p edznamovala i te ku za parlamentárním obdobím podunajské monarchie v bec. íšská rada byla 16. b ezna 1914 odro ena a sešla se za zm n ných podmínek až v roce 1917. A koli se další události vyvinuly nakonec jinak, neodporuje to d ležitosti role, skrze kterou komunikace r zn ovli uje politické jednání i politickou kulturu. Mám za to, že n kdy máme tendenci podce ovat, jak pracuje jazyk, co vše dokáže. Anebo co vše se odehrává až „za jazykem“, v našich myslích...

"odchodu" z ejm m li n kte í radost.³⁸⁰ V místnostech tehdejšího Herrenhausu se ukázal ješt 28. kv tna 1862, když ve Vídni znovu zasedala císa ská akademie v d, ale vlastního jednání se nezú astnil až do konce života (zem el 26. 5. 1876). Sociální role lena Panské sn movny pro n j p edstavovala necht ný politický d chod, proto se role z ekl, ale nabytý symbolický kapitál se snažil aktivn p em nit v roli v dce eského národa.

byla z ízena proti její v li a kterou zdaleka nepovažovala za perspektivní?“

³⁷⁹ URBAN, eská spole nost, s. 551.

³⁸⁰ Srov. Prot. Reichsrat, HH, I. Session, s. 295.

PRESTIŽ A ZAHÁLKA (P IV ENÁ VÍ KA)

17) Stylizace jako prost edek ukázání ctností paira**Pojetí zahálky**

Význam instituce Panské sn movny, která „velkou politiku“ ovliv ovala z ídka, se pro elitní spole nost na p elomu 19. a 20. století pokusíme vystihnout použitím konceptu zahálky.³⁸¹ Americký sociolog T. Veblen jí ozna uje neproduktivní trávení asu, nikoliv *nehybný klid a ne innost*. Zahálka je sp ízn na s hrdinským životem; p ináší posléze „nemateriální“ statky.³⁸²

Na lena Panské sn movny mohl být kandidován spíše lov k s velkým symbolickým kapitálem. Aktivní innost a p ítomnost paira v takové instituci není d razn požadována, a koli z politické praxe už víme, že vláda se ohlížela po kandidátech, kte í by pracovali v komisích.

„Lord“ nem že být na Panské sn movn závislý ekonomicky, pracovn , produktivn . O ekává se, že je zajišt n v jiných oblastech (profese), že žije z pen z nast ádaných b hem své kariéry (nap . i mecenáš), že na n j vyd lávají jeho podniky (rentiér), nebo na n ho druzí pracují (kapitalista), on si m že dovolit „zahálet“. Tím zároveň stoupá na spole enské p í ce. Ideje první komory nevyžadují, aby pro ni „pracoval“, zodpovídal se n komu apod. Už samotné jmenování je p ece poctou, výrazem císa ova díku za celoživotní v rnou službu státu.

Náznaky konceptu zahálky ilustrují ady neobsazených míst na sch zích Panské sn movny, nebo klidném, neusp chaném p ístupu k práci, který zaznamenáváme i v p ípad d ležitých krok sledovaných celou politickou scénou, nap . schvalování adresy císa i v roce 1879:

Sn movna jest až tém r do 11 hod. prázdna. Jen na t ech lavicích po pravici p edsedy, kdež jest místo pro íšské poslance, jest plno [...]

Na galerii jsou v tšinou dámy.

První pair, kterýž vstoupil do sn movny, jest p ítel eského d jepisu, náš dr. Höfler, kterýž patr n p ípsal svým hlasem pomahati ústav . P íšel, rozhlédl se a odešel zase do p edsín , odkudž blýskají se zlaté límce generalských uniforem.

Znenáhla p ícházejí lordové.

Krátce p ed p í dvanáctou vstupuje kníže Trautmannsdorff ke k eslu p edsednickému; pozdravuje se p íátelsky se šedým knížetem Adolfem Schwarzenbergem. Nezahazuje hned sch zi, takže pairové v konversaci pokračují.

Zvonec president v volá leny sn movny na místa. Z vedlejších sál valí se pairové, kte íž, to vid t na první pohled, dostavili se v po tu neoby ejn úplném.

³⁸¹ Srov. celou kapitulu *Okázalá zahálka*, in: Thorstein VEBLEN, *Teorie zahál ívé t ídy*, Praha 1999, s. 34-57.

³⁸² VEBLEN, *Teorie zahál ívé t ídy*, s. 40, 41.

Žurnalisté víde ští praví, že tak plná bývá sn movny jen z ídka. Ve sn movn jsou prý p ítomni páirové, kte í v bec ješt nesložili slib. [kníže Sanguszko] Napo ítali jsme na 150 len v.

Pohled na sn movnu jest zajímavý; tém bez výjimky samá hlava šedá nebo holá, jen z ídka kde erná.

O t i tvrt na 12. vstupují jmenovaní t i arcivévodové (dva brat í a strýc císa v) a zaujímají první lavici na pravo. Kn. Karel Schwarzenberg má na téže stran v druhé lavici na kraji místo.

Pro zákon ve všech t ech teních, až na arcivévod, hlasuje celá sn movna povstáním.³⁸³

Taaffemu muselo být jasné, kolik hlas se reáln m že autonomist poda it sehnat. On ale vedl jiné taktické a nep edpokládané kroky. Pracoval na p ání svého císa e ke zklidn ní a alespo n jaké jednot politických stran. V p ípad schvalování adresy císa i se zavolání t í arcivévod nejeví jako (neúsp šný) boj o po et hlas , ale snaha dát Panské sn movn jasný signál o p ání Jeho Veli enstva. Mezitím, co císa prost ednictvím arcivévod jakoby sám odpovídal na svou tr nní e , uvolnily se ministerskému p edsedovi ruce vznést vst ícné gesto zárove k opa nému politickému táboru.

Život v zahálce, p etrvávající v n kolika generacích, zanechá ú inek v osobnosti, stopu v charakteru lov ka. Zdvo ilé chování a zahálka mohou být vlastní šlechtic m; narodili se v takovém *životním sv t* . Nové elity však musí vyvinout vytrvalé úsilí a zna né prost edky, aby se mu nau ily, aby p ijaly zp soby *zahál ivé t ídy* za své; aby si mohli nejprve v bec ekonomicky dovolit takové chování.³⁸⁴

Podle Veblena jsou zásady společenského chování výrazem společenského postavení.³⁸⁵ Horní, zahál ivá t ída společnosti využívá i tzv. zástupnou zahálku – kv li ní si páni drží služebnictvo. Pokud ale ono a paní domu opravdu musí pracovat, aby byl celý d m zajišt n, vyprazd uje se ú inek zástupné zahálky. Ta má demonstrovat kvantitu bohatství. Je prestižn jší, když se o materiální zajišt ní stará další vrstva služebnictva.

Této t íd vd í moderní kultura za mnohé, pokud jde o uchování tradicí, oby ej a myšlenkových stereotyp .³⁸⁶

Pojetí prestiže u lena Panské sn movny

Otázkou prestiže bylo ukázat se alespo na první sch zy zahajované parlamentní sezóny. Albín Bráf tak sd luje 12. ervence 1911 Karlu Mattušovi, že do Vídn pojede. Svoji roli hrála také p im ená volba od vu. Bráf píše: „Dvorní rada Ott na mn žádá, abych vyšet il,

³⁸³ Národní listy 19, 1879, 257 (28. 10.), s. 1.

³⁸⁴ VEBLEN, *Teorie zahál ivé t ídy*, s. 44-45.

³⁸⁵ VEBLEN, *Teorie zahál ivé t ídy*, s. 46.

³⁸⁶ VEBLEN, *Teorie zahál ivé t ídy*, s. 54-55.

chodí-li se do prvního sezení nového období ve fraku i jak. Snad ráíte býti tak tuze dobtiv a napsati mi to na karti ku.“³⁸⁷

Skromné odmítnutí role paira

Zajímavým p íkladem využití skromného chování jako sebestylizace bylo p esv d ování ministra Rezka advokátem Tomášem erným (1840-1909), který se o svém návržení být jmenován pairm Panské sn movny dozv d l p edem od Karla Mattuše. Staro eský advokát z ejm opravdu netoužil po další funkci. Všimn m si celého jeho psaní:³⁸⁸

Slovutný pane doktore!

Když jsem se posledn od Vás vrátil, etl jsem již v Národních listech odpoledních jmena nových len Panské sn movny a ve er obdržel jsem od p. ministra Dr. Rezka blahop ejný telegram.

Z toho jsem seznal, že jmenování Nejvyšším schválením již se stalo a pon vadž moje prosba k panu ministrovi byla by jen k tomu sm ovala, abych možno-li navržen a jmenován nebyl, neu inil jsem dále žádného kroku, nýbrž postavil se na stanovisko dokon eného skutku, uznáváje již p edem d vody, které také p. ministr dr. Rezek uvádí ve svém p ípise, jež jste mi laskav k nahlédnutí rá il sv íti.

Ra te laskav prominouti, jestliže jsem Vám sp sobil nep íjemný pocit, který jste si svou laskavostí ode mne nezasloužil, byl bych ale tomu býval povd en, kdybych byl dle mého p ání mohl setrvati ve svém ústraní.

Panu ministru dr. Rezkovi napíšu list, v kterém pr b h vysv tlím a znepokojení jeho odstraním.

Váš povždy oddaný dr. Tom. erný

V Praze 17. pros. 1902

Rezignovat jako pair po ohlášeném jmenování by bylo vnímáno jako neslušné chování a vzbudilo by veliké pohoršení, jak psal z Vídn Rezek Mattušovi: *Na nejvyšším míst by resignace taková, která nemá p íkladu, doznala zajisté posouzení velmi nemilostivého a pan dr. erný by tím eskému národu neposloužil.*³⁸⁹ Z uvedeného dopisu zaznívá také dobové chápání role paira jako ú ad, jehož výkon záleží na dobrovolnosti paira: *Pravíte-li ve svém list , že pan dr. erný chová velkou nechu k íšské rad , namítám proti tomu, že úpln by jemu bylo z staveno, jak dalece by cht l funkci svou vykonávati. Mohlo by se to omezeti na složení slibu, kteréž se státi m že esky.*³⁹⁰

³⁸⁷ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p íjatá, dopis A. Bráfa 12. 7. 1911.

³⁸⁸ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p íjatá, dopis T. erného 17. 12. 1902.

³⁸⁹ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p íjatá, dopis A. Rezka 16. 12. 1902.

³⁹⁰ Tamtéž. Rezek zd raz uje, že tím zamýšlel jen dobré, ale když v c tak vykvetla, nazna uje: „i mn by vzešla z toho velká nep íjemnost, kdyby pan dr. erný na svém úmyslu setrval.“

VZTAH SPOLE NOSTI K OB ANSKÝM PAIR M (POHLED LIDU)

18) Obraz paira v Národních listech**Zahájení nové parlamentní sezóny (7. íjna 1879)**

Povolání do Panské sn movny zachycované konkrétn v Národních listech, m žeme vnímat jako projev politické kultury.³⁹¹ Pro sociální srovnání nap . Právo lidu navrhování kandidát v podstat v bec nesledovalo.

Jmenování nových pair 20. zá í 1879 za ala eská spole nost, nebo alespo tená i Národních list , vnímat až t sn p ed zahájením íšské rady. Národní listy se zám rným d razem stav ly do kontrastu p edcházející návšt vu Bismarcka ve Vídni a jmenování knížete Schwarzenberga, hrab te Thuna, hrab te Chotka, **Hab tínka** a jiných ze *strany samosprávné*. Porážka „ústaváckého“ systému m la prý ve Vídni p sobit jako „ledová láze “. Redaktor s ironií v hlase lituje, že nebyli povoláni také ústaváci: „Jaká škoda, že nebyli ve volbách do sn movny poslanc propadlí pánové Glaser, Chlumecký a jiní lenové poprasklého ministerstva Auersperg-Lasserského oblažení, by v nové é e Taaffeov rozkládali v Panské sn movn zkrachlé své názory a staré h íchy, pon vadž jim osudem – nebo osudím – nebylo p áno v dom poslanc ú inkovati ku blahu obecenstva.“³⁹²

Zahájení nového zasedacího období parlamentu 7. íjna kone n obeslaného i echy sledovala celá Víde . Shromážd nou Panskou sn movnu vyzval prezident Trauttmansdorff k podpo e a d v e vlád a k „p stování praktických zájm “. ³⁹³ Ve st edu 8. íjna se ob komory sešly v Hofburgu v Korunním sále – pairové na pravé stran , poslanci na levé. Redaktor Národních list popistuje ceremonii s respektem a zájmem: „Ude ením 12. hodiny otev ely se dvě e od soukromých komnat císa e; do sín vstoupili všichni minist i, dále arcivévodové ve Vídni p ítomní, první Nejvyšší hofmistr s odznakem své hodnosti, nejvyšší dvorní maršálek se státním me em a kone n císa v státním rouše v pr vodu setník t lesní strážce, nejvyššího komo ího, generalních pobo ník a ostatní družiny. P i vstoupení císa e do ceremoniání sín zahoukla na hradním nádvo í salva estného odd lení vojenského a zárove po alo se na v žích chrám zvoniti všemi zvony. V síni postavili se minist i na levou stranu estrády tr nu, arcivévodové na estrádu samou, ostatní družina dvorní a generalita zaujaly ostatní místa na stupních tr nu a estrády. Císa vystoupil

³⁹¹ Srov. Marek SKOVAJSA, *Politická kultura. P ístupy, kritiky, uplatn ní ve zkoumání politiky*, Praha 2006.

³⁹² Národní listy 19, 1879, 233 (30. 9.), s. 1. Okáváno byla i jmenování knížete Trauttmansdorffa za p edsedu Panské sn movny: „Uhlídáme, co jsme na knížeti Carlosovi Auerspergu ztratili!“

³⁹³ NL 19, 1879, 240 (8. 10.), s. 1.

lehkým krokem na tr n, posadil se, pokryl hlavu a p ed ítal [...] tr nní e .“³⁹⁴

eské království, nebo rakouský parlament?

Jednou z prvních záležitostí Panské sn movny bylo *ohrazení práv Království eského*, které p edsednictvu komory podala na druhé sch zi 9. íjna knížata Karel Schwarzenberg (1824-1904) a Mo ic Lobkowicz a hrabata Rudolf Chotek, Heinrich Haugwitz a Friedrich Thun-Hohenstein. *Ohrazení* m lo ujistit, že vstupem do parlamentu se eská šlechta nevzdává práv eského království; zn lo stejn jako ohrazení eských poslanc v dolní komo e. Ohrazení p e tené v Panské sn movn prezidentem Trauttmansdorfem „za všeobecné pozornosti“ vzáp tí zpochybnil Schmerling jako nepraktické (celých 19 let se bez toho sn movna obešla) a hlavn protiprávní: „Císa povolal e ené pány do této sn movny na základ § 5 základních zákon , tedy na základ ústavy a nikoli co zástupce Království eského.“³⁹⁵ Navíc páirové už den p edtím složili slavnostní slib. Proti n mu argumentoval Schwarzenberg tím, že slib byl složen práv na základ ohrazení, které má být uloženo v aktech první komory.

Tato „srážka“ dvou politických kapacit vyvolala v tší ohlas než státoprávní ohrazení p e tené v dolní komo e: „První parlamentární blesky vyšelhy v era v sn movn panské z dusné zdejší politické atmosféry. Byly to první paprsky sv tla na objasn ní dosud ještě dosti temn zast eného skupení sn movních stran a první známky v štící bouří, jež v málo týdnech propukne v celé síle p i debat adresní.“³⁹⁶

Národní listy ocenili *politickou d ležitost i state nost* nových eských pair , kterou projeвили svým ohrazením. Redakce zd raz ovala, že *šarvátku* mezi v dcem eských pair , knížetem Schwarzenbergem a rytí em Schmerlingem sledovali *všechny velké politické žurnály* a jak byli n me tí centralisté p ekvapeni krokem *eského kavalíra*. Vykreslením charakter obou sok je Národními listy vlastn také konstruován širší obraz „našeho“ a „jejich“ charakteru:

*Je kníže Karel Schwarzenberg i u politických protivník v osobou oblíbenou, svou sympatickou mužnou representací a svým otev eným, p ímým, chevalereskním chováním. Je na mnoze opakem jiného asto jmenovaného v dce téhož politického tábora, který nejrad ji provozuje hru zakrytou, nejev tší svou sílu jeví v drobných formalitách, je veliký v malém a nejsa mužem velké koncepce, výborn by se hodil do parukové doby Ludvíka XVI., když velká politika d lala se pomocí dvorních kudrlinek za tajnými plentami Trianonu.*³⁹⁷

³⁹⁴ NL 19, 1879, 241 (9. 10.), s. 1.

³⁹⁵ NL 19, 1879, 243 (11. 10.), s. 1. Na konci sch ze byl zvolen adresní výbor, který m l sestavit adresu – odpov Panské sn movny císa i na tr nní e . Za p edsedu výboru zvolili arcibiskupa Kutschkera, za místop edsedu Schmerlinga.

³⁹⁶ NL 19, 1879, 243 (11. 10.), s. 2

³⁹⁷ NL 19, 1879, 243 (11. 10.), s. 2

Národní listy si také podrobně všimaly všech kroků, které „ústaváci“ podnikali. Přesně vyjmenovávají, kdo k nim přistoupil, což lze vnímat jako určitou ostrakizaci „nepřátelských“ politiků v české politické komunikaci. To má svůj význam a možný vliv na ostatní poslance, protože utváření sněmovních frakcí a klubů teprve probíhalo. Češi se obávali nátlaku ústavovrnných na dosud nerozhodnuté poslance.³⁹⁸ Právě v Panské sněmovně se liberálové, kteří měli v dolní komoře menšinu, pustili pod vedením A. Schmerlinga, I. Plenera a ve spolupráci s J. Herbstem do horlivé protivládní politiky pod taktikou pečlivě kontrolovat práci dolní sněmovny. „Proto bude také adresní debata Panské sněmovny předcházet a uslyšíme asi letos zrovna v Panské sněmovně i nejméně a nejnepřátelštější.“³⁹⁹

Redaktor Gustav Eim píše, že obtížnou situaci v Panské sněmovně, kde se utvořila protivládní většina, musí uznat sám Taaffe, který má být dříve prozíravější: „Že by tomu tak nemuselo být, kdo by o tom pochyboval? Kdyby byl hrabě Taaffe při novém jmenování pář rozhodnutí a zcela podle spravedlivosti sáhl na pravo, kamž se po osmnáct let nesáhlo a kdež tedy jsou důstojní a zasloužilí kandidáti této hodnosti, [...] dnes by v Panské sněmovně byla zcela jiná většina.“⁴⁰⁰

Zklamání ze schvalování obou adres na mnoho let nastavilo pohled české politické reprezentace na Herrenhaus jako na komoru, v níž není efektivní se angažovat, protože by pářové-nepolitici mohli lehce podlehnout nátlaku jedné frakce nebo vlády.

Zajímavý apolitický pohled na Panskou sněmovnu přinesl ve svém fejetonu 10. října 1879 Jan Neruda (viz příloha). Nicméně čeští odborníci se spíše chtěli dozvědět konkrétní politické zprávy z Vídně. O dalších jednáních říšské rady tak psal už Gustav Eim.

³⁹⁸ Srov. NL 19, 1879, 246 (15. 10.), s. 2. O údajném programu autonomistů uvedl v *Politik* redaktor vartuje: „[...] Psal jsem vám již, že na celé té zprávě není ani písmena pravdivá a také jinde byla dementována, avšak ústavovrnní znovu a znovu ji opakují, jen aby nerozhodným nahnali strachu. Tvrdí se dokonce, že nkteří kolísaví velkostatkáři zprávu tou zahnání byli do klubu německých liberálů.“

³⁹⁹ NL 19, 1879, 246 (15. 10.), s. 2. Později se v čísle 250 (19. 10.) objevuje noticka, že liberální většina (80 členů – především generálové, úředníci, církevní knížata) přijala Hasnerův návrh adresy, proti němuž se menšina rozhodla podat vlastní adresu. Obě adresy byly předány 27. října (ale neprojednávány) za hojně účastí pářů, nechyběli ministři, tři arcibiskupové (Karel Ludvík, Ludvík Viktor, Albrecht) a církevní „hodnostové“ (kardinálové Schwarzenberg, Kutschker, Fürstenberg, kníže arcibiskup salcburský, knížata biskupové sekovský a lublašský); projednával se totiž návrh zákona o dotacích císařského dvora. Po neúspěšném pokusu vrátit adresní komisi úkol vypracovat společnou adresu a prosadit některé požadavky menšiny, za což se přimlouvali i arcibiskupové a virilisté, byla po přerušení schůze schválena adresa v tšiny. NL 19, 1879, 257 (28. 10.), s. 1.

⁴⁰⁰ NL 19, 1879, 252 (22. 10.), s. 1-2.

19) Od institucionalizace ke kultu osobnosti

Monumentalizace osobnosti

eská společnost v Právní státu na přelomu 19. a 20. století také přestavovala v určitém specifickém smyslu „kult osobnosti“ svých politiků. Jedná se o stavbu pomníků v čestném národa, zachování rodných domků českých vlastenců, ale i charitativní činnost nadací pojmenovaných po velkých vzorech, nebo jimi přímo založených k jejich „nesmrtelné památce“. Nejvýrazněji se projevoval u osoby Palackého a Riegra, ale role měly i „stařešiny kmene českého“ byla přisouzena také Mattušovi.

Práci pro českou politickou elitu proslul plastikami, portréty, poprsími a pomníky zejména Josef Václav Myslbek, také člen Panské sněmovny, který však nikdy nesložil slavnostní přísahu.⁴⁰¹ Tento sochař evropského formátu kladl při tvorbě důraz na to, aby modelované tělo vypadalo jako skutečný člověk, aby hmota ožila a aby socha vyslovovala duši a charakter zpodobněného. V jeho tvorbě se zajímavě protínal tento anatomický realismus a monumentalizace osobností, i když ještě žijících. Dlouholetým studiem toho, jak zpodobnit buržoazní plochý, studený oděv (frak, kabát) a co by měl šat vyjadřovat, se Myslbek dostával ke „konstruování“ nového romantického hrdiny.⁴⁰²

Lidi své doby zpodoboval podobně jako postavy staro-české mytologie. Myslbek modeloval portréty mnoha členů Panské sněmovny z tehle. A už šlo o poprsí F. Palackého (1884-5), F. Thuna-Hohensteina, E. Nostice-Rienecka (1890), L. Thuna-Hohensteina (1896-7), V. Lanny (1908-9), R. Clam-Martiniče i K. Mattuše (1916).⁴⁰³ Myslbek také vytvořil monumentální sochu kardinála B. Schwarzenberga (1891-5), dále postavy F. L. Riegra (1903-11 a 1913-14), J. K. Lobkowicze (1905-7), J. Hlávky (1902, která nebyla ve své době moc nadšeně přijata) a také *Vlastní podobiznu* (1902-3).

Myslbekovo dílo v kontextu potvrzování české identity

Jeho nezájem o politiku byl dán charakterem velmi extrovertního, trochu bohémského umělce. Od styku se společností ho však čím dál více odstihávala choroba (propukla 1882), která ke konci života zpodobila už téměř úplnou hluchotu. Přesto, že ho celý život provázely úspěchy, ohlížel se stísně: „Můj život byla muka.“⁴⁰⁴ Jeho životní dráha však byla zajímavá rychle rostoucí pracovitostí, zasluhující významání.

⁴⁰¹ V seznamech podle frakcí je Myslbek vždy uváděn na konci mezi členy bez slibu (*ohne Angelobung*).

⁴⁰² V. V. ŠTECH, *J. V. Myslbek*, Praha 1952, s. 17-18. Navazoval tak na Mánes v typ hrdiny.

⁴⁰³ Viz též i dopisy, v nichž se Mattuše ptá, kdy přijde „s dít“. Zakázku dostal od vedení Zemské banky při příležitosti Mattušových osmdesátin. LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence přijatá, dopisy 1., 3., 19. a 21. března 1916.

⁴⁰⁴ ŠTECH, *J. V. Myslbek*, s. 9.

Myslбек se narodil 20. ervna 1848 na pražském Smíchov , otec byl malí em pokoj . Kv li chudob šel roku 1863 na t íletou vyu enou, do socha ské dílny Tomáše Seidana. Po roce práce s ním ve Vídni na budov *Arsenal* se na konci roku 1866 vrací a brzy je zam stnán u Václava Levého, kterého ve Vídni poznal. Ale za íná sám tvo it, od roku 1868 je zapsán na Akademii, už roku 1871 je vyzván k spolupráci na budov Národního divadla. V letech 1871-1873 podnikl studijní cestu po N mecku a po návratu se rozešel se Zítkem, postavil vlastní dílnu, oženil se. Pracoval piln a soust ed n – p epracovával modely, nebyl vždy hned spokojen – a úsp šn se ú astnil mnoha sout ží. Um lecký obrat nastal roku 1878 po návšt v Pa íže, kde se jako *dít novorenesance* setkal s vlnou *t etího baroka*.⁴⁰⁵

Politicky Myslbeka vlastn zaangažoval F. L. Rieger, když mu vymohl státní zakázku na sochy pro atiku nové budovy parlamentu ve Vídni. Myslbek vytvo il v letech 1880-1884 sochy s politickými symboly moderního státu: *Spo ivost, Pilnost, Oddanost a Stálost ve smýšlení*.⁴⁰⁶

Roku 1885 byl jmenován profesorem na práv založené Um lecko-pr myslové škole v Praze (od 1893 i editelem), odkud roku 1896 p ešel na postátn nou Akademii výtvarných um ní. Do eské národní kultury se nejvíce zapsal pomníkem svatého Václava, který mu dal práci v podstat na t icet šest let (1887-1924).

Do Panské sn movny byl jmenován roku 1905, když zem el A. Dvo ák. Ani od n j – také um lce evropského formátu – se z ejm neo ekávala aktivní politická „práce“. P esto byl jmenován. Nabízí se otázka, pro práv v dob , kdy dolní komora asto obstruovala a horní se potýkala s velkou absencí, si vláda „dovolila“ pozvat um lce jako „ozdobu Herrenhausu“. Vysv tlení leží práv asi zde: zvýrazn ní prestiže parlamentu.

Je eský pair národním hrdinou?

Um lci, respektování svým národem bez ohledu na politické strany, a duchovní, respektování v ícími p edevším ze svojí diecéze, „vykonali“ pro Panskou sn movnu dost práv tím, že už byli jmenovaní. Mohli p itom v legislativní práci „zahálet“. Vláda po nich více nepožadovala. Jejich význam i role, kterou pro sv j národ „hráli“, se r znily v každé zemi a regionu. Duchovní nemohli „p imhou it“ o i p ed zodpov dností vlastního rozhodnutí, jaký postoj zaujmou k politické angažovanosti.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ ŠTECH, J. V. *Myslбек*, s. 14.

⁴⁰⁶ ŠTECH, J. V. *Myslбек*, s. 20.

⁴⁰⁷ Nabízejí se typologie ty r zných postoj : a) nete nost k politice i ke služb nacionálnímu hnutí, b) nete nost k institucionální politice, ale aktivita v politice „služba národu“, c) „služba národu“ podporující stranickou politiku, d) aktivita ve stranické resp. institucionální politice. Srov. Tomáš W. PAVLÍ EK,

Byla však tato politická taktika úspěšná? Uklidnila rozboušené národy monarchie, nebo naopak přiléhala do ohně? Vystává ještě další otázka. Jak hodnota se určitě sociální skupiny stotožňovali s národními umělci a duchovními otci? Například český proletariát, ovlivněný vlnou sekularizace a zájmem o internacionalismu, se s nimi stotožnil snad. Ve svém tisku jmenování nových pairů nijak výrazně nereflktuje.

Pro označení národního hrdiny je zapotřebí uznání a komentování všech vrstev etnického národa. Ovšemže k takovému závěru bychom nedošli statistickým průzkumem jeho populace, ale hledáním odpovědi na otázku, jestli se periodika, literatura a další umění, kázání i proslovy v době shodují ve výběru osobnosti, kterou národu představují, resp. heroizují.

Pair jako symbol určité třídy

Společnost jistě vnímala a posuzovala každou osobnost různě. Jiné sympatie asi vzbuzoval „vůdce národa“ František Ladislav Rieger nebo „umělec národa“ Antonín Dvořák a jiné konzervativní Vídeňák Josef Helfert nebo právník Emil Ott, člen státního soudu. Každá společenská třída se nakonec mohla ztotožnit s pairem, který jí byl stavovskými nejblíže. V tom se koncept jmenování pairů z různých profesních tříd projevil zajímavě nosně.

Na základě těchto myšlenek se můžeme pokoušet analyzovat kategorii Urbanova *spole enského v domí*. Nebylo podstatné, jestli *poslanec na doživotí* přímo politicky pracoval v Herrenhausu. Svou sociální roli totiž mohl „naplnit“ různě: politickou angažovaností i neteností, prestižní reprezentací i ztotožněním se s konceptem šlechtické zahálky atd. V těchto kategoriích chápeme Urbanovy teze:

Centrální postavení politiky v rámci spole enského v domí ovšem neznamená přímo závislost ostatních sfér spole enského v domí na politice. [...] Politika má tedy „kulturní politiku“, ale nemá kulturu.⁴⁰⁸

Společenské v domí si vytvářelo u každého paira svůj obraz. Národní společnost s každým spojovala trochu jiné povědomí. Domnívám se, že vnímání konkrétní osoby má přerstat v konstrukci symbolu. Hrdina je proto například v národní encyklopedii vykreslen v odpovídajícím diskursu.⁴⁰⁹ Takový obraz pak vstupuje do historického povědomí.

Domnívám se, že tak docházelo k *institucionalizaci osobnosti* paira ze strany společnosti. Metaforu poslance jako instituce chápeme jako charakteristickou pro

Měl by se duchovní angažovat v politice? Na příkladu Antonína J. Gayera (1872-1931) z Jednoty eskobratrské, in: *Osobnost v církvi a politice. Českí a slovenští křesťané ve 20. století*, eds. Pavel MAREK – Jiří HANUŠ, Brno 2006, s. 171-183.

⁴⁰⁸ URBAN, *Kapitalismus*, s. 142.

⁴⁰⁹ Viz „ikonografie“ českých vlastenců v Ottově slovníku naučném – srov. v přiloze této práce.

konstruování sociální role. Tuto tezi však bude nutné prokázat rozbořením stylizovaných obrazů a reflexí pára v korespondenci.

ZÁV R

[...] *Víme sice oba, že i sedmdesátník ještě m že býti k pot ebi.*⁴¹⁰

Prom ny šlechtných ctností

V prost edí habsburské monarchie na nejvyšší vrchol moci zasedl císa , který nov za al sv ovat dispozi ní moc t m, kte í se z ekli touhy být sami *pány jako charismati tí v dcové*, ale vstoupili do služby. Tito p edstavují ve weberovském pojetí první kategorii *politik z povolání*. Tím se ran konstitu ní stát vyrovnával jak s revolu ní uzurpací moci charismatickými v dci (1848-1849), tak s aristokracií, jejíž vlastní p irozené právo nepopíral, ale pod izoval ho ústav . Ob dv skupiny vlastn p inutil ke skromnému „p íjetí“ státní služby. Tuto novou sociální roli lze vztáhnout na d dí né pairy, církevní virilisty i leny na doživotí. Zákonnodárci Panské sn movny i poslanci dolní komory jsou jedinými skute nými politiky, disponujícími mocí a svobodou osobního rozhodování, pokud žijí *pro politiku*, což vyžaduje jiný trvalý zdroj p íjm , resp. nezávislost na p íjmech, které mu m že politika p íněst.⁴¹¹

Téma Panské sn movny a sociálních rolí pair odráží nap tí mezi politicky aktivní prací a nete ným p ístupem. Vystávají otazníky, zda v bec má mít horní komora parlamentu n jaké jiné poslání než legislativní práci? P edlitavský parlamentní systém nám nabízí srovnávání íšských zákonnodárc , tedy poslanc s pairy. Statut poslance by m l zahrnovat *legitimiza ní kritérium volby provedené na základ jejich ur itých osobních schopností a p edpoklad a pen žní ohodnocení vykonávané práce (diety)*. Stát však v bec nevymezoval kritérium politické profesionality.⁴¹²

Pairové však nebyli ani voleni, ani placeni. Odpovídající kvalifikaci kandidáta-zákonnodárc, o níž u poslanc rozhodovali volí i, posuzoval v p ípad doživotních pair sám císa . P í jmenování hrály d ležitou roli tato kritéria:

⁴¹⁰ LA PNP, f. Mattuš Karel – osobní fond, Korespondence p íjatá, dopis J. K. z Lobkowitz 25. 6. 1906.

⁴¹¹ Na rozdíl od nich vymezuje Weber vrstvu ú ednictva, které žije *z politiky*, je vázáno danými kariéerními postupy a solidárn je spjato proti parlamentu s panovníkem, který si z této oddané „kasty“ vybírá ministry. Kabinet a jeho šéf ho vlastn kryjí. WEBER, *Politika jako povolání*, s. 257-258. Weber stanovuje ekonomickou stránku rozlišení jako jedinou klí ovou. V jiných úhlech pohledu se oba protiklady slu ují: *Zpravidla lidé d lají obojí, alespo ideáln , v tšinou ale i materiáln : kdo žije „pro“ politiku, d lá „z ní sv j život“ ve vnit ním smyslu. Bu užívá pouhé vlastnictví moci, kterou vykonává, nebo svou vnit ní rovnováhu a sebed v ru sytí v domím, že svému životu dává smysl službou „v cí“*. Tamtéž, s. 253.

⁴¹² Luboš VELEK, *Zrození politika – Karla Kramá e léta u ednická. K problému profesionalizace politiky v habsburské monarchii*, Sborník Národního muzea v Praze, ada A – Historie, 61, 2007, 3-4, s. 16.

- v k
- profesionalita (vzd lání, publika ní innost, schopnost vést sv ený ú ad nebo druhé lidi)
- kariéra (zastávané pozice a funkce, zásluhy, ocen ní)
- vyjíme nost
- majetek (finan ní sob sta nost, disponibilita kapitálem)
- sociální inteligence (zásluhy o všeobecné dobro, charakterové vlastnosti, morální bezúhonnost, schopnost p sobit na své okolí pozitivn)

Tím se vytvá í zvláštní model politika – paira – spl ujícího nároky profesionalizace a úsp šnosti ve svém oboru, nikoli primárn v legislativ , státov d apod. Pair má p edevším prokázat schopnost bezúhonného a nesobeckého zacházení s nabytou í sv enou *mocí*. U n kterých pair se vzhledem k jejich v ku setkáváme se sklony k mentorování, pou ování svého okolí, ale i ur itou vyzrálostí, s níž je zd raz ována d ležitost výchovy student a mladých ú edník k *silnému a slušnému* vlastenectví (Škarda).

Kategorie v ku, kariéry, profesionality a výjime nosti paira markantn ukazovaly na sociální skupinu, kterou pair reprezentoval, v jejímž prost edí žil. Samotný v k se stával p irozenou p ekážkou aktivity. Ovšem podle seznamu pair povolanych z ech (eských i n meckých ob an í aristokrat) lze vid t, že v pr b hu let 1861-1918 byli jmenování z velké ásti muži pod 65, tedy ješt pom rn aktivní. Nápadné je to hlavn u vlád A. Schmerlinga, E. Taaffeho, A. Auersperga, E. Koerbera, P. Gautsche a M. W. Becka. Ministerští prezidenti si od nich slibovali aktivní zapojení. Samoz ejm , že do Panské sn movny byli n kte í jmenování „na politický d chod“ jako uznání za celoživotní práci, ale osob starších 65 let je mezi doživotními leny výrazn mén !

Také majetek se nejeví jako d ležitý, v posudkách ke kandidát m je opomíjen. Snad mohl být ur itou zárukou, že finan n zajišt ný kandidát se uvolní pro politiku. Nicmén znovu nejpo etn jší skupinu (p edevším státních ú edník) p edstavují pairové, kte í žili z politiky. Ta je živila. Když vypustíme v k a majetek, mohou nám zbývající kategorie ješt poskytnout odpov , pro byly tak zd raz ovány? Co se jimi zamýšlelo? Když se k životní karié e a profesionálnímu p ístupu v oboru (nepolitickém) p idají charakteristiky výjime né osobnosti a schopnosti sociální inteligence (být prosp šný svému okolí), vytvá í se symbol politika-paira, který sám o sob m že být jistou zárukou pro spole nost i pro stát. A kolí jde o „pouhou“ ideu, ud lalo P edlitavsko v tomto velký krok k modernímu státu.

Za azení pair do systému sociální hierarchie

V pr b hu existence Panské sn movny se prom ovalo její stavovské složení. Výrazné zastoupení šlechty mezi leny povolánymi na doživotí v 60.–80. letech sláblo a bylo zastí ováno ob any, kte í se b hem života vypracovali do úctyhodných pozic a zaznamenávali aktivity p ínosné pro celý stát a širší spole nost. Nelze snad íci, že by aristokracie byla vytla ována, protože i na p elomu 20. století se u ní projevují argumenty pozitivní p ínosnosti kolektivu. Zastoupení reprezentant r zných ú ad , univerzit, komor a jiných organizací pod patronátem státu bylo sice nej etn jší, nezaznamenáváme u n j takové prom ny; tyto reformn spíše stagnující novostavovské vrstvy i tzv. druhá spole nost nereagovaly tak zásadn na dobové zm ny a prom ny životních sv t "zbytku" spole nosti. Co však s sebou nesl p íliv novostavovství? Tato skupina vytvá ená rychle a odm nou za loajální službu si nedokázala osvojit životní styl, ani etnosti první spole nosti (nap íklad i zahálku). Nedokázala se ani udržet ve vedoucí politické reprezentaci a silou se chopit politické moci.

A koliv práv tato ú ednická vrstva se markantn ji podílela na pracovním chodu první komory, náležela (vzhledem k významu Panské sn movny) prestižn jší pozice on m "dravc m". Díky vzr stajícímu majetku a dosahovaných úsp ch a pozic ve spole nosti se tyto selfmademani snáze uvol ovali z d ív jších profesních a sociálních struktur svojí p vodní spole enské vrstvy. Práv jim se daleko lépe da ilo vnášet požadavky na zm nu politického a spole enského systému. Pro ocen ní individuálních zásluh a loajální služby se velmi dob e hodila jiná ocen ní – stále hojn ji ud lované ády a nobilitace.

lenství v Panské sn movn oce ovalo zároveň s vložením odpov dnosti politické moci k bd ní nad celou íší...

Snad se tedy poda ilo p edstavit leny Panské sn movny jako samostatnou, specifickou spole enskou elitu s funkcí (ovšem ne vždy napl ovanou) integrovat Rakouské císa ství, p edlitavský stát, národy i jednotlivé sociální vrstvy.

Summary

A lawmaker for life. Czech members of the Austrian House of Peers (1879-1918) between politics and prestige.

The author of this paper researches a subject new to Czech historiography – that of Czech life peers in the Austrian parliament between 1879 – 1918. He attempts to do it not only on the level of archive research, but also parliamentarism (the idea, foundation and operation of the House of Peers), political strategies (nominating candidates for peers), social stratification (social classes represented), social promotion (acquiring symbolic capital), political culture (perception of politics and the position of the peers by themselves and the society), and methodology.

The author asks the question of what approach to choose for the research of the peers' lifestyle and their parliamentary identities. The latter differed from the political thinking and political behaviour of the members of the lower house in the following respects: less active up to completely uninvolved parliamentary career, apolitical activity in one's own occupation, office and one's own nation, appreciation of the individual's career and his merits to the society by being awarded an order, becoming a nobleman, and gaining political power in the form of the peer's prestige.

Attention is drawn to the introduction of the general, equal and direct voting rights in Cisleithania in 1906, which remarkably increased the House of Peers' political activity.

Finally, the author attempts to look at the House of Peers membership from the timeless point of view of the history of ideas and the concept of thick and thin culture. He considers the membership in the upper house of parliament to be a new social role, characterised not only by a quick career, but also adapting the behaviour and virtues of aristocracy.

SOUPIS POUŽITÝCH PRAMEN A LITERATURY

Archivy

Haus- Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Wien, Kabinettsarchiv (KabA)

Österreichisches Staatsarchiv (OeStA) Wien, Allgemeines Verwaltungs archiv (AVA)

Národní archiv (NA) Praha

Archiv Národního muzea (ANM) Praha

Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP) Praha

Státní oblastní archiv (SOA) Litom ice, pobo ka D ín, Rodinný archiv Thun-
Hohenstein D ín (RA THUN)

Archivní prameny

HHStA Wien, KabA, f. Cabinettskanzlei, 1905, Kart. 24, Zahl Nr. 2342 – Vortrag des
Ministerpräsidenten Dr. Paul Freiherrn v. Gautsch (6. 8. 1905) wegen ag. Berufung von
neuen Mitgliedern auf Lebesdauer in das Herrenhaus des Reichsrates.

HHStA Wien, KabA, f. Cabinettskanzlei, 1909, Kart. 42, Zahl Nr. 4177 – Vortrag des
Ministerpräsidenten Freiherrn von Bienerth (23. 12. 1909) wegen ag. Berufung neuer
erblicher und lebenslänglicher Mitglieder in das Herrenhaus des Reichsrates.

HHStA Wien, KabA, f. Cabinettskanzlei, 1912, Kart. 5, Zahl Nr. 463 – Vortrag des
Ministerpräsidenten Grafen Stürgkh.

HHStA Wien, KabA, f. Cabinettskanzlei, 1917, Kart. 16, Zahl Nr. 859 – Vortrag des
österreichischen Ministerpräsidenten Grafen Clam-Martinic den 18. Mai 1917 wegen
ag. Ernennung des Präsidiums des Herrenhauses und Bestimmung des mit den
Einführungsfunktionen in beiden Häusern des Reichsrates zu betreuenden Ministers;
Zahl Nr. 861 – Ernennung von 5 erblichen und 55 lebenslänglichen Mitgliedern des
Herrenhauses.

OeStA Wien, AVA, f. Nachlass – Max Wladimir von Beck:

- Kart. 11, Wahlreform, Bericht von Sektionschef Hanak – Tabellen: Die
Allersgliederung der ortsanwesenden männlichen Bevölkerung nach Alterstufen.
- Kart. 11, Verschiedenes parlamentarisches Material – Tabellen: Berufung ins
Herrenhause.
- Kart. 12, Reichsrat, Konv. 3 u. 4 – Wahlreform.
- Kart. 16-39, Korrespondenz.

OeStA Wien, AVA, f. Ministerrat, Ministerratspräsidium I/19, Österreichische
Ministerratsprotokolle 1867-1918, Kart. 25 (1900, 1907, 1912), 26 (1912-1913).

OeStA Wien, AVA, f. Ministerrat, Ministerratspräsidium I/20:

- Kart. 357, Wahlreform.
- Kart. 366, Herrenhausmitglieder Matrikel; Verstorbene.
- Index 1906 – Brandakten.
- 1906, Kart. 66 – Brandakten.

NA Praha, f. Prezídium ministerské rady Víde , 1867-1918, kart. . 1-4 (1902-1906).

NA Praha, f. Ministr-krajan Víde , kart. 1 (1900), 9 (1902), 14 (1905), 28 (1907), 55 (1909).

NA Praha, f. Prezídium eské místodržitelství, 1901-1910, kart. 2823-2827.

NA Praha, f. Prezídium eské místodržitelství – tajné, inv. . 2046 (1898).

NA Praha, f. Antonín Ottakar Zeithammer, kart. . 3.

ANM, f. Václav Škarda, Korespondence p ijatá.

ANM, f. Bed ich Pacák, Korespondence p ijatá.

LA PNP, f. Josef Hlávka – osobní fond, Korespondence p ijatá.

LA PNP, f. Karel Mattuš – osobní fond, Doklady, Korespondence p ijatá.

LA PNP, f. Myslbek Josef Václav – osobní fond, Korespondence p ijatá.

LA PNP, f. erný Tomáš – osobní fond, Korespondence p ijatá.

LA PNP, f. Vrchlický Jaroslav – osobní fond, Korespondence p ijatá.

SOA Litom ice-D ín, RA THUN, soubor A–3 XXIII – poz stalost Františka knížete Thun-Hohensteina (p edevším korespondence, záležitosti Klubu pravice a Panské sn movny).

Tišt né prameny a edice

Verzeichnis der Mitglieder des Herrenhauses, XI. Session / 12. 3. 1894, Wien, aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1894.

- VIII. Session / 4. 4. 1879, dtto.
- IX. Session / 9. 10. 1879, 20. 11. 1881, 12. 12. 1883, 10. 1. 1884, 3. 12. 1884.
- X. Session / 22. 9. 1885, 1. 5. 1887, 6. 2. 1888, 10. 1. 1889.
- XI. Session / 12. 3. 1894, 24. 10. 1895, 24. 10. 1895.
- XII. Session / 27. 3. 1897, 28. 4. 1897.
- XIII. Session / 25.9.1897.
- XIV. Session / 21. 3. 1898, 12. 10. 1898.
- XVI. Session / 18. 10. 1899, 6. 3. 1900.
- XVII. Session / Februar 1901, 1. 3. 1901, 25. 4. 1901, 5. 10. 1901, Mitte April 1902, Mitte Februar 1903, Dezember 1905.

- XVIII. Session / June 1907.
- XXI. Session / November 1911, Maerz 1912, June 1913, Maerz 1914.
- XXII. Session / August 1917.

Repertorium zur Geschäftsordnung des Herrenhauses des Reichsrates, Wien, aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1886.

Stenographische Protokolle des Herrenhauses des Reichsrathes, Wien, Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1861-1918.

Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. Abteilung V: Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, Band 1 (7. Februar 1861 – 30. April 1861), ed. Horst Brettner-Messler, Wien, Österreichischer Bundesverlag für den Unterricht, Wissenschaft und Kunst 1977.

Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848-1867. Abteilung V: Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, Band 2 (1. Mai 1861 – 2. November 1861), ed. Stefan Malfèr, Wien 1981.

Literatura

Johann Christoph ALLMAYER-BECK, *Ministerpräsident Baron Beck. Ein Staatsmann des alten Österreich*, Wien, Verlag für Geschichte und Politik 1956.

Johann Christoph ALLMAYER-BECK, *Vom Gastwirtssohn zum Ministermacher. Anton Beck und seine Brüder*, Wien, Böhlau 2008.

Gustav BAHR, *Leopold von Hasner*, Dissertation, Wien 1947.

Bohumil BAXA, *Parlament a parlamentarism. Díl I. Parlament; jeho vývoj, složení a funkce*, 2. vyd., Praha, Jan Košatka 1924.

Reinhard BINDER-KRIEGELSTEIN, *Österreichisches Adelsrecht 1868-1918/19*, Frankfurt am Main/Berlin/Bern/Bruxelles/New York/Oxford/Wien, Peter Lang 2000.

Pierre BOURDIEU, *Teorie jednání*, Praha, Karolinum 1998.

Wilhelm BRAUNEDER, *Parlamentarismus und Parteiensystem in der österreichisch-cisleithanischen Reichshälfte 1867-1918*, in: *Das Parteiwesen Österreich-Ungarns*, hg. v. Gabor Erdödy, Budapest 1987, s. 13-36.

Wilhelm BRAUNEDER, *Österreichische Verfassungsgeschichte*, Wien, Manz 2001.

Jaromír ELAKOVSKÝ, *Moje zápisky 1871-1914*, eds. Luboš a Alice Velkovi, Praha, Scriptorium 2004.

eskoslovenské d jiny v datech, ed. Zden k Urban, Praha, Nakladatelství Svoboda 1986.

Deutscher und Britischer Parlamentarismus – British and German Parliamentarism, hg. von Adolf M. Birke – Kurt Kluxen, München/New York/London/Paris, K. G. Saur

1985.

Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band VII. Verfassung und Parlamentarismus. 1. Teilband. Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften, hg. von Helmut Rumpler und Peter Urbanitsch, Wien, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften 2000.

Douwe DRAAISMA, *Metafory pam ti*, Praha, MF 2003.

Fritz FAUSTMANN, *Die Sozialpolitik der österreichischen Bischöfe im Herrenhaus*, Dissertation, Wien 1949.

František FIEDLER, *Dualismus rakousko-uherský z roku 1867*, in: *eská politika. Díl II. ást 1. Ústava mocná ství rakousko-uherského*, ed. Zd. V. Tobolka. Praha, Jan Laichter 1907, s. 135-269.

Janina FRAS, *Komunikacja polityczna. Wybrane zagadnienia gatunków i j zyka wypowiedzi*, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2005.

Jan GALANDAUER, *Marný zápas Františka Thuna o esko-n mecké vyrovnání*, in: *Moravské vyrovnání z roku 1905: možnosti a limity národnostního smíru ve st ední Evrop*, eds. Lukáš Fasora, Ji í Hanuš, Ji í Malí, Brno, Matice moravská 2005, s. 319-324.

Jan GALANDAUER, *František kníže Thun. Místodržící eského království*, Praha – Litomyšl, Paseka 2007.

Geschäftsordnung für das Herrenhaus, Wien 1861.

Jan HAVRÁNEK, *Boj za všeobecné, p ímé, tajné a rovné hlasovací právo 1893*, Praha 1964.

Pavla HORSKÁ, *Ji í ŠTAIF, Obez etná elita. eská spole nost mezi tradicí a revolucí 1830-1851*, Praha, Doko án 2005, 474 s. *D jiny – teorie – kritika* 2, 2005, 2, s. 269-273.

Lothar HÖBELT, *Adel und Politik seit 1848*, in: *Die Fuerstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*, hg. von Erwein H. Eltz und Arno Strohmeyer, Weitra 1994, s. 365-377.

Hans Peter HYE, *Das politische System in der Habsburgermonarchie*, Praha 1998.

Jaroslav IRA, *D jiny politických poj m : nové roviny, nové p ístupy a nové otázky*, *D jiny – teorie – kritika* 1, 2004, 2, s. 213-236.

Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, eské Bud jovice, Jiho eská univerzita 2002.

Jaroslav KADLEC, *P ehled eských církevních d jin* 2, Praha, ZVON 1991.

Karel KADLEC, *Uherská a chorvatská ústava v hlavních rtách*, in: *eská politika. Díl II. ást 1. Ústava mocná ství rakousko-uherského*, ed. Zd. V. Tobolka, Praha, Jan

- Laichter 1907, s. 270-450.
- Karel KAZBUNDA, *Jaroslav Goll a Josef Peka ve víru války sv tové. Stolice d jin na eské univerzit v Praze 1914-1918. ást IV.*, ed. Martin Ku era, Praha, Karolinum 2000.
- Oswald KNAUER, *Das österreichische Parlament von 1848-1966*, Wien 1969.
- Helena KOKEŠOVÁ, *Gustav Eim, Životopisná studie a edice korespondence*, Praha, Karolinum 1999.
- Helena KOKEŠOVÁ, *Eduard Albert. P ísp vek k životopisu a edice korespondence*, Praha, Scriptorium 2004, s. 101.
- Gustav KOLMER, *Das Herrenhaus des österreichischen Reichsrates*, Wien – Leipzig, K. u. k. Hof-Buchdruckerei, Hof-Verlags-Buchhandlung Carl Fromme 1907.
- Gustav KOLMER, *Parlament und Verfassung in Österreich*, 8 Bände, Wien – Leipzig 1902-1914
- László KONTLER, *D jiny Ma arska*, Praha, NLN 2001.
- Ji í KO ALKA, *eši v habsburské íší a Evrop 1815-1914. Sociáln historické souvislosti vytvá ení novodobého národa a národnostní otázky v eských zemích*, Praha, Argo 1996.
- Ji í KO ALKA, *František Palacký (1798-1876). Životopis*, Praha, Argo 1998.
- František KUTNAR, *Sociáln myšlenková tvá nost obrozenského lidu. Trojí pohled na eský obrozenský lid jako p ísp vek k jeho duchovním d jinám*, Praha, Historický klub 1948.
- Friedrich LANJUS, *Die erbliche Reichsratswürde in Österreich*, Schloß Haindorf am Kamp/Langenlois, Selbstverlag 1939.
- Emma LORENZ, *Das Herrenhaus des österreichischen Reichsrathes in der Zeit von 1907 bis 1918*, Dissertation, Wien 1945.
- Karel MATTUŠ, *Pam ti*, Praha, Svatobor 1921.
- Petr MA A, *Sv t eské aristokracie (1500-1700)*, Praha, NLN 2004.
- Österreichs Parlamentarismus: Werden und System*, hg. von Herbert Schambeck, Berlin, Dunckler und Humblot 1986.
- Tomáš W. PAVLÍ EK, *M l by se duchovní angažovat v politice? Na p íkladu Antonína J. Gayera (1872-1931) z Jednoty eskobratrské*, in: *Osobnost v církvi a politice. eští a slovenští k es ané ve 20. století*, eds. Pavel Marek, Ji í Hanuš, Brno 2006, s. 171-183.
- Tomáš W. PAVLÍ EK, *Korespondence jako pramen: Komunika ní strategie a (sebe)stylizace pisatel dopis (Rozbor korespondence Josefu Hlávkoví)*, in: *Historie 2006. Sborník prací z 12. celostátní studentské v decké konference*, ed. Petr Popelka,

Ostrava, Ostravská univerzita v Ostrav , Filozofická fakulta 2007, s. 122-141.

Tomáš W. PAVLÍ EK, *Srovnání dvou v deckých seminá o volebním právu*, LOV K – asopis pro humanitní a spole enské v dy, . 9 (15. 1. 2008), <http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cislocclanku=2008011501>, staženo 17. 3. 2008.

Parlamentarismus in Österreich, hg. von Ernst Bruckmüller, Schriften des Instituts für Österreichkunde, Band 64, Wien 2001

Parlamentarismus und öffentliches Recht in Österreich. Entwicklung und Gegenwartsprobleme, hg. von Herbert Schambeck, Berlin, Dunckler und Humblot 1993.

Reichsrathsalmanach für die Session 1891-1892, hg. von Sigmund Hahn, Wien, K. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler 1891.

Repertorium zur Geschäftsordnung des Herrenhauses des Reichsrates, Wien, aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1886.

Bernd ROTTENBACHER, *Das Februarpatent in der Praxis. , Wahlpolitik, Wahlkämpfe und Wahlentscheidungen in den böhmischen Ländern der Habsburgermonarchie 1861-1871*, Frankfurt am Main/Berlin/Bern/Bruxelles/New York/Oxford/Wien Peter Lang 2001.

Helmut RUMPLER, *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*, in: Österreichische Geschichte 1804-1914, hg. von Herwig Wolfram, Wien, Ueberreuter 1997.

Helmut RUMPLER, *Budapest – Wien – Fiume 1905. Die Entscheidung für die österreichischen Wahlreform von 1907 im Kontext der Wende der europäischen Außenpolitik*, in: Magister noster. Sborník statí v novaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc., eds. Michal Svatoš, Luboš Velek, Alice Velková, Praha, Karolinum 2005, s. 493-506.

Miloš EZNÍK, *V. V. Tomek v eské politice (1848-1863)*, diplomová práce FF UK, Praha 1994.

Robert SAK, *Rieger. Konzervativec nebo liberál?*, Praha Academia 2003.

Lucie SAICOVÁ ÍMALOVÁ, *Komunika ní strategie v dopisech Boženy N mcové*, Praha, Karolinum 2005.

Artur SCHLEGELMILCH, *Politische Partizipation in der europäischen Verfassungstradition des 19. und 20. Jahrhunderts*, http://www2.fb1.uni-siegen.de/history/dgng/kontaktstudentag/2005/kontakt_schlegelmilch.htm, staženo 28. 3. 2008.

Quentin SKINNER, *Machiavelli on virtù and the maintenance of liberty*, in: Týž,

- Machiavelli: A Very Short Introduction, Oxford, Oxford University Press 2000, s. 160-185.
- Quentin SKINNER, *Language and social change*, in: Meaning & Context. Quentin Skinner & His Critics, ed. James Tully. Princeton, Polity Press & Princeton University Press 1988, s. 119-132.
- Marek SKOVAJSA, *Politická kultura. P ístupy, kritiky, uplatn ní ve zkoumání politiky*, Praha, Karolinum 2006.
- Hartwin SPENKUCH, *Das Preußische Herrenhaus. Adel und Bürgertum in der Ersten Kammer des Landtages 1854-1918*, Düsseldorf, Droste Verlag 1998.
- Hartwin SPENKUCH, „*Pairs und Impairs*“. *Von der Ersten Kammer zum Herrenhaus (1849-1872). Argumente, Positionen, Entscheidungen*, in: Adel und Bürgertum in Deutschland, hg. von Heinz Reif, Berlin, Akademie Verlag 2000, s. 173-206.
- Gerald STOURZH, *Die Entwicklung der ersten Kammer in der österreichischen Verfassung mit besonderer Berücksichtigung der Zeit von 1848 bis 1861*, Wien 1951.
- Gerald STOURZH, *Die Mitgliedschaft auf Lebensdauer im österreichischen Herrenhause, 1861-1918*, Mitteilungen des Institutes für österreichischen Geschichtsforschung 73, 1965, s. 63-117.
- Josef Jan SVÁTEK, *Do nových proud ! Vývoj volebního práva u nás a r zné jeho soustavy v cizin* . Praha, Pražská Lidová Revue 1906, s. 37.
- Petr SVOBODNÝ, Ludmila HLAVÁ KOVÁ, *D jiny léka ství v eských zemích*, Praha, Triton 2004.
- Ivan ŠEDIVÝ, *eši, eské zem a velká válka. 1914-1918*, Praha, NLN 2001.
- Ji í ŠTAIF, *Obez etná elita. eská spole nost mezi tradicí a revolucí 1830-1851*, Praha, Doko án 2005.
- V. V. ŠTECH, *J. V. Myslbek*, fotografoval Josef Ehm, Praha, Orbis 1952.
- Wácsal Wladiwoj TOMEK, *Pam ti z mého žiwota*, 2 díly, Praha, František ívná 1904, 1905.
- Zden k Václav TOBOLKA, *Politické d jiny eskoslovenského národa od r. 1848 až do dnešní doby*, III/2, Praha, eskoslovenský kompas 1936.
- Otto URBAN, *Krom ížský sn m 1848-1849*. Praha, Argo 1998.
- Otto URBAN, *František Josef I.*, 2. vyd., Praha, Argo 1999.
- Otto URBAN, *Kapitalismus a eská spole nost. K otázkám formování eské spole nosti v 19. století*, 2. vyd., Praha, NLN 2003.
- František VAV ÍNEK, *Ústavní d jiny rakouské od r. 1848*, in: eská politika. Díl II. ást 1. Ústava mocná ství rakousko-uherského, ed. Zd. V. Tobolka, Praha, Jan Laichter

1907, s. 2-130.

František VAVŘÍNEK, *Výklad dnešního státního zřízení království a zemí na radě české zastoupených*, in: *Česká politika. Díl II. část 1. Ústava mocná ství rakousko-uherského*, ed. Zd. V. Tobolka, Praha, Jan Laichter 1907, s. 451-722.

Václav VEBER, Milan HLAVÁK, Petr VOREL, Miloslav POLÍVKA, Martin WIHODA, Zdeněk MĚŘINSKÝ, *Dějiny Rakouska*, Praha, NLN 2002.

Thorstein VEBLEN, *Teorie zahálivé tůdy*, Praha, Slon 1999

Luboš VELEK, *Český zemský sněm v letech 1848-1913. Jeho charakter a hlavní rysy*, Příloha časopisu Senát 3, 2004, s. 1-6.

Luboš VELEK, *Zrození politika – Karla Kramáře léta u ednická. K problému profesionalizace politiky v habsburské monarchii*, Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie, 61, 2007, 3-4, s. 15-26, 79-84.

Vývoj české ústavnosti v letech 1618-1918, eds. Karel Malý, Ladislav Soukup, Praha, Karolinum 2006.

Max WEBER, *Politika jako povolání*, in: Týž, *Metodologie, sociologie a politika*, red. Miloš Havelka, Praha, Oikoymenth 1998

Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha, Agentura Pankrác 2006.